T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET ZOGU VE ENVER HOCA DÖNEMLERİNDE ARNAVUTLUK

MURAT YAVUZ
1188212103

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE KALAY

EDİRNE-2022

Tezin Adı: 1946-1985 Enver Hoca Dönemi Arnavutluk'un Siyasi Yapısı Üzerine İnceleme

Hazırlayan: Murat YAVUZ

ÖZET

Balkan ülkeleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığın en son kazanan devlet olan Arnavutluk olmuştur. Bağımsızlığını kazandığı 1913 tarihinden 1 yıl sonra Avusturya, İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Fransa ve Bulgaristan tarafından işgal edilmiştir. Sırasıyla Prens Wied, Fan Noli ve Ahmet Zogu tarafından yönetilmişse de gerekli istikrar sağlanamamıştır.1945 yılına kadar süren dönemde ekseriyetle İtalya işgaline maruz kalan Arnavutluk, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ise bağımsızlık mücadelesinden zaferle ayrılmış ve Enver Hoca iktidara gelmiştir.

Ahmet Zogu, Arnavutluk tarihinde derin izler bırakan bir lider olmuştur. İktidarı yıllarında önce ülkesini önce demokratik bir rejimle yöneten Zogu, daha sonra ise ülkede bir 'monarşi' rejimi kurmuştur. Uygulamış olduğu iç politikada halka karşı çoğu zaman aldığı sert tedbirlerle tanınan Zogu, dış politikada ise tamamen İtalya yanlısı bir tutum sergilemiştir. Dış politikada son derece İtalya güdümlü bir ülke olan Arnavutluk'un bu politikası iç politikaya da yansımıştır. İtalyan şirketlerinin, bilim adamlarının, askerlerinin ülkedeki etkinliği çok yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

Ahmet Zogu dönemi Arnavutluk'un gelişim dinamikleri ekonominin kalkındırılması üzerine kurulmuştur. Tarım ve sınai ürünlerine ağırlık verilmesine rağmen yine de ekonomik istikrar istenilen düzeye gelememiştir. Ekonomik istikrarsızlık ve ülkede daha önceden yurt dışına öğrenim görmek için gönderilen öğrencilerin ülkeye dönüşlerinde yurt dışında öğrendikleri komünist düşüncenin ülkede yaygınlaşmaya başlamasıyla beraber Zogu dönemi için son yaklaşmaktaydı.

1939 yılında ise Zogu'nun krallık ilanını en çok destekleyen ülke olan İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesiyle beraber Zogu dönemi sona ermiş ve İtalya'nın işgal yılları başlamıştı. İşgal yıllarında Arnavutluk'ta bölgesel direnişler ve milli kongreler sayesinde işgal sona ermiş ve Enver Hoca dönemi başlamıştır.

Enver Hoca dönemi Arnavutluk her zaman dışa kapalı bir ülke konumunda olmuş ve kendi ideolojisi ve düşünce sistemiyle örtüşmeyen her devleti kendine bir potansiyel düşman olarak görmüştür. İç politikada da muhaliflerine göz açtırmayan Hoca, bunların yanı sıra da ülkesinde bulunan vatandaşlarına geniş kapsamda yasaklar uygulamış, dış dünya ile bağlantılarını yasaklamıştır. Enver Hoca bu özelliklerinden dolayı gerek Balkan ülkeleri gerekse Avrupa ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. İktidarda bulunduğu yaklaşık 40 sene boyunca uyguladığı siyasal hareketlerin temelini Marksist-Leninist İdeoloji oluşturmuştur. Katı ve merkeziyetçi bir siyasal sistem izleyen Enver Hoca ülkesinin menfaatleri için diğer komünist ülkelerle dönem dönem işbirliği içinde olmuştur. Bu ülkeler sırasıyla Yugoslavya, SSCB ve Çin olmuştur. 1978 yılına gelindiğinde ise Enver Hoca radikal bir karar daha alarak Arnavutluk'ta 'Yalnızlık Politikası' uygulamaya başlamıştır. Bu bağlamda bu düşüncenin altında yatan temel faktörün derinlemesine irdelenmesi de gerekmektedir. Çalışmamızda Arnavutluk'un Ahmet Zogu ve Enver Hoca dönemlerinde geçirdiği siyasal değişimin nedenleri ortaya konulacak, iç ve dış politikada Ahmet Zogu ve Enver Hoca dönemlerinde yaşanan gelişmeler arasındaki farklar ağırlıklı olarak bilimsel görüşler, o döneme ait tutanaklar ve döneme ait yazılan kitaplar ile birlikte analitik bir yapıda incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Ahmet Zogu, Krallık, İtalya, Enver Hoca, Yalnızlık Politikası, Marksist-Leninist İdeoloji, Arnavutluk, Komünizm, Yugoslavya, Çin, SSCB.

Name of Thesis: Albania in The Terms of Ahmet Zogu and Enver Hoca
Prepared by: Murat YAVUZ

ABSTRACT

Albania was the last state to gain independence from the Ottoman Empire among the Balkan countries. It was occupied by Austria, Italy, Greece, Serbia, Montenegro, France and Bulgaria one year after its independence in 1913. Although it was ruled by Prince Wied, Fan Noli and Ahmet Zogu, respectively, the necessary stability could not be achieved. Albania, which was mostly exposed to Italian occupation in the period until 1945, was victorious from the struggle for independence towards the end of the Second World War and Enver Hodja came to power. Ahmet Zogu has been a leader who left deep traces in the history of Albania. Zogu, who first ruled his country with a democratic regime during his years in power, then established a 'monarchy' regime in the country. Known for the harsh measures he often took against the public in his domestic policy, Zogu displayed a completely pro-Italian stance in foreign policy. This policy of Albania, which is a country strongly guided by Italy in foreign policy, is also reflected in domestic politics. The influence of Italian companies, scientists and soldiers in the country was felt very intensely. The development dynamics of Albania during the Ahmet Zogu period were built on the development of the economy. Despite the emphasis on agriculture and industrial products, economic stability has not reached the desired level. The end of the Zogu period was drawing to a close, with the economic instability and the communist idea that the students who were previously sent abroad to study in the country learned abroad when they returned to the country. In 1939, with the invasion of Albania by Italy, the country that most supported Zogu's proclamation of the kingdom, the Zogu period ended and the years of occupation of Italy began. During the occupation years, thanks to regional resistances and national congresses in Albania, the occupation ended and the Enver Hodja term began. During the Enver Hodja era, Albania has always been a closed country and saw any state that did not coincide with its ideology and thought system as a potential enemy. Hodja, who did not turn a blind eye to his opponents in

domestic politics, also imposed extensive bans on his citizens in his country and prohibited their connections with the outside world. Enver Hodja was criticized by both the Balkan countries and the European countries because of these characteristics. Marxist-Leninist ideology formed the basis of the political movements he implemented during his nearly 40 years in power. Enver Hodja, who followed a strict and centralist political system, cooperated with other communist countries from time to time for the interests of his country. These countries were Yugoslavia, Soviet Russia and China, respectively. In 1978, Enver Hodja took another radical decision and started to implement the "Policy of Solitude" in Albania. In this context, it is necessary to examine in depth the basic factor underlying this thought. In our study, the reasons for the political change Albania went through in the periods of Ahmet Zogu and Enver Hodja will be revealed, the differences between the developments in domestic and foreign policy in the periods of Ahmet Zogu and Enver Hodja are mainly in an analytical structure with scientific opinions, the minutes of that period and the books written in that period. will be examined.

Key words: Enver Hodja, Kingdom, Ahmet Zogu, Italy, Policy of Isolationism, Marxist-Leninist Ideology, Albania, Communism, Jugoslavia, Soviet Russia, China

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Enver Hoca döneminde Arnavutluk'un siyasal açında yaşamış olduğu kabuk değişimini, dış politikasında meydana gelen önemli gelişmeleri, uygulanan katı ve merkeziyetçi politika da Marksist-Leninist sistemin rolü, iç politikada Enver Hoca'nın sosyal, siyasal, idari ve ekonomik alanlarda yapmış olduğu köklü devrimlerin gerekçeleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

Tez sürecimin başlangıcından bu yana her zaman yanımda olan, benden desteğini esirgemeyen ve verdiği değerli direktifler sayesinde tezimin oluşumuna yön veren başta danışman hocam ve mentörüm değerli Dr. Öğr. Üyesi Emre Kalay'a en iyi dileklerimi sunar ve teşekkürü bir borç bilirim. Bir diğer teşekkürümü ise gerek tez dönemim gerekse hayatım boyunca her zaman arkamda olan ve bana bir itici güç oluşturan, bana elinden gelen en iyi şekilde yardımcı olan sevgili hayat arkadaşım, değerli eşim Emine Sinem YAVUZ'a, ediyorum. Son olarak hayatımın her evresinde bana hep inanan, eğitimim konusunda her zaman beni teşvik eden, gerek manevi gerekse maddi olarak hiçbir masraftan kaçınmayarak bana kalben inanan sevgili annem Nurdan Yavuz ve Babam Metin Yavuz'a sonsuz sevgi ve hürmetlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **ix**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

1. ANTİK TARİHLERDEN İTALYAN İŞGALİNE KADAR ARNAVUTLUK 5
1.1. Arnavutluk Tarihine Genel Bakış 5
1.1.1. Osmanlı Devleti idaresinde Arnavutluk (1479-1912) 6
1.1.2. Arnavutluk'un Bağımsızlığı 6
1.1.3. Arnavutluk'un Dili ve Demografisi 8
1.1.4. Arnavutluk Coğrafyası 9
1.1.5. Arnavutluk Etnik ve Dini Yapısı 9
1.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Arnavutluk (1914-1918) 10
1.2.1. Arnavutluk'un İşgal Yılları 11
1.2.2. İkinci Dünya Savaşından Önce Arnavutluk 12
1.3. İkinci Dünya Savaşı ve Arnavutluk 13
1.3.1. İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali 14
1.3.2. Arnavutluk'ta Partizan Hareket ve Ulusal Kurtuluş Hareketi (LNÇ) 15
1.3.2.1. Peza Konferansı 16
1.3.2.2. 1. Labinot Konferansı (12 Mart 1943) 17
1.3.2.3. Mukaj Konferansı (2-3 Ağustos 1943) 17
1.3.2.4. Direniş Çağrısı Permet Konferansı 1944 18
1.3.2.5. Demokratik Hükümetin Ayak Sesleri: Berat Konferansı 19

II. BÖLÜM

2. AHMET ZOGU DÖNEMİ ARNAVUTLUK 20
2.1. Ahmet Zogu'nun Hayatı 20
2.1.1. Ahmet Zogu'nun Anavatana Dönüşü 22
2.1.2. Yeni Arnavutluk ve Yeniden Yapılanma 23
2.2. Arnavutluk'ta Yeni Rejim: Cumhuriyet 24
2.2.1. Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler 26
2.2.2. Siyasal Alanda Meydana Gelen Gelişmeler 28
2.2.3. İtalya ile İlişkiler (1924-1939) 29
2.2.4. Yugoslavya ile İlişkiler (1924-1928) 32
2.2.5. Türkiye ile İlişkiler (1923-1928) 32
2.3. Ahmet Zogu'nun Dine Karşı Tutumu 36
2.4. Cumhuriyet'ten Monarşiye Dönüş (1928-1939) 41
2.5. İtalya ile İlişkilerin Dönüm Noktası: İtalyan İşgali (1928-1939) 42
2.6. Yugoslavya ile İlişkiler (1928-1939) 47
2.7. Türkiye ile Bozulan İlişkiler (1928-1939) 50
2.8. Atatürk'ün Müdahalesi ve İlişkilerde Normalleşme (1931-1936) 52

III. BÖLÜM

3. ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK 55
3.1. Enver Hoca Biyografisi 55
3.1.1. İç Siyasetin Sosyal Hayata Yansımaları 56
3.1.2. İç Siyasetin Ticarete ve Ordu İçinde Yansımaları 60
3.1.3. İkinci Dünya Savaşında Epir Meselesi 61
3.2. Dine Karşı Tutumun Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri 62
3.2.1. Enver Hoca Dönemi Öncesi Dini Yaşam 63
3.2.2. Enver Hoca Dönemi Dini Yaşam ve Sosyal Hayat 64
3.2.2.1. Arnavutluk'un Yeni Dini 'Albanizm' 64
3.2.2.2. Dinsel Dönüşüm ve Yansımaları 65
3.3. Yugoslavya ile İlişkiler 67
3.3.1. Ahmet Zogu Dönemi Dış Politika İlişkileri 68
3.3.2. Enver Hoca Dönemi Yugoslavya ile İlişkiler 69

3.3.2.1. Yugoslavya Ziyaret ve Dostluk ve İşbirliği Antlaşması 71
3.3.2.2. Yugoslavya'nın Kominform'dan İhracı ve İlişkilerin Kopuşu 72
3.4. Arnavutluk ve SSCB ile İlişkiler 74
3.4.1. Enver Hoca Dönemi SSCB ile Yakınlaşma 75
3.4.2. Stalin Sonrası SSCB ile İlişkiler 78
3.4.3. 1961-1985 yıllarında SSCB ile Soğuk Dönem 81
3.5. Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler ve Yakınlaşma 83
3.5.1 Uzak Doğu'dan Gelen Yeni Müttefik: Çin Halk Cumhuriyeti (1961-1978) 84
3.5.2. Çin Kültür Devrimi'nin Arnavutluk Üzerindeki Etkisi 86
3.6. Arnavutluk'ta Yalnızlık Dönemi 88
3.6.1. Arnavutluk'ta İzolasyon Dönemi 89
3.7. Enver Hoca Dönemi Türkiye ile İlişkiler (1945-1985) 90
3.7.1. Tarihi Bağların Hatırlanması: Türk-Arnavut Dostluğu 91
3.7.2. Türkiye Arnavutluk Kültürel İşbirliği 25 Temmuz 1966 93
3.7.3. Enver Hoca Dönemi Türkiye ile Yapılan Ekonomik Antlaşmalar 94

SONUÇ 95
KAYNAKLAR 102

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

AEP : Arnavutluk Emek Partisi

BK : Balli Kombetar (Ulusal Cephe)

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Genel Konseyi

COMECON : Council for Mutual Economic Assistance (Doğu Avrupa Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)

DPA : Arnavutluk Demokratik Partisi

EDES : Yunanistan Ulusal Ordusu

ELAS : Yunanistan Demokratik Ordusu

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

KGB : Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (SSCB İstihbarat Teşkilatı)

KOMİNFORM : Comunist Information Bureau (Komünist Bilgi Bürosu)

KOMİNTERN : Komünist Enternasyonal

LNC : Ulusal Kurtuluş Komitesi

NATO : Kuzey Atlantik Paktı

PCF : Fransız Komünist Partisi

SİGURİMİ : Drejtoria e Sigurimit të Shtetit (Devlet Güvenlik Müdürlüğü)

UAD : Uluslararası Adalet Divanı

s. : Sayfa

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

1912 yılında Osmanlı Devletinden ayrılan son millet olarak bağımsızlığını kazanan Arnavutluk'ta hükümet ve iktidar sık sık el değiştirmiştir. Ahmet Zogu 1924 yılında Yugoslavya'dan aldığı güç sayesinde ülkesinde önce 'Cumhuriyet' rejimini ilan etmiş. İlerleyen yıllarda ülkesinde gücünü artıran ve İtalya'nın desteğini de arkasına aldığını düşünen Ahmet Zogu 1928 yılında ise ülkesinde 'Krallık' rejimini ilan etmiştir.[1]

Enver Hoca'nın 29 Kasım 1944 yılından itibaren Arnavutluk'un başına geçmesiyle beraber yaklaşık 40 yıl sürecek olan iktidarı başlamış oldu. Bilindiği üzere Arnavutluk Balkanlarda birçok ülkenin işgaline uğramış ve öz kaynakları en çok sömürülen ülke olmuştur. Bu durum halkı bir sefalet ve yokluk içine sürüklemiştir. Bağımsızlığını kazandığı 1913 yılından beri sürekli dış devletler özellikle İtalya, Yugoslavya ve SSCB tarafından her zaman bir uydu devleti yapılmak istenmiştir. Arnavutluk, uluslararası ilişkilerinde pek başarılı sayılmayan bir ülke olmuştur. Bağımsızlığından 1 yıl sonra 26 Nisan 1915 tarihinde Antantın dört devleti, Arnavutluk'u İtalya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaştıran gizli Londra Antlaşması'nı imzaladılar.[2] Ardından 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile yapılan tüm gizli anlaşmalar meydana çıkartılmıştır. Vaziyet karşısında kendilerine bir fırsat doğduğunu düşünen Arnavut vatanseverler harekete geçmek istemiş ama bu hareket ülkenin büyük çoğunluğunun İtalyanlar ve Fransızların işgali altında olmasından dolayı istenilen başarıya ulaşamadı. 1919'da Durres'te düzenlenen kongreyle yerel bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin başına Avrupalı güçler tarafından Prens Wied getirilmiş ama Prens'in ülkeye karşı yabancı olması dolaysıyla iktidarda fazla tutunamamıştır. Ardından sırasıyla Zogu ve Fan Noli tarafından yönetilen Arnavutluk bu iki dönemde de uluslararası ilişkiler bağlamında yeterinde başarı olamamışlardır. Bir nevi İtalya, Yugoslavya gibi ülkelerin planları dâhilinde bir uydu devlet yapılmak istenmişlerdir. Özellikle Ahmet Zogu bu konuda İtalya'nın

[1] Ali Özkan, *Enver Hoca Dönemi Arnavutluk*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2017, s. 54.
[2] An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), *Sosyalist Arnavutluk*, İstanbul, 1979, s. 32.

desteğini alıp ülkede monarşiyi ilan edip kendisini kral ilan etmesinin ardından her geçen gün İtalya'ya daha da bağlı bir hale gelmiştir. Bu durum halk ve partizanlar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. 1939 yılında İtalya Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Mussolini'nin damadı olan Galeazzo Ciano tarafından verilen ağır bir notadan sonra Arnavutluk İtalya tarafından işgal edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar süren bu işgal ülkedeki direniş güçlerinin ve Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin(LNÇ) de desteğiyle beraber İtalyanlar yenildi. İtalya'nın müttefiki olan Almanya'da ülkeyi işgal etmek istemiş ama yüksek sayıda zayiat verilince ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır.

Almanların ülkeyi terk etmesinin ardından Ulusal Kurtuluş Hareketi duruma hâkim oldu ve idareyi ele geçirdi.[3] Ulusal Kurtuluş Hareketi 1944 Mayıs ayında Permet'te düzenlediği kongrede Ulusal Kurtuluş Anti-Faşist Konseyini kurdu ve başkanlığına Enver Hoca'yı getirdi.

Bu çalışmada Ahmet Zogu ve Enver Hoca döneminde ülkede ki yönetim rejiminin, iç ve dış siyasetinin durumları incelenecektir. Ahmet Zogu ile Enver Hoca dönemi arasındaki farklar ve yapılan köklü değişiklikler ele alınacaktır. Çalışma konusu dönem Ahmet Zogu'nun Arnavutluk' ta iktidarı devraldığı tarihten itibaren başlatılacaktır ve Enver Hoca iktidarında ülke içinde yapılan köklü değişimler ile Ahmet Zogu'nun iç ve dış siyasete olan etkileri incelenecek ve karşılaştırılacaktır. Bu köklü değişimler arasında iki liderinde siyasi rakiplerine karşı uyguladığı sert tedbirler ve diğer ülkelerle, özellikle İtalya, Yugoslavya, SSC, Çin ve Türkiye ile ilişkilere değinilecektir. Çalışma bahsi geçen dönemlere ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bunlar arasında Ahmet Zogu ve Enver Hoca'nın siyasi rakiplere karşı uyguladığı sert tedbirler ve İtalya, Türkiye, Yugoslavya, SSCB ve Çin ile ilişkilerinin yanı sıra ülkede son dönemlerde uygulanan yalnızlaşma politikası ele alınacaktır. İki liderin bu iktidarları zamanında Arnavutluk'ta yaşanan siyasi gelişmeleri ve ülkede ki bazı reformist hareketleri incelenecektir. Bu çalışmamızla o döneme bir ışık tutmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili arşiv vesikaları, döneme ait eserler, yerli ve yabancı araştırma eserleri,

[3] Ali Özkan, a.g.e., s. 101.

makaleler, döneme ait yerel ve ulusal gazeteler, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenecektir.

KONUNUN ÖNEMİ

Ahmet Zogu ve Enver Hoca dönemi Arnavutluk'un siyasi yapısı üzerine yazılan tezler incelendiğinde, özellikle Türkçe literatüründe bu konunun incelenmesine yönelik ortaya konulan çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Seçilen bu konuda Ahmet Zogu ile Enver Hoca döneminde Arnavutluk'un geçirdiği kabuk değişimini ve bunun siyasal ölçüde ülkeyi nasıl etkilediğinin yanı sıra dışa kapalı olan bu ülkede yaşanılanların etraflıca incelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Tezde kullanılacak olan veriler konuya ilişkin yazılmış olan Türkçe kaynak yetersizliğinden dolayı yabancı kaynaklardan da elde edilen kitaplardan, bilimsel araştırmalardan, e-arşivlerden, makalelerden ve haberlerden elde edilecektir. Bu dönem ile ilgili yapılan çalışmalar çok kısıtlı olduğundan dolayı yapılacak olan tez bu boşluğun doldurulması açısından önemlidir.

ANALİTİK YAPI

Çalışma 4 ana bölümden oluşacaktır. İlk bölümden Arnavutluk'un tarihsel süreci incelenecek ve bu süreç içinde meydana gelen siyasal nedenlerin sonuçları hakkında genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

İkinci bölümde tezin başlığını oluşturan aktörlerden biri olan Ahmet Zogu'nun yaşamı hakkında bilgi verilecek. Ahmet Zogu'nun iktidar yıllarında uyguladığı rejimler incelenecek. Yönetimsel anlamda rejim değişikliklerinin iç ve dış politikadaki etkileri ortaya konulacaktır.

Üçüncü bölümde diğer aktör olan Enver Hoca'nın yaşamı hakkında bilgi verilecek, Emek Partisi'nin teşkilat yapılanmasına değinilecek. Enver Hoca'nın parti içinden ülke liderliğine yükselişinin detayları ortaya konulacaktır.

Dördüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen bulgular etrafında araştırma sorusunun yanıtı ortaya konulacaktır.

ARAŞTIRMA SORUSU

Bu çalışmada temel olarak şu sorulara cevap aranacaktır:

‘Ahmet Zogu ve Enver Hoca Arnavutluk dış politikasında bir değişim yarattı mı?’

‘Ahmet Zogu ve Enver Hoca’nın uyguladıkları siyaset dış işlerde nasıl bir kırılım yaratmıştır?’

‘ Enver Hoca ve Ahmet Zogu’nun uluslararası alandaki argümanları neler olmuştur?’

YÖNTEM

Bu çalışmada literatür ve alan taraması oluşturulması maksadıyla ulusal ve uluslararası alanda yayımlanmış kitaplara, çeşitli süreli yayınlara ve makalelere başvurulmuştur. Bu kapsamda ağırlıklı olarak birincil kaynaklara ve bunların ardı sıra da ikincil kaynaklara ulaşılarak bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Söz konusu dönemde meydana gelen sorunlar gösterilen tepkileri doğrudan ve bütün yansımalarıyla birlikte objektif biçimde irdeleyebilmek maksadıyla o dönemin gazete, dergi ve ulusal haber ajansları pür dikkat taranmış ve gazeteler, dergiler bu kapsamda yer alan belli başlı detaylar incelenmiştir.

I. BÖLÜM

1. ANTİK TARİHLERDEN İTALYAN İŞGALİNE KADAR ARNAVUTLUK

1.1. Arnavutluk Tarihine Genel Bakış

Arnavutluk; tarihini genel olarak 4 döneme ayırabiliriz. Bunlar kronolojik olarak Antik tarih, Orta çağ, Osmanlı dönemi ve Ulusal olarak bağımsızlığını ve işgalden kurtuluşunu ilan ettiği 29 Kasım 1944 tarihidir. Arnavutlar antik dönemlerde vakanüvislerce Helen kültürünün kurucu unsurlarından sayılan İliryalı'lar ve Pelagslar'la akraba oldukları savunulmuştur. Antik tarihlerde birçok kavmin işgaline uğrayan (Germen, Hun ve Slavlar) Arnavutluk sonunda 7.yy sonlarına doğru Slavların eline geçti. Orta Çağ dönemine gelindiğinde ise Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Arnavutlar kendilerini 1190 yılında Progoni ailesinin kurmuş olduğu ve tarihte kurulan ilk Arnavut devleti kabul edilen Arbanon Prensliğinin sınırları içinde buldular ve Arber ismiyle anılmaya başlandılar.[4]

1204 tarihinin ardından Arnavutluk başta Epir Despotluğu'nun himayesine, daha sonra ise 1230'da 2. Bulgar İmparatorluğu'nun himayesine girdi. Fakat 1246 yılında Bulgarların, Bizans tarafından bölgeden atılmasının ardından Bizans'ın vesayetinde Epir Despotluğu tekrardan kurulmuş oldu. Fakat yine aynı dönem içerisinde Dıraç şehri, aralıksız olarak Sicilya Krallığı tarafından işgal edildi. Sırplar 1280 yılının ilk yarısında İşkodra'yı ele geçirdiler.[5] İlerleyen dönemlerde bölgede sükûnet sağlansa da bu çok uzun sürmedi ve 14. Sırp kralı Stephan Dushan'ın ölümüyle beraber bölgede idare feodal düzen hâkim olmuş ve birkaç büyük ailenin bölgesel yönetimiyle devam etmiştir (Topias, Bathas, Muzakas).

---

[4] Nehir Ağırseven, *Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk,* (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2015, s. 11.
[5] https://www.balkantur.com.tr/arnavutluk?gdprAccept

1.1.1. Osmanlı Devleti idaresinde Arnavutluk (1479-1912)

1365 tarihinde Edirne, Osmanlı Devletinin başkenti olmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlının akıncı beyleri kısa bir süre sonra, Arnavutluk derebeylerinin yardım çağrıları üzerine, Arnavutluk'ta akınlar düzenlemeye başlamışlardır. 14. yy.ın sonlarına gelindiğinde, Arnavutluk'ta yeni bir istila başlamıştır. Osmanlı Türklerinin aralıksız düzenlediği akınlar Arnavutluk'u tehdit etmeye başlamıştır. Nitekim 1380 yıllarında Türk kuvvetleri iki defa Arnavutluk eyaletlerine girmişlerdir.[6] Az önce de bahsettiğimiz gibi feodal bir düzenle yönetilmeye başlayan Arnavutluk'ta derebeyleri arasında ki mücadeleler bölgeye Türk kuvvetlerinin yardıma çağrılmasına vesile olmuştur. Bu mücadeleler sayesinde de Osmanlı buraya karış karış yerleşmeyi başarmış ve 1430 yılında önce Yanya bölgesi ele geçirilmiş ardından da adım adım kuzeye doğru gidilerek kuzey bölgesi tümüyle Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti için Arnavutluk'a tamamen sahip olmadı en büyük engel Arnavutların meşhur lideri İskender Bey (Yargi Kastriotta) olmuştur. Bir zamanlar Osmanlı ordusunda yer alan İskender Bey çeşitli seferlere katılmış ve üstün başarılar elde etmiştir. İskender Bey ilk isyanını II. Murat zamanında gerçekleştirmiş ve Osmanlının Arnavutluk üzerine düzenlediği 13 isyanı başarı ile bastırmıştır.[7]

1468 yılına kadar Osmanlı'ya direnen İskender Bey'in ölümünden sonra kısa sürelide olsa direniş devam etmiş ama sonunda 1479 yılında İşkodra'nın alınmasıyla Arnavutluk Osmanlı Devleti idaresine geçmiştir.[8] Arnavutluk 1479 yılından 1912 yılına kadar Osmanlı idaresi altında kalmıştır.

1.1.2. Arnavutluk'un Bağımsızlığı

20.yy gelindiğinde ise Avrupa'da Fransız İhtilalinin etkisiyle birçok millet

---

[6] Ali Özkan, a.g.e., s.56
[7] Ali Özkan a.g.e., s.36
[8] Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries*, No:42, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 23-24

bağımsızlık hareketine girişmiş ve bu hareketlerden en çok etkilenenler ise çok uluslu devletler ve imparatorluklar olmuştur.(Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Osmanlı Devleti). Arnavutluk'ta daha önce Osmanlı'ya karşı ufak çaplı isyanlar olsa da bunların hiçbiri ortak siyasal bir düşünce çatısı altında toplanmadığından genel bir bağımsızlık hareketi niteliği kazanmamıştır. Arnavutluk bağımsızlığına giden sürecinde altyapısının incelenmesini gerek görüyorum zira Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde sonra bölgede iki ayrı türde ayaklanmalar çıkmıştır. Bunlardan biri yönetim anlayışını merkezileşmesine karşı geleneksel ayaklanmalar diğeri ise aydınların önderliğinde kültürel hareketler şeklinde ortaya çıkmıştır.[9] Tüm bu hareketler 1878 yılında kurulan Prizren Birliği altında birleşmiş ve Arnavutlar yeniden bir millet ve devlet olma girişiminde bulunmuşlardır. İskender Bey'den sonra 'Büyük Arnavutluk' fikrinin temelleri ilk defa Prizren Birliğinde öne sürülmüştür. Bu birliğin ayrılıkçı hareketlerde bulunduğunu gören ve önceleri bu birliği yardım etse de bunu bir tehdit olarak algılayan Osmanlı padişahı II. Abdülhamid özerklik hareketlerinden endişe etmiş ve bu birliği ordunun da yardımıyla kapamıştır. Arnavutlar Prizren Birliğinin ardından gelişen olaylar sonucu 1896-1899 yılları arasında Peja Birliğini kurmuşlar ve bu birlikte özerklik talebinde bulunmuştur. Bu harekette özellikle birlik Avrupalı devletlerden başta İtalya olmak üzere Avusturya-Macaristan gibi ülkelerden destek bulmuş lakin bu defa da birlik üyelerinin kendi aralarında çıkan fikir ayrılıklarından dolayı birlik tekrardan II. Abdülhamid tarafından 1900 yılında lağvedilmiştir. 1908 yılına gelindiğinde ise Osmanlı İmparatorluğunda Meşrutiyetle birlikte Liberal sayılabilecek bir anayasanın ilan edilmesi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu bütün eyaletlerden seçilecek olan temsilcilerin mezhep ve ulus kökenine bakılmaksızın hür ve özgür olarak katılım sağlamasıyla bir parlamentonun oluşturulması Arnavut halkına devletten talepleri karşısında umut aşılamıştı. 1908 tarihinde toplanan Manastır Kongresinde Arnavutların Arnavutça okullar açılmasına ilişkin vermiş olduğu önerisi Jön Türkler tarafından kabul edilmiştir. Bu durum Arnavutları kendi eğitimlerinin özgürlüğü adına

[9] Nuray Bozbora, 'Arnavutluk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri' , Avrasya Dosyası Cilt 14, Sayı 1, Ankara, 2008 s.112

daha da ümitlendirmişti.[10] İlerleyen dönemlerde Osmanlı'nın Balkanlarda yaşamış olduğu sıkıntılar ve ayrılıkçı hareketlerin toprak kayıplarına yol açması nedeniyle yaklaşan savaş dönemine doğru 1911 senesinde sahneye çıkan Avlonyalı İsmail Kemal Bey[11] Arnavutluk'un bağımsızlığı için çalışan başta gelen isimlerden olmuş ve Arnavutluk halkının bağımsızlık ümitlerini artırmıştır.[12] I. Balkan Savaş'ının sonunda toplanan Londra konferansında ki ana gündem maddesi Arnavutluk'un bağımsızlığıydı. Konferans sonucunda 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Antlaşmasıyla bağımsız bir Arnavutluk kurulmasına karar verildi ve böylece Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılan son millet oldular.

1.1.3. Arnavutluk'un Dili ve Demografisi

Arnavutluk'un başkenti Tiran'dır. Diğer önemli şehirleri ise Avlonya, Berat, Görice, Elbasan ve İşkodra'dır diyebiliriz. Arnavutluk'un 2011 yılındaki nüfus yapısına göre %82,6 Arnavut, %0,9 Yunan, %1 diğer etnik gruplar (Makedon Ulah, Karadağlı, Bulgar) oluşturmaktadır. Geri kalan %15,5 grup ise etnik aidiyet sorusuna cevap vermekten kaçınmışlardır. 2020 yılında yapılan tahmini sayıma göre 2,9 milyon nüfusa sahip olan Arnavutluk'ta GSYİH 'da 15,3 milyar dolardır. Ülkede konuşulan dil Arnavutçadır. Arnavutça, Hint-Avrupa dil ailesinin farklı bir dalını temsil etmektedir. Günümüz Arnavut diline uygun olarak yazılmış ilk belge 1462 yılına rastlamaktadır. Yazılan ilk edebi eser dilbilimci rahip Gjon Buzuku 'ya ait olan "Meshari" 1555 tarihinde basılmıştır. 1555 tarihi itibari ile Arnavutça iki ana şivede gelişim göstermiştir. Bunlar; "Gegerisht" (Arnavutluk'un kuzeyinde konuşulan) ve "Toskerisht" (Arnavutluk'un güneyinde konuşulan) şiveleridir. 1908 tarihinde düzenlenen Manastır Ulusal Kongresi'nde Arnavut alfabesinin 36 harften oluşması ve Latin alfabesinin kullanılmasına ilişkin karar alınmıştır. Diğer yandan Arnavutça dili

[10] Kevin Doko, İtalya İşgalinde Arnavutluk 1939-1943, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2020, s. 3.

[11] Avlonyalı İsmail Kemal Bey, 24 Ocak 1844'te, o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Avlonya şehrinde seçkin ve asil bir Arnavut ailesinde doğdu. Osmanlı Mebusan Meclisinde Berat milletvekilliği yaptı. Modern Arnavutluk'un kurucusu kabul edilir. 28 Kasım 1912 yılında Bayram Curi, Hasan Priştina ve İsa Boletin ile birlikte Arnavutluk Bağımsızlık Bildirgesini yayımladılar. İsmail Kemal, kurulan Arnavutluk devletinin ilk hükümet başkanlığını üstlendi.

[12] Ali Özkan, a.g.e. , s.45

Kosova'da, Karadağ'da, Sırbistan ve Kuzey Makedonya'da yaşayan Arnavutlar tarafından konuşma ve yazma dili olarak da kullanılmaktadır.

1.1.4. Arnavutluk Coğrafyası

Arnavutluk ulaşıma elverişli olmayan sarp ve kayalık bir coğrafyaya sahiptir.[13] Balkan yarımadasının en küçük devleti olan Arnavutluk 28.748 kilometrekarelik yüzölçümüne sahiptir.[14] Avrupa'da güneydoğuda, Balkanlar yarımadasının batı kısmında bulunan Arnavutluk, kuzey ve kuzeydoğusunda Karadağ (172 km), Kosova (115 km), doğusunda Makedonya (151 km), güney ve güneybatısında da Yunanistan (282 km) ile komşudur. Avrupa kıtasının en küçük devletlerinden biri olan Arnavutluk'un kara sınırlarının uzunluğu ise 720 km'dir. Aynı zamanda Adriyatik Denizi ile İyon Denizi'ne sahil şeridi uzunluğu 362 km olan Arnavutluk'un %70'i dağlık ve yerleşime elverişli değildir. Ülkede ki en yüksek dağ ise 2,753 metre yüksekliğe sahip ve Makedonya devletinin sınırları içerisinde bulunan Korab Dağı'dır. Güneybatısında İyonya Denizi'ne kıyısı bulunan Arnavutluk'un İyonya Denizi'nin ve Adriyatik Denizi'nin arasında olan Otranto Boğazı'nın karşısında bulunan İtalya'ya uzaklığı 72 km'den daha azdır.[15] Arnavutluk küçük bir ülke olsa da buna rağmen iklimsel olarak çeşitli iklimlere sahip bir ülkedir. Ülkenin sahil kısımlarında genelde Akdeniz İklimi egemendir. Dağlık kısımlarda ise sert karasal iklim hâkimdir. Kışlar soğuk ve bulutlu, yazlar ise genelde sıcak ve yağışlı geçmektedir.[16] Ülkenin genellikle %70'i dağlık ve engebelidir, ülkeye dışarıdan erişilmesi zordur.

1.1.5. Arnavutluk Etnik ve Dini Yapısı

Arnavutlar etnik açıdan antik çağlardan bu yana ulusal kimliklerini muhafaza edebilmiş nadir milletlerdendir. Arnavutlar genel olarak iki kesim gruba ayrılmıştır.

---

[13] Kemalettin Kuzucu, Lahiyalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasi Durumu (1860-1908), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:12, İzmir,2012, s. 309-332.
[14] Ebru Gülsoy, 'Arnavutluk' , İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları (İGEME), Ankara, 2002, s.1.
[15] Hilal Taşçıoğlu, Arnavutluk Ülke Raporu, Ankara, Nisan 2011
[16] Nazlı Metin, 'Türkiye-Arnavutluk İlişkileri', https://www.akademikkaynak.com/yazar/nazlimetin, (08.05.2022)

Bunlar Gegler ve Tosklardır. Arnavutluk'taki etnik Arnavutların yarısından biraz fazlası Gheg'dir. Kuzeybatı Yunanistan'da ve Kuzey Makedonya'daki Prespa ve Ohrid göllerinde küçük bir Tosk nüfusu dışında, Balkanlar'da Arnavutluk dışında (Kosova, Kuzey Makedonya ve Karadağ) yaşayan tüm etnik Arnavutlar Gheg'dir. Arnavutlar tarihleri boyunca birçok dini kabul etmişlerdir. Kabul edilen dinler, çeşitli dönemlerde, farklı şekillerde ortaya çıkmış, değişik ve kalıcı özellikler taşımışlardır.[17] Arnavutluk'ta hâkim olan dinler Hristiyanlık, Müslümanlıktır. Arnavutluk'ta dini fanatizm yoktur. Bu yüzden dolayı dinlerin arasında aşırıya kaçan bir ayrıcalık bulunmamaktadır. Arnavutluk'un büyük kısmında yüzyılımızın başında ve bugün bile Müslüman ve Hıristiyanlar arası evlilikler normal karşılanmaktadır.[18] Dini olarak ülkede ki dağılım da Müslümanlar %58.8, Ortodoks Hristiyan %6.8, Katolik %10, Ateist %2.5, diğer %21.9 oluşturmaktadırlar.[19]

1.2. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Arnavutluk (1914-1918)

Londra Konferansı'nın ardından sınırları çizilen ve bağımsızlığına kavuşan Arnavutluk'ta asıl konu ise bu ülkenin başında kimin olacağıydı. Kasım 1913 yılında Avrupalı devletler tarafından alınan kararla Alman Prens Wilhelm Wied Arnavutluk'un başına geçti. Prens Wied eşi ve ailesiyle beraber daha önceden başkent seçmiş olduğu Durres'e İtilaf devletlerinin (Fransa, İtalya, İngiltere) savaş gemileri nezaretiyle ulaştı.[20] Ancak Prens Wied ülkede ki yaşamı düzene koymayı başaramadı ve Eylül 1914'te köylü ayaklanmasında dolayı ülkeyi terk etti.[21]

---

[17] Sokol Brahaj, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, İzmir, 2009, s. 8.
[18] Ali Özkan, a.g.e., s. 19.
[19] https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-arnavutluk/
[20] Ali Özkan, a.g.e, s.46.
[21] Nehir Ağırseven, a.g.t, s. 24.

Prens'in ülkeyi terk etmesinden sonra daha önce Prens'in hükümetinde içişleri ve savaş bakanlığı görevinde bulunan Esad Paşa Toptani[22] Arnavutluk'un başına geçmek istedi. Esad Paşa ve komutasında ki 5000 kişilik kuvveti ilk önce Durres'e geldi ve Esad Paşa kendini burada Başkan, Başbakan, Başkomutan ilan ederek Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna savaş açtığını ilan etti. Fakat 1914 yılının sonuna doğru gelindiğinde ise ülke altı rejime ayrılmış bulunmaktaydı. Bunlar;

- İşkodra Müslümanlar ile Hıristiyanların bir arada olduğu yerel bir komisyon tarafından yönetilecekti.

- Merdita ayrı bir prens olacak ve Prenk Paşa tarafından yönetilecekti.

- Malissori ise bölgede bulunan kabile reisleri himayesinde izole edilmiş halde kalacaktı.

- Dıraç ve etrafı Esat Paşa'nın himayesi altında olacaktı.

- Merkezi bölgelerin yönetimi ise Kruja Birliği tarafından sağlanacaktı.

- Vlora ve güney bölgeler ise İtalya ile Yunanistan'ın işgali ve yönetimi altında olacaktı.[23]

1.2.1. Arnavutluk'un İşgal Yılları

Arnavutluk, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşan devletler tarafından işgal edilmiştir. 26 Nisan 1915'te Antantın dört devleti, Arnavutluk'u İtalya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında bölüştüren gizli Londra Antlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Arnavutluk'un kuzey kesimleri Sırbistan ve Karadağ'a, güneyi

[22] Osmanlı asker ve siyaset adamı (1865, Tiran - 1920, Paris). Sultan II. Abdülhamid tarafından Yanya jandarma komutanlığına atandı. Türk-Yunan Savaşı'nda (1897) gösterdiği yararlıktan ötürü paşalığa yükseltildi. Daha sonra ise Jön Türklere katıldı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Draç milletvekili seçildi. II. Abdülhamid'e saltanatının sona erdiğini bildiren, aralarında Teodor Herzl'in de bulunduğu heyette yer aldı. Arnavutluk'a verilen ayrıcalıkların en güçlü şekilde savunanlarda oldu. Balkan Savaşı'nda İşkodra savunmasına katıldı; kale komutanı Hasan Rıza Paşa'yı öldürterek, İşkodra'nın Crna Gora (Karadağ) ordusunun eline geçmesinde önemli rol oynadı. Balkan savaşı sırasında Arnavutluk' un hürriyetini kazanmasından sonra, Wied Wilhelm'in geçici saltanatı sırasında Savaş ve İçişleri bakanlıkları yaptı. 1919'daki barış konferansında Arnavutluk heyetine başkanlık etti. Arnavutluk'a göz diken İtalyanlarca ülkesine dönmesi engellenince Fransa'ya sığındı (1919), Paris' te bir Arnavut öğrenci tarafından öldürüldü. (https://web.archive.org/web/20131102145454/http://www.albanianhistory.net/texts20_1/AH1919.html)

[23] Ali Özkan, a.g.e, s.48.

Yunanistan'a ve kalan toprakları ise İtalya'ya verilmiştir.

Yapılan bu paylaşımların ardından ise İtalya bir yandan Adriyatik'in karşı kıyı kesimlerinde güçlü bir devlet istemediğinden dolayı Yunanistan'a karşı Arnavut direnişçileri desteklemiş bir yandan da Kuzey Epir ve Trakya konusunda anlaşmaya ortak imza attığı Yunanistan'a destek vermiştir.[24]

1. Dünya Savaşından sonra ise Çarlık Rusya'sında yaşanan 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından Lenin tarafından ortaya çıkarılan gizli anlaşmalar Arnavut yurtseverler arasında geniş yankı bulmuştur. Bununla beraber zamanla işgalci devletlerin Arnavutluk'un paylaşımı konusunda uzlaşamamaları Arnavut yurtseverleri harekete geçirmiş ve direniş hareketi başlamıştır. 1920 yılına kadar İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya'nın idare altında olan Arnavutluk'ta direniş hareketinin başında iki lider meydana çıkmıştır. Bunlardan biri Ortodoks Kilisesi Başpiskopos Fan Noli diğeri ise Ahmed Muhtar Bey Zogoğlu'dur. Ocak 1920'de Lushaje'de yapılan kongrede önceden Durres'te alınan kararların üzerine Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün korunması kararı alınmıştır.[25] Yeni kurulan hükümetin başkanlığına Süleyman Delvina[26] atanmıştır.

1.2.2. İkinci Dünya Savaşından Önce Arnavutluk

1920 yılında Fransa, Yugoslavya ve İtalya'nın protestolarına rağmen Milletler Cemiyetine giren Arnavutluk'ta Süleyman Delvina dönemi uzun sürmedi ve ülkede

---

[24] Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991. s.27.
[25] Nehir Ağırseven, a.g.e, s.26
[26] Süleyman Delvina 5 Ekim 1871'de Arnavutluk'un güneyindeki Devline'de doğdu. 1899'da Mekteb-i Mülkiye'den mezun oldu. Daha sonra Dışişleri Bakanı olan Cafer Villa'nın kız kardeşiyle evlendi. 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Arnavut topluluklarının temsilcisiydi. Aynı zamanda Galatasaray ve Vefa Lisesinde edebiyat öğretmenliği yapan Süleyman Fehmi Bey, Galatasaray Lisesinin kütüphanesi sayesinde Batı'nın bilimleri hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bir süre içişleri bakanlığında bürokrat olarak çalışmış ve bu bakanlığının vilayet işleri müdürlüğü görevinde bulunmuştur. (Halil Özcan (2017), *TBMM Hükümeti ile Arnavutluk Hükümeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep ve Sonuçları,* İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, s. 129.)

yönetimsel istikrarsızlıklar yaşanmaya başladı. Artık Arnavutluk iki kişinin Başpiskopos Noli ve Orta Arnavutluk'ta Mati eyaletinin reisinin oğlu olan Ahmet Zogu'nun düellosu başlamıştı. 1921-1922 yıllarında 5 kez hükümet değişimi yaşanmış ardında 1922 yılında Halk Partisinden Ahmet Zogu hem başbakan hem de içişleri bakanı olduğu hükümet başa gelmişti. Ancak Süleyman Delvina ve Fan Noli hükümetin icraatlarından memnun olmayınca Halk Partisinden ayrılıp hükümete karşı muhalefet yapmaya başladılar.

Fan Noli 1924 senesinde Arnavutluk'ta Esat Toptani'yi öldürdüğü için ulusal kahraman ilan edilen Avni Rüstem'in, Zogu yandaşları tarafından suikasta uğradığı öldürüldüğü haberi ayyuka çıkınca köylü ayaklanmasıyla beraber Zogu hükümetini devirip başa geçiyordu.[27] Ancak Noli'nin iktidarı fazla uzun sürmedi ve 6 ay önce ülkeyi terk etmek zorunda kalan Ahmet Zogu bu sefer Yugoslavya'nın da desteğini alarak ülkesine geri döndü ve Noli hükümetine darbe yapıp iktidarı ele geçirdi. Hükümetinin başına gelir gelmez önce Cumhuriyet rejimini ardından da Krallık rejimine kuran Zogu, İtalya işgaline yani 1939 yılına kadar Arnavutluk'un başında kaldı.[28]

1.3. İkinci Dünya Savaşı ve Arnavutluk

İkinci Dünya Savaşı'na başlamasına yakın Arnavutluk'ta Zogu hükümeti göreve devam ediyordu. Bu dönemdeki en büyük hareketlenme komünist harekette meydana gelmiştir. Zira bu örgütlenmenin başlıca sebeplerine değinecek olursak;

Arnavutluk'un henüz sanayiye uygun olmaması, feodal anlayışın devam etmesi ve hala tarıma bağlı bir toplum olması buna bağlı olarak toplumda feodaliteye bağlı düzende yaşamakta zorlanan köylülerin bir kısmının topraksız kalması ülkedeki ekonomik düzenin kötüleşmesine neden olmuştur. Bir diğer neden ise feodal beylerin siyasette söz sahibi olmaya başlaması ülkedeki ufak çaplı bir komünist yapılanmanın

[27] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi II*, s.191, 2009
[28] Kevin Doko, a.g.e, s. 36.

ortaya çıkmasına sebebiyet vermesi hatta bu komünist örgütlenme Yugoslavya'dan destek görmüştür.[29] Öte yandan 1939 yılının Eylül ayında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Tarihi boyunca birçok devletin işgaline uğrayan Arnavutluk şimdi ise savaşın ortasında açıklık bir arazide bir ceylan misali avcıların açık avı haline gelmişti.

1.3.1. İtalya'nın Arnavutluk'u İşgali

İtalya, Arnavutluk'u işgal etmeden önce İtalyan lideri Benito Mussolini bir ültimatom yayınlayarak Arnavutluk ile bir ikili gümrük birliği anlaşmasının kurulmasını ve Arnavutluk'ta bir İtalyan askeri üssünü kurulmasını istedi.7 Nisan 1939 tarihinde İtalyan birlikleri Arnavutluk'un 4 liman kentine; Draç, Avlonya, Lezha ve Saranda kentlerine gemilerle beraber çıkarma yaptılar ve böylece işgal başlamış oldu. Kral Zogu Arnavutluk halkına radyolardan İtalya'ya karşı direniş göstermeleri için bir bildiri yayınlamış ancak bildiri yayınlandıktan çok kısa bir süre sonra ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Kral Zogu'nun ülkeyi terk etmesinden sonra İtalyan kuvvetleri fazla bir direniş göstermeyen Arnavutluk'ta yavaş yavaş kendi faşist düzenlerini kurmaya başlamışlardır[30].

Arnavutluk, 1940 yılına kadar İtalyanların işgalinde kalmıştır. Bu süre zarfında İtalya Arnavutluk'un bütün doğal kaynaklarını kullanmıştır. Aynı İtalya 1940 yılında Yunanistan'a da Kuzey Epir üzerinden saldırmışsa da muvaffak olamamıştır. Ama buna rağmen İtalyan işgaline karşı Yunanistan'ı destekleyeceği düşünülen Arnavutluk bu beklentileri boşa çıkarmış ve aksine İtalya'yı desteklemiştir. Bunun sebebi ise Yunanistan'ın hala Kuzey Epir 'de hak iddaasında bulunduklarını düşünmelerindendir. İtalyanlar Arnavutluk topraklarında 1943 yılına kadar işgalde bulundular. İtalyan birliklerinin ülkeyi boşaltmalarının ardından ülke bu seferde Almanların işgaline uğramış ve Alman birlikleri Arnavutluk'ta kritik gördükleri yerleri almışlar akabinde de yolların güvenliğini ele almışlardır. Alman birlikleri bu

[29] Nehir Ağırseven, a.g.t., s. 35.
[30] Kevin Doko, a.g.e, s.41

harekâtın ardından da ülkenin diğer kısımlarını Arnavutlara bırakıp ülkeden geri çekilmişlerdir.[31]

1.3.2. Arnavutluk'ta Partizan Hareket ve Ulusal Kurtuluş Hareketi (LNÇ)

İtalyanların Arnavutluk'ta işgalde bulundukları süre zarfı içerisinde yaptıkları en büyük hatalardan biri de ülkede bulunan halkın faşist yönetimden memnun kalacağı düşüncesiydi. Zira bu düşünce zamanla İtalyan işgalini destekleyen bir kısım Arnavut halkında bile zamanla soğukluk oluşturmaya başlamıştı. Bir de tüm bunların üzerine işgalin getirdiği ekonomik sıkıntılar, kıtlık ve artan fiyatlar eklenince ulusal direniş için gerekli tüm şartlar hızlıca oluşmaya başlıyordu.[32]

İtalyan kuvvetlerine müttefik güç olarak daha sonradan Alman birlikleri iştirak etmiştir. Bu işgallere karşı halkın direnişi daha da artmaya başlamış ve direniş artık tüm ülke de bölgesel kollara ayrılmıştı. Almanların işgal ettiği Yugoslavya'da olduğu gibi, Arnavutluk'ta da işgal kuvvetlerine karşı direniş hareketi başlamış, Müttefiklerin vermiş olduğu lojistik destek ile direniş hareketi yaygınlaşmıştır.

Bu dönemde Arnavutluk'ta üç ayrı direniş grubu faaliyetlerde bulunmuştur:

- Meşruiyet Hareketi (Legaliteti): Liderliğinde Binbaşı Abbas Kupi'nin bulunduğu grup ülke dışına iltica eden devrik lider Ahmet Zogo'yu destekler nitelikte faaliyetlerde bulunmuşlardır.

- Ulusal Cephe: Arnavut milliyetçilerinin oluşturduğu bu grubunu liderliğini ise ileride Arnavutluk Savunma Bakanlığı yapacak olan Mehmet Şehu yapmıştır.

- Ulusal Kurtuluş Hareketi: Liderliğini Enver Hoca'nın yapmış olduğu, komünist ve solculardan oluşan gruptur. Çoğunlukla güney Arnavutluk'ta faaliyetlerde bulunmuşlardır.

---

[31] Halil Akman, *Paylaşılamayan Balkanlar*, İstanbul, 2006, s.308.
[32] Kevin Doko, a.g.e, s.42

Bu direnişin sonucu olarak ise Enver Hoca idaresinde bulunan Ulusal Kurtuluş Hareketi diğer iki grubun önüne geçmiş ve önümüzde ki sayfalarda bahsedeceğimiz Permet Kongresi kararları ile Arnavutluk'ta bir halk cumhuriyeti kurulması yönünde ilk büyük kararlar alınmıştır.[33]

1.3.2.1. Peza Konferansı

1942 yılında Arnavutluk'un şimdiki başkenti Tiran şehrinde Arnavutluk Komünist Partisi tarafından bir konferans düzenlendi. Konferans eski liberallerden olan ve Zogu karşıtı Müslüm Peza[34] evinde düzenlenmiş ve konferans adını buradan almıştır. Konferansın en büyük özelliği Ulusal Kurtuluş Hareketi mücadelesinin başlangıç noktası olarak kabul edilmesi ve temellerin bu konferansta atılmasıdır.

Konferansın ana gündem maddesi Arnavutluk Halkının, Ulusal Özgürlük Konseyi etrafında birleştirilmesi ve mücadele organının konseyin merkezinde konuşlandırılmasıdır.[35] Partinin kuruluş yılı olarak kutlanan Peza Konferansı'nda parti içi seçimler yapılmıştır.

Böylelikle Enver Hoca Arnavutluk Komünist Partisi'nin Geçici Merkez Komitesi'ni yönetmiş ve bunun yanı sıra partinin Tiran Bölge Komitesi Siyasi Sekreterliği görevini yürütmüştür.[36] Bir diğer önemli nokta ise bu konferansta komünistler ile milliyetçilerin ortak bir payda altında toplanıp, Ulusal Özgürlük

---

[33] Gürkan Akyol, *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 sonrası)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2007, s.21

[34] Myslim Peza: Direniş savaşçısı Myslim Peza 1897'de Tiran'da Peza köyünde dünyaya gelmiştir. Peza 1920'li yıllarda Ahmet Zogu'ya karşı savaşmış ve Zogu'nun yakın koruması Osman Bali'yi 8 Eylül 1926'da öldürmüştür. İlerleyen dönemlerde ise 1930 ve 1936 yıllar arasında Arnavutluk dışında hayatını sürdürmüştür. 1940'ta İtalyanlara karşı ilk direniş mücadelesine girişen çetenin başında yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı boyunca Tiran bölgesinde oldukça faal olan Peza Enver Hoca'nın Peza köyünü 16 Eylül 1942'de; direniş mücadelesi için toplanılan konferans yeri olarak seçmesiyle ün kazanmıştır. Savaştan sonra ise 1946-1982 yılları arasında Halk Meclisi'nin daimi üyelerinin ikinci başkanı olmuştur. (Bkz. Robert Elsie, a.g.e., s. 335.)

[35] Ali Özkan, a.g.e, s.72

[36] Yaşar Akdemir, *Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye*, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s. 37.

Hareketi'nin birlikte yürütmeleri olmuştur. Peza Konferansı'yla oluşan Ulusal Birlik Hareketi ile aynı yılın sonuna doğru oluşan "Ulusal Birlik" arasında iç ve dış konuların düzenlenmesinde önemli görüş ayrılıkları olmuş, bu nedenle tarafların birbirlerine karşı "ihtiyatlı" davranmalarına ve hatta açık çatışmalara sebebiyet vermiştir.[37]

1.3.2.2. 1. Labinot Konferansı (12 Mart 1943)

Peza Konferansının ardından Arnavutluk'un COMİNTERN'e üyelik başvurusunun kabul edilmesinin ardından 17 Mart 1943 tarihinde Arnavutluk Komünist Partisi bir konferans yapılması yönünden karar alınmıştır. Bu konferans Elbasan ilinin yakınlarında bulunan Labinot köyünde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya katılanlardan 700 komünisti temsil etmek üzere 70 delege iştirak etmiş bunun yanı sırada misafirlerde toplantıya katılım sağlayabilmişlerdir[38]. Toplantıda alınan bazı kararları açıklayacak olursa;

- Arnavutluk Ulusal Kurtuluş Ordusunun kurulmasına,
- Beşi yedek ve on beşi asil olacak şekilde bir Merkezi Komitenin oluşturulması yönünde kararlar alınmıştır.

Konferans sonrası ise Enver Hoca, Arnavutluk Kurtuluş Ordusu'na siyasal komiser olarak atanmıştır.

1.3.2.3. Mukaj Konferansı (2-3 Ağustos 1943)

3 Ağustos 1943 tarihinde Enver Hoca'nın liderliğini yaptığı Ulusal Kurtuluş Konseyi ile Abbas Kupi'nin kurduğu Balli Kombetar delegeleri bir araya gelerek Mukaj 'da bu konferansı düzenlemişlerdir. Her iki gruptan da 12 önde gelen liderlerinin bulunduğu konferansta, artık iki grup arasında bazı görüş ayrılıklarının bir

[37] Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı Cilt:1*, İstanbul, 1983, s. 30
[38] Owen Pearson, *Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945)*, London 2005, s. 240.

tarafa bırakılarak ortak bir payda etrafında birleşmeleri sağlanmıştır. Bu kapsamda da ‘Arnavutluk Kurtuluş Komite ’sinin kurulmasına karar verilmiştir.[39]

İkinci Labinot konferansında ise Abbas Kupi alınan bu kararların ardından Ulusal Kurtuluş Komitesi’nden (LNC) ayrılarak Zogu taraflı bir oluşumu destekleyen ‘Legalileti’yi kurmuştur.

İkinci Labinot Konferansı’nın en dikkat çeken özelliği ise bir daha Mukaj’da varılan mutabakattan sonra Balli Kombetar ve Arnavutluk Komünist partisi arasında bundan sonra bir daha birleşim sağlanmamış ve her iki gruptan üyeler artık birbirlerine adeta düşman kesilmişlerdir[40].

1.3.2.4. Direniş Çağrısı Permet Konferansı 1944

Permet Konferansı 1944 yılını Mayıs aylarında, ülkenin güney kesiminde bulunan Ergiri ilinin bir belediyesi olan Permet şehrinde düzenlenmiştir. Konferansı en önemli özelliği ise şunu da belirtmek lazım Balli Kombetar ile ilişkiler kesildikten sonra yapıldığından dolayı ilk anti-faşist kongre özelliği taşımasıdır. Bu konferansta temsilciler Yugoslavya’yı örnek alarak Ulusal Kurtuluş Anti-Faşist Konseyi adında bir konseyin kurulması yönünde karar verdiler.[41] Konferansta Enver Hoca Anti-Faşist Ulusal Özgürlük Konseyinin üyesi seçilmiş bunun yanı sıra Anti-Faşist Ulusal Özgürlük Komitesinin Başkanı ve son olarak da Ulusal Kurtuluş Ordusunun Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır.[42] Alınan kararlara ise gelecek olursak Ahmet Zogu için Arnavutluk’a giriş yasağı getirilmiş ve o dönemde diğer devletlerle yapılan anlaşmaların tümü iptal edilmiştir. Kısacası bu toplantıda yabancı devletlerin destekleri reddedilmiş ve ülkenin işgalcilerden kurtulup, bağımsız bir Arnavutluk ülkesinin kurulmasına karar verilmiştir.

---

[39] İhsan Gürkan, ‘‘*İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değin Balkanlar*”, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 137
[40] Ali Özkan, a.g.e. , s.78.
[41] Barbara Jelavich, a.g.e. , s.291.
[42] Ramiz Alia, *Enver Hoxha (1908-1985)*, Albania, s.65.

1.3.2.5. Demokratik Hükümetin Ayak Sesleri: Berat Konferansı

Permet'te alınan kararlar sonrası Berat'ta bir konferans daha toplanmıştır ve bu konferans Enver Hoca ve yoldaşlarının Tiran'a girmeden önce katıldıkları son konferans olmuştur. Bu konferansta Merkez Komite Enver Hoca tarafından Bölgesel Hükümet ilan edilmiş ve başında da hükümet başkanı olarak Enver Hoca'nın kendisi yer almıştır.[43] Bunun yanı sıra kurulan yeni hükümetin İçişleri Bakanı da Koçi Xoxe olmuştur. Koçi Xoxe daha sonraları ise Yugoslav lider Josip Tito'nun da desteğini almış ve Enver Hoca'ya karşı ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Bu tehdidin farkında olan Enver Hoca ise bu konuda partizanların tam desteğini alarak iktidarın ilk yıllarındaki yerini sağlamlaştırmıştır.[44]

[43] Barbara Jelavich, a.g.e. , s. 291.
[44] Ali Özkan, a.g.e. , s. 80.

II. BÖLÜM

2. AHMET ZOGU DÖNEMİ ARNAVUTLUK

2.1. Ahmet Zogu'nun Hayatı

Ahmet Zogu, 1895 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun o zaman ki Arnavutluk bölgesinde Mati şehrinin valisi Cemal Paşa Zogolli ve eşi Sadiye Hanım'ın üçüncü çocuğu olarak Burgajet kalesinde dünyaya gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 3. Ordusu'nun merkezi olan, Mustafa Kemal'in de gençlik yıllarını geçirdiği Manastır'daki Manastır Askeri İdadisinde geçirdiği okul yıllarının ardından, eğitimini sürdürmek üzere 10 yaşında İstanbul'a gelip 1906 yılının sonbaharında Galatasaray Sultanisi 'ne kaydoldu. Ancak Mektebi Sultani Şubat 1907 yarıyıl tatilinde büyük bir yangın geçirmiş, okulun arşivi ve kütüphanesi de dâhil olmak üzere pek çok ünitesi küle dönmüştü.

Bu olay sebebiyle eğitimine iki yıl ara vermek durumunda kalan Zogu geçen zaman zarfında akrabalarının yanında özel dersler alarak eğitimini sürdürdü. Aynı zamanda İstanbul'da yaşadığı dönemlerde İkinci Meşrutiyet ilanı, 31 Mart Vakası, Hareket Orduları 'nın İstanbul'a gelişi ve Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine kadar ki geçen süreye tanıklık etti.

1909 yılında Galatasaray Sultanisi'ne eğitimine kaldığı yerden devam etmeye başlayan Zogu, 1911 yılında babası Cemal Paşa'nın ölüm haberi üzerine ülkesinden yapılan çağrı üzerine henüz daha 15 yaşında iken Arnavutluk'a geri dönme durumunda kaldı ve burada babasından kalan 'valilik' unvanını üzerine aldı[45].

[45] Asllan Shehu, (2010): Arnavutluk'ta Kral Ahmet Zogu Dönemi ve Din-Devlet İlişkileri (1920–1939). *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s. 133-146.

1914 yılında Avusturya ve Almanya'nın etkisiyle Arnavutluk'un başına Prens Wilhem Von Wied'in yönetime gelmesiyle beraber Ahmet Zogu kendisine bağlı kuzeyli birliklerle beraber Sırbistan'a geçti. Daha sonra Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph ile yakın ilişkilerde bulunan Ahmet Zogu'ya Kraliyet Albayı rütbesi verildi. 2 Mart 1914 yılında Durres'e Taurus isimli bir Avusturya-Macaristan yatıyla karısını ve çocuklarını da yanına alarak İtalyan, Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin eşliğinde gelen (Dıraç) Prens Wied 14 Mart 1914 tarihinde hemen bir kabine oluşturmuştur. Oluşturulan bu kabinede:

-Turhan Paşa: Dışişleri Bakanı ve Başbakan

-Esat Paşa: İçişleri Bakanı,

-Müfit Bey Libohova: Adalet ve Din Bakanı

-Aziz Paşa Vrioni: Tarım ve Ticaret Bakanı,

-Dr. Adamidi Bey Frasheri: Maliye Bakanı,

-Hasan Bey Pristina: Halk İşi, Posta ve Telgraf Bakanı olarak görev almışlardır. Kabine genel itibariyle Esat Toptani Paşa'nın etkisi altındaydı. Esat Paşa'nın yönetimi ele geçirmek istemesi Prens için zorlayıcı bir etken oluşturuyordu. Prens Wied'in yönetim anlamında tecrübesiz olması hem de kendisi Protestan olan Prensin, Alman ve Avusturya yanlısı bir tutum izlemesi İtalya ile arasının açılmasına neden olmuştur. Zira Prens'in bu tutumu İtalya'nın Arnavutluk üzerinde ki nüfuzunu sınırlandırıyordu.

Esat Paşa birkaç defa Prens'i iktidardan düşürme eyleminde bulunduysa da bunda başarısız olmuştur. Halk ile de arasına kopukluk bulunan Prens Wied'in halka yönelmemesi iktidarının kısa sürmesine neden olmuştur.

Tüm bu baskılar neticesinde Prens Wied'in Arnavutluk'ta ki görevi sadece 6 ay sürmüş ve Prens 6 Eylül 1914 tarihinde uluslararası kontrol komisyonunun tavsiyesiyle Arnavutluk halkında veda niteliğinde bir mektup yayımlayarak ülkeyi bir daha hiç dönmemek üzere terk etmiştir.

2.1.1. Ahmet Zogu'nun Anavatana Dönüşü

Ahmet Zogu 1919 yılında Arnavutluk'a döndüğünde ise ülkeyi dış güçler işgal etmişti. İngiliz, İtalyan ve Fransız kuvvetleri İşkodra'da, Sırplar doğuda, Fransız ve Yunanlılar ise güneyde işgallere girişmişlerdi. 1918'de ise İtalyan hükümeti tarafından idare edilen bir bölgesel Arnavut hükümeti kurulmuştu[46].

İşgaller olağan hızıyla devam ederken bu yıllarda meydana gelen sıtma hastalığının etkisiyle ülkedeki işgal kuvvetleri ülkeyi terk etmeye başlamışlardı. 1920 yılında Lushnje'de toplanan Arnavutların önde gelen liderleri tüm Dünya ülkelerinden Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımalarını istemişlerdir. Süleyman Delvina tarafından 30 Ocak 1920'de kurulan yeni hükümette Başbakanlık görevini Süleyman Delvina ve İçişleri Bakanlığı görevini ise Ahmet Zogu üstlenmiştir.

Kurulan yeni hükümet hemen icraatlarına başlamak istedi ve önündeki en büyük sorun olan İtalyan kuvvetlerini ülkeden atabilmek için ülkede mitingler düzenlenerek halkı yer yer silahlı mücadelede bulunmaları için çağrılarda bulundu.

İtalya ile mücadele etmek için oluşturulan milis kuvvetler öncülüğünde İtalya kuvvetleri Avlonya bölgesinden çıkartıldı ve İtalya ile Arnavutluk arasında Tiran Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile İtalya Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımış oluyordu. Bu antlaşmanın hemen sonrasında ise 17 Eylül 1920 tarihinde Arnavutluk, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiştir.[47]

[46] Ali Özkan, a.g.e. , s.49
[47] Halil Akman, a.g.e. , s. 157

2.1.2. Yeni Arnavutluk ve Yeniden Yapılanma

Uluslararası arenada bağımsızlığını ikinci kez tüm dünyaya onaylatan Arnavutluk, bu gelişmelere rağmen bir türlü iç siyasette aynı istikrarı yakalayamamıştır. 1921 yılında Nisan ve Aralık ayları arasında beş defa hükümetin el değiştirdiği ülkede son olarak 1922 yılının Aralık ayında yapılan seçimler sonucunda Ahmet Zogu hem başbakanlık görevini hem de içişleri bakanlığı görevini üstlenmiştir.

Ahmet Zogu döneminde de ülkenin iç sorunları devam ediyordu. Ekonomik durum içler acısı denebilecek seviyedeydi. Özellikle köylüler ve toprak sahipleri hükümetten tarım alanında yeni reformların yapılmasını talep ediyordu[48]. Bu gelişmelerin üzerine Zogu'nun iktidara gelirken muhafazakâr güçlerle işbirliği halinde olması Halkçı Parti'nin içinde mevcudiyetini devam ettiren ilerici kanadı rahatsız etti. Süleyman Delvina ve Fan Noli'nin önderliğindeki reform yanlısı gruplar hükümete baskı yapmaya başladılar.

Artan baskılar artık ülke içinde parti çekişmelerine sahne olmaya başlamıştı. Öyle ki muhalefet kanadı bir dönem Zogu hükümetine karşı darbe teşebbüsünde bulunmuş ve bu darbe güçlükle bastırılabilmiştir. Ancak 1922 yılında Ahmet Zogu'ya düzenlenen suikast sonucunda ülkede ki iç karışıklık iyice artmıştı.

1923 senesinde yapılan seçimler sonucunda ise adı iyice yıpranmış olan Ahmet Zogu 1924 senesinde görevini koalisyon ortaklığı yapmış olduğu Terakki Parti'sinin lideri ve aynı zamanda kayınpederi olan Şevket Verlaci'ye devrederek 1924 yılının Şubat ayında görevinden istifa etmiştir. 1924 yılından Mayıs ayında ise en radikal muhalefeti yapan " Genç Arnavutlar Birliği" lideri Avni Rüstem öldürüldü. Esad Toptani suikastını gerçekleştiren Avni Rüstem, ülkesinde bir milli kahraman olarak kabul görüyordu. 1923 genel seçimleri sonrasında yükselen Zogu karşıtlığı bu hareketlerde kendini göstermiştir. Giderek yükselmekte olan muhalefet bu gücünü belirli zaman içerisinde partide Zogu ile yollarını ayırmış olan Fan Noli'yi 1924

[48] Asllan Shehu, a.g.m., s. 139.

yılında bir tür darbe ile iktidara getirerek göstermiştir.

10 Haziran 1924 tarihinde Fan Noli'ye bağlı kuvvetler başkent Tiran'a girerek Zogu hükümetini düşürmüşlerdir. Zogu bu darbe sırasında kayınpederi Verlaci ve bazı tanınmış Müslüman liderleriyle beraber son anda Yugoslavya'ya kaçabilmişlerdir. Noli hükümeti başa gelince hemen yeni programını açıklamaya sundur. Bu programda anti-feodal demokrat yeniliklerde bulunacağını, halkın yaşam standartlarını en yüksek seviyelere çıkaracağını beyan etmiş ve Sovyetler Birliği ile yakinen diplomatik temaslarda olacağını belirtmiştir. Fakat Fan Noli'nin iktidarı sadece 6 ay sürmüştür.

İktidarının bu kadar kısa sürmesinde Noli'nin açıkladığı programında anti-feodal demokratik reformları yürürlüğe koyacağını, halkın yaşam ve refah seviyesini yükselteceğini bir yandan da SSCB ile diplomatik ilişkiler kuracağını belirtmesidir. Zira açıkladığı bu programına rağmen halk desteğinden yoksun olması ve de orduyu düzenli bir biçimde örgütleyememesi iktidarının ömrünü günden güne kısaltıyordu. Komünist düşünce yapısından dolayı ülkesinde 'Kızıl Papaz' olarak da anılan Fan Noli, Marksist İdeolojiden etkilenmiş ve bu yapıyı ülkesinde de uygulamak istemiştir. Bunun gerekçesi ise ülkede Batı tipi bir demokrasi hâkimiyeti kurmak isteyen Noli'nin Batı devletleri tarafından ekonomik olarak destek görmemesi ve Yugoslavya'nın Zogu'yu desteklemesidir.[49]

2.2. Arnavutluk'ta Yeni Rejim: Cumhuriyet

Haziran 1924 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalan Ahmet Zogu, ülkede ki iç karışıklıklardan faydalanarak arkasına aldığı tutucu toprak sahiplerinin ve Arnavutluk'un komünizme eğilmesinden endişe duyan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ordusunun yardımıyla yaklaşık 12.000 kişilik bir orduyla başkent Tiran'a girerek Fan Noli'yi iktidardan düşürmüştür.[50] Fan Noli iktidardan düştükten sonra

[49] Barbara Jelavich, a.g.e., s.191.
[50] Oktay Göktaş, *Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995, s. 4.

önce Roma'ya daha sonra ise Amerika'ya gitmiştir ve bir daha ülkesine dönmemiştir.[51]

Yeniden iktidara gelen Ahmet Zogu Ocak 1925 yılında başkent Tiran'da topladığı bir Büyük Kongre ile beraber ülkesinde yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Bu anayasa ile beraber Arnavutluk'ta Cumhuriyet ilan edilmiştir. 31 Ocak 1925'de; Ahmet Zogu, 01 Şubat 1925'ten geçerli olmak üzere yedi yıllığına Arnavutluk Ulusal Meclisinde Arnavutluk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.[52]

Oluşturulan yeni anayasa ile ülke monarşiden demokrasiye geçişin ilk adımlarını atmış gibi görünüyordu. Ancak bu anayasada dikkat çeken en önemli noktalar ise Cumhurbaşkanına koşulsuz veto yetkisi verilmesi, seçim çağrısı ve anayasada değişiklik yapabilme hakkının bulunmasıdır. Bunların yanı sıra iki kamaralı parlamentodaki senatonun on sekiz üyesinin üçte birini Zogu atıyordu.[53] Bu yetkiler ile Cumhurbaşkanın geniş hareket yetkisi bulunuyordu.[54] Ayrıca bu anayasa ile birlikte Ahmet Zogu hem hükümetin hem de devletin başı olmuştur.

Ahmet Zogu'nun yeni kurmuş olduğu hükümette bakanlar kabinesinde Dışişleri Bakanlığı'nı İmzot Koleci, Adalet ve Maliye Bakanlığı'nı Myfid Libohova, Eğitim ve Halk İşleri Bakanlığı'nı Kostaq Kotta üstlenmişlerdir. Diğer bakanlıklara ise yabancı uyruklu kişilerin getirilmesi ise Zogu döneminin 'yabancı danışmanlar' dönemi olarak adlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Örnek vermek gerekirse; İçişleri Bakanlığı İngiliz, Çalışma Bakanlığı Alman, Tarım Bakanlığı İtalyan ve ordu yönetimi ise Avusturyalı danışmanların elindeydi.[55]

1925 yılının Mart ayında anayasada yayımlanan bazı kanunlarda ise şu hükümlerde yer almıştır; Arnavutluk'ta sadece 18 yaşın üzerinde ve erkek olan

---

[51] Halil Akman, ''*Türkiye, Yunanistan Ve Arnavutluk'un Balkan Ülkeleri Ve Etnik Yapısı Üzerine Stratejik Hedefleri''*, (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze 2008, s. 116.
[52] Ali Özkan, a.g.e. , s. 54.
[53] Barbara Jelavich, a.g.e. , s. 191
[54] Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar" Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfi Yayınları*, İstanbul, 1993, s. 110-111.
[55] Ali Özkan, a.g.e., s. 53

kişilerin oy kullanabileceği, kadınların oy kullanma hakkının olmadığı, asker, jandarma, polis ve dilencilerin de oy hakkının olmadığı belirtilmiştir.[56] Ahmet Zogu kamuoyunu kendi denetimi altına alabilmek adına süratle harekete geçmiştir. Basın, yayın ve konuşma özgürlüğü kaldırılmış ve basına sansür yasağı uygulanmıştır. Siyasetle ile ilişiği bulunan memurlar görevlerinde azledilmiş ve yerine siyasetle ilişiği bulunmayan memurlarla getirilmiştir. Kanun ve nizamı sağlayabilmek adına güçlü ve disiplinli bir jandarma teşkilatı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu Arnavut jandarmasını geliştirmek için dışarıdan yabancı uzmanlar Arnavutluk'a getirilmiştir. Zogu hükümeti, Arnavutluk'un bütün vilayetleri ve köylerindeki halkı silahsızlandırmak istese de bunda pek başarılı olunamamış ve fakat burada ortaya çıkan kan davaları ve eşkıyalık faaliyetleri ise jandarma kuvvetlerinin kullanmış olduğu metotlarla başarılı şekilde bastırılmıştır.

Zogu ayrıca kendi hükümetine karşı muhalefet yapan yüzlerce öğretmeni ve askeri personeli görevden almış ve dahi idam cezalarına çarptırmıştır. Zogu'nun ikinci defa iktidarı gelişi onu daha sert tedbirler almaya yöneltmiştir.

2.2.1. Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler

Zogu iktidara geldiği zaman az önce de belirttiğimiz üzere eğitim seviyesi düşük, ekonomik olarak berbat ve cahil sayılabilecek bir halk topluluğuna hükmediyordu. Bu aslında kendisi için bir avantajdı. Ülkede ekonomi o kadar kötü bir durumdaydı ki kişi başı milli gelir sadece 40 dolardı bu bağlamda diğer Balkan ülkelerinin çok çok altındaydı.[57]

Vlademir Alexandrov'un aktardıklarına göre;

"Diğer Balkan ülkelerine göre Arnavutluk milletinin yaşam kalitesi çok düşüktü: kötü sağlık hizmetler ve koşulların yanı sıra ülkede koruyucu ilaçların bulunmaması salgın hastalıklara ve de en önemlisi bataklık arazilerde sıtma hastalığına

[56] Kevin Doko, a.g.e. , s.17.
[57] Halil Akman, a.g.e. , s. 116

neden oluyordu.

Sosyal güvence alanında bir faaliyet yoktu. 1927 ve 1932 yılları arasında Kamu Sağlığı Genel Müdürlüğü'nün açıklamış olduğu bütçe yılda 510.000 ile 592.000 altın frank arasında değişiklik gösteriyordu. Yeterince tıp fakültesi mevcut değildi. Yaşam standartları ve kalitesi içler acısı denilebilecek kadar düşüktü. Endüstriyelleşeme alanında ise dünyanın en geri kalmış devletlerinden olan Arnavutluk'ta gayrisafi milli hasılada sınai ürünlerinin payı %9,8'di. Bu payın da büyük bölümü İtalyan sermayedarlara aitti.''[58]

Sosyal yaşamda halk ülke içinde sıkıntılar çekmekte fakat bunları diler getirmekte zorlanmaktadır. Nitekim ülkede her ne kadar Cumhuriyet rejimi ilan edilmiş olsa da ülkenin başındaki isme yani Ahmet Zogu'ya verilen geniş yetkiler sebebiyle tam bir monarşi havası hâkimdi. Bundan dolayı da bu bir nevi dikta yönetimine karşı bir protestoda dahi bulunsa kolluk kuvvetleri tarafından kolayca ve sert tedbirlerle (hapis cezası, sürgün, idari cezalar vb.) bastırılıyordu.

Sosyal anlamda ülke içinde kadınlara verilen ayrıcalıklar ve haklar erkeklerinkinden çok daha azdı. Bu da toplumda sosyal eşitsizliğe neden oluyordu.

Zogu döneminde az sayıda okul bulunmaktaydı ve Arnavutluk halkının yüzde 85'i okuma ve yazma bilmiyordu. Zogu'nun ülkede uyguladığı iç politikasının ana hatları insani hakların ihlal edilmesini dayanmış, normal bir vatandaşa, hangi konuda olursa olsun yapmış olduğu yeni icraata ve atılgan bir eyleme karşı idam etme ve dayak atma şekline bürünmüş bir politikaydı. Zirai faaliyetler tamamıyla suiistimal edilmiş, açlık ve hastalık koşulları daha da zor bir hale getirmekteydi. Mevcut sanayi ufaktı, demiryolu hatları yoktu ve işsizlik oranı oldukça yüksek bir durumdaydı. Zogu rejimi döneminde İtalyanlar ülkenin patronları durumdaydı ve bütün yer altı zenginliklerini de sömürmüşlerdi.[59]

---

[58] Vladimir Aleksandrov, *A Contemporary World History 1917–1945*, Progress Publishers, Moskova, 1986, s. 304– 305.
[59] Nehir Ağırseven, a.g.e. , s. 26-27.

2.2.2. Siyasal Alanda Meydana Gelen Gelişmeler

Ahmet Zogu 2.defa iktidara geldikten ve yeni cumhuriyet rejimini ilan ettikten hemen sonra ülkedeki muhalif grupları etkisiz kılmıştır. Bunları yaparken de polis, ordu ve jandarmanın gücünden yararlanmıştır. Daha sonraları kendisi de Arnavutluk'un herhangi bir destek olmadan kalkınamayacağını düşündüğünden ülkesinin gerekli dış yardımı alabilmesi için çok çaba sarf etmiştir.

Kendisi de tıpkı Fan Noli'nin düşündüğü gibi Arnavutluk'un dış yardım almadan ayakta durabilmesinin imkânsız olduğunun bilincindeydi. Bu durumun vermiş olduğu farkındalık neticesinde Ahmet Zogu bu yardımları alabilmek adına Milletler Cemiyetine başvuruda bulunmuş fakat istediği yardımı bulamamıştır. Bu yardımı bulamamasından dolayı da yönünü İtalya'ya çevirmek durumunda kalmıştır.[60]

Dış yardımlardan istediği desteği bulamayan Arnavutluk artık yönünü İtalya ve Yugoslavya'ya çevirmiştir. İkili ilişkilerde ise en fazla önem verdiği ülke İtalya olmuştur. Özellikle 2.defa iktidara gelmesinde kendisine büyük katkısı bulunan Yugoslavya'ya Aziz Naum Manastırı'nı ve Vermosh'in bir parçasını vermiştir. Vermosh, Arvutluk'un en kuzeyinde Arnavutluk Alplerin'in vadisinde bulunan bir köydür. Aziz Naum Manastırı ise kurucusu olan Azim Naum'un adını taşıyan Kuzey Makedonya bir Doğu Ortodoks manastırıdır.[61] Yugoslav hükümeti Zogu'ya destek verirken aslında bunun karşılığını görmeyi ve rejiminde büyük nüfuz sahibi olmayı ummuştu. Fakat Zogu, bu baskıya karşı koymakta çok başarılı oldu.[62]

İtalya ise Zogu dönemi içinde en geniş yere sahip olan ülkedir. Gerek ekonomi, gerek siyasi faaliyetlerden tutun da kültürel, sanatsal, yönetimsel, idari ve askeri fonksiyonlara kadar İtalya Arnavutluk'un hemen hemen her fonksiyonlarında izler bırakmıştır. Tüm bu anlattıklarımız çerçevesinde İtalya'ya daha fazla ağırlık vereceğiz.

---

[60] Ali Özkan, a.g.e. , s. 53.
[61] Kevin Doko, a.g.e. , s.18
[62] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 191.

2.2.3. İtalya ile İlişkiler (1924-1939)

Biraz evvel değindiğimiz üzere diğer ülkelerden ve onların kurmuş oldukları oluşumlardan beklenen desteği alamayan Zogu yönünü Faşisizm ile yönetilen ve başında Benito Mussolini'nin bulunduğu İtalya çevirmiştir. Arnavutluk da büyük güçlerden faydalanabilirdi; hükümet de yabancı bir finansal desteğine muhtaçtı. Devletin başka bir alternatifi olmadığından, büyük bir İtalyan etkisi kabul edilmek zorunda kalındı. Zogu, Mussolini'ye yazmış olduğu telgrafında iki ülke arasındaki ilişkilerin her alanda güçlendirme konusundaki niyetini ve arzusunu dile getirmiştir.

Bu telgrafa istinaden ise Benito Mussolini, İtalya ile Arnavutluk karşılıklı olarak işbirliği içinde olmasından memnuniyet duyacağını ve Arnavutluk'un bağımsızlığını daha güçlü bir hale getirebilmenin ve her iki ülkenin de çıkarına göre çaba göstermeye devam edeceğini söyleyerek cevap vermiştir.[63]

1925 yılının Mart ayında Arnavutluk ile İtalya arasında Roma'da bir işbirliği antlaşma imzalandı. 1925 yılında Arnavutluk topraklarında petrol kaynaklarının hâkim olduğu tespit edilmiş ve araştırmalar oldukça iyi sonuçlar vermiştir. Burada 1925 senesinden son zamanlara kadar bir İtalyan Şirketi toplam olarak 30 bin metre derinliğinde 58 sondaj kuyusu açmış ve Divoli nehri çevresinde işletmeye değer petrol rezervi keşfetmiştir.[64] Ayrıca iki ülke arasında İtalyan sermayedarlar tarafından para basmakla yükümlü olan 'Arnavutluk Ulusal Bankası' kuruldu. Aslında kurulan bu banka ile Arnavutluk sadece ekonomik açıdan değil siyasi açıdan da İtalya'nın boyunduruğu altına giriyordu. Çünkü banka ülkede yapılan yol, imaret, inşaat, köprü, liman gibi imar faaliyetler için ve Zogu'nun saray masrafları için uygun olanaklarla kredi imkânları sağlıyordu.

Banka aynı zamanda idareyi de yönetebilmek adına Arnavutluk Ekonomik

---

[63] Ndreçi Plasari-Shyqri Ballvora*, Shyqyri, Historia e Luftës Antifashiste Nacional Çlirimtare TëPopullit Shqiptar 1939-1944*, Shtëpia Botuese 8 Nëntori, Tiranë 1975. s. 11.
[64] *Balkanlarda Petrol Araştırmaları,* Maden Tetkik ve Arama Dergisi (1937), Sayı 7

Kalkınma Cemiyeti'ni (SVEA) kurdu. Genel itibariyle kredilerin bu kadar uygun olması ve de yapılan bu yatırımlar tamamıyla Zogu yönetimine yönelik yatırımlardı.[65] Bu bilgilerin teyit edilmesi bağlamında o yıllarda Türkiye Hariciye Bakanlığı belgelerine baktığımız zaman Ahmet Zogu'nun uyguladığı siyaseti ile alakalı olarak Belgrad'dan gelen rapor dikkate değerdir.

Hariciye Vekâletinden 17 Mayıs 1926 tarihinde Başvekâlet'e yazılmış olan raporda İtalya Devleti'nin Arnavutluk'a uygulamış olduğu 'nüfuz etme' politikasına hitaben hazırlanan yazıda Belgrad'ın önemli gazetelerinden **Politika** 'da yer alan makale ve yazılara da yer verilmiştir. Belgrad Orta Elçisi'nin hazırlamış olduğu raporda gazetenin ülkedeki önemine ve İtalyanların Arnavutluk üzerinde ki siyasetin özellikle Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı aleyhine olduğundan bahsedilmektedir. Gazetedeki haberin detaylarını dikkatlice okuyunca Ahmet Zogu'nun Belgrad'da konakladığı günlerde 'Balkanlar Balkanlılarıdır' fikrini savunduğunu ancak daha sonra iktidarı ele alır almaz İtalyanlar ile anlaşarak bir banka kurulmasına müsaade ettiği, Sessano adası, petrol imtiyazı, askeri yolların küşat imtiyazı, Draç ve Avlonya limanı işleri ve Buyana nehri üzerinde ulaşım işlerini İtalya'ya bıraktığı yazmaktadır.

Ülkede sadece dış ilişkiler bağlamında değil aynı zamanda ülkenin idare yapısında İtalya karşıtı olan herkesin görevinden uzaklaştırıldığı ve azledildiği de belirtilmektedir. Aynı zamanda İtalya'nın Arnavutluk'u yavaş yavaş sömürmeye başladığı ve ülkeyi kendisi için doğuya açılan bir kapı olarak gördüğü de notlar arasında mevcuttur. Arnavutluk Milli Bankası'nın Arnavutluk Hükümeti'ne ait olan kısmının da İtalyanların eline geçtiği belirten Politika gazetesinin haberini en ince ayrıntılarına kadar sunma gereği doğan Türk elçisi Arnavutluk'un maliyesinin de artık İtalyan kontrolünde olduğunu belirtmiştir.[66]

27 Kasım 1926 yılında ise iki ülke arasında 5 yıl sürecek bir Dostluk

---

[65] Barbara Jelavich, a.g.e. , s. 192.

[66] Yonca Anzerlioğlu, "İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 10-15 Eylül 2007, Ankara. s. 207-226.

Antlaşması imzalanmıştır. Diğer adıyla ‘‘Tiran Paktı’’ olarak bilinen anlaşmanın maddelerinde Arnavutluk’un siyasi, yasal ve bölgesel statüsü tehdit edilmesi halinde, İtalya Arnavutluk’u dışarıdan gelecek olan her türlü saldırı ve ablukaya karşı koruyacaktı. Anlaşmanın imzalanması Arnavutluk'ta ortaya çıkacak olan herhangi bir muhalif hareket için ‘Zogu’ rejimine karşı koyması imkânsız olacaktı. Ahmet Zogu, bu siyasi ve ekonomik anlaşmalar yoluyla, kendisinin ve ülkesinin iç ve dış ilişkilerde konumunu güçlendirmiştir.[67]

İtalya ile Arnavutluk’un bu denli yakınlaşmalarından ve peşi sıra antlaşmalar imzalamalarından en çok rahatsızlık duyan ülke Yugoslavya olmuştur. Faşist bir çemberin içine çekilmekten endişe duyan Yugoslavya’nın bu dönemde İtalya ile ilişkilerinin hali hazırda gergin olması, Arnavutluk’un İtalya ile imzaladığı antlaşmalara Belgrad'dan tepki gelmesine neden olacaktı. Yugoslavya kendisini tehdit altında hissettiği için Fransa ile 1927’nin Kasım ayında kısmen İtalya’ya karşı bir dostluk ve ittifak antlaşması imzalanmıştır.[68]

Bu antlaşmaya cevaben ise yine 1927 yılında İtalya ile Arnavutluk arasında 20 yıl sürecek olan bir savunma ittifakı antlaşması imzalanmıştır. Yapılan savunma anlaşması kısa süre içinde Arnavutluk'un siyasi istikrara kavuşmasında ana etken haline gelmesi planlanmış, Arnavutluk halkının modern dünyaya ayak uydurabilmesi için zaman kazanması öngörülmüştür. Ancak gelişmeler sanılanın aksine olumlu ilerlemek yerine antlaşmalar ile Arnavutluk hem ekonomik olarak hem de dış politika olarak İtalya’ya bağlanıyordu. İtalya sadece ekonomik ve idari anlamda değil silah ve asker eğitimi konusunda da Arnavutluk’a yardım ediyor ve nüfuzunu hızla artırıyordu.

15 Eylül 1927 tarihinde Parlamento’nun açılışı konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, İtalya ile yapılan Tiran Paktı’nın herhangi bir siyasi partiye ya da siyasi bir güce hizmet etmediğini bu antlaşmanın Arnavutluk’un toprak bütünlüğünü korumaya yönelik ve bağımsızlığını kapsadığını söylemiştir.[69]

---

[67] Kevin Doko, a.g.e., s. 19.
[68] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 192.
[69] Ali Özkan, a.g.e. , s. 56.

2.2.4. Yugoslavya ile İlişkiler (1924-1928)

Ahmet Zogu, bir kez daha tahta çıkmasını önemli ölçüde Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'na yani bilinen adıyla Yugoslavya'ya borçludur. 1924 yılında ülkesinden kovulduktan sonra Belgrad'a sığınmıştı. Noli tarafından iktidardan düşürüldüğünden beri aklında yeniden geri gelmek düşüncesi olan Zogu, hemen bir paralı askeri birlik oluşturmaya koyuldu. Arnavut içişlerinde etkili olmayı bir fırsat olarak gören Yugoslav hükümeti Zogu'ya yardım etti. Zogu'ya bin asker ve Yugoslav kuvvetlerinden on altı subay ve Rusya mültecisi olup Bolşeviklere karşı General Wrangel'la birlikte savaşmış olan kırkı subaydan oluşan küçük bir ordu verildi. Ayrıca Yugoslavya cephaneliklerinden silah yardımı yapıldı.[70]

Yugoslavya'dan aldığı bu yardımları karşılıksız bırakmak istemeyen Zogu iktidarının ilk yıllarında bu ülkeyle ilişkilerini iyi tutmuştur. Az önce de belirttiğimiz üzere Yugoslavya'ya Aziz Naum Manastırı ve Vermosh köyü verilmiştir.

İlerleyen dönemlerde Arnavutluk'un İtalya ile yakın ilişkiler kurması Yugoslavya'yı rahatsız etmiş hatta tehdit eder bir ölçüye kadar getirmiştir. Buna istinaden de Fransa ile ikili bir işbirliği ve savunma anlaşması imzalanmıştır.

2.2.5. Türkiye ile İlişkiler (1923-1928)

Türkiye ile Arnavutluk ilişkileri Ahmet Zogu döneminde inişli çıkışlı bir grafik izlemektedir. Atatürk döneminde Türkiye ile Arnavutluk'un ilişkilerinin ele alınması, yalnızca Arnavutluk-Türkiye ilişkileri tarihini göstermekte değil, Türk halkının ünlü evladı ve halkımızın büyük dostu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliği, görüşleri ve faaliyetini daha da aydınlatmakta da özel ilgi uyandıran bir konudur. 1920'li yılların ortasında Arnavutluk ile Türkiye arasındaki diplomatik devlet ilişkileri, Arnavutluk'ta

[70] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 191

olduğu gibi Türkiye'de de uygun ve gerekli koşullar temelinde kuruldu.[71]

Türkiye'nin geçmişten beri Balkan ülkeleri ile bir ilişkisinin bulunması gerek sosyo-kültürel bağlamda gerekse dinsel bağlamda Türkiye'yi Arnavutluk ile doğal bir müttefik haline getiriyordu. 1920'li yıllarda iki ülkede aslında kendi yurtlarının bağımsızlığı için emperyalist güçlere karşı savaşmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı'nın Milli Mücadele yıllarında sadece Yunanistan, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi devletlere karşı değil içerideki hürriyet karşıtı isyancılar ile de savaşmıştır. Aynı durumun bir benzeri aslında Arnavutluk içinde geçerlidir. İki ülkenin de 1920'li yıllarda ortak düşmanı sayılabilecek ülke ise İtalya olmuştur.

Arnavutluk halkı da, sadece Türk milletinin savaşının haklı bir mücadele olduğu için değil, iki milletinde emperyalist güçlere karşı verilen savaşta birbirlerinin yanında bulunduğundan dolayı bu mücadeleyi her zaman destekledi. Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1922 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü oturumunun açılış konuşmasında Arnavutluk halkının özgürlük ve demokrasi mücadelesiyle ilgili Türk halkının tutumunu belirterek Arnavutluk'un güçleneceği ümidiyle Arnavutluk'la ilişkileri düzeltme isteğini dile getirdi.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra her yeni ülkeyle diplomatik ilişkilere başlamadan önce o ülkeyle dostluk antlaşması imzalamayı kendine bir ilke edinmişti. Arnavutluk ile ilk siyasi temaslar Lozan'da atılmış ve 15 Aralık 1923 günü iki ülke arasında 'Ebedi Dostluk ve İşbirliği' antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın hemen devamında aynı gün Ankara'da, Türkiye-Arnavutluk İkamet Sözleşmesi ile Tabiiyet Sözleşmeleri imzalanmıştır. Böylece Türkiye ile Arnavutluk ilişkileri politik bağlamda normal hukuki çerçeveye oturtuldu.[72]

---

[71] Gazmend Shpuza, (1990): ''Atatürk ve Arnavutluk Türkiye ilişkileri'', *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:2, Sayı:6, s. 311

[72] Bilal N. Şimşir, Türkiye–Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988), Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları (ASAM Yayınları, Ankara, 2001), s. 17.

1924 yılında ülkesine geri dönen Ahmet Zogu, 1925 yılında 'Cumhuriyet' rejimini ülkesinde ilan ettikten sonra da iki ülke arasında ilişkiler daha da olumlu bir çizgi izlemiştir. Atatürk, Arnavutluk'u kendine bir nevi stratejik ortak olarak görmüştür. Balkanlarda güçlü bir Arnavutluk devletinin kurulması ve bu devlet ile ortak hareket edilmesi her iki ülkenin de yararına olacağını düşünen Gazi Mustafa Kemal özellikle potansiyel düşman konumunda ki Yunanistan'a karşı da ortak hareket edilmesinin menfaatlerin yararına olacağını düşünmüştür.

1923 yılında imzalana 'Dostluk ve İşbirliği' antlaşması 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada iki devletinde yaklaşık beş asır birli ve beraber içinde yaşamalarından dolayı kurulan bağların, iki millet arasındaki muhabbeti ve samimiyeti geliştirerek sürdürmesinde etkili olacağı konusu vurgulanmıştır. 1925 yılında Ahmet Zogu Arnavutluk Cumhurbaşkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e bir mektup yazmış ve iki ülke arasında geçmişten beri gelen ortak kültüre ve dayanışmaya atıfta bulunmuş, ikili ilişkilerin ilerleyen süreçlerde gelişimine dair umutlarının olduğunu aktarmıştır. Bu mektuba cevaben ise Gazi Paşa, Zogu'nun Cumhurbaşkanlığı'nı kutlamış ve Türk-Arnavut dostluğunun önemini belirtmiştir.

24 Temmuz 1925 yılında; Arnavutluk'un liman şehri Avlonya'da(Vlora) Türki Konsolosluğu açılmış ve konsolos olarak Abdullah Akşin atanmıştı. Türk elçiliği ise 1926 yılında açılmıştı. 31 Mart 1926 yılında ise Arnavutluk Cumhuriyeti'nin ilk Ankara Elçisi Rauf Fico atanmış ve Fico güven mektubunu Mustafa Kemal Atatürk'e sunmuştur.[73]

Gelişen ilişkiler bağlamında 13 Mart 1926 günü ise Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bulunan ve Arnavutluk'un Ankara'da ki ilk Arnavutluk Büyükelçisini kabul etmiştir. Meclis'te yaptığı konuşmada da iki milletin de iletişim içinde olması gerektiğini ve bağlarını koparmamaları gerektiğini söylemiştir. İki devletinde anti-

[73] Ali Özkan, a.g.e., s. 381.

emperyalist ülkelere karşı olan tutumları ve mücadeleleri her ne kadar iki tarafı da mutlu etse de İtalya faktörü Arnavutluk'u ağır ağır faşizmin çemberi içine çekiyordu.

11 Temmuz 1927 yılında Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Arnavutluk-Türkiye Konsolosluk Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye Hükümeti adına anlaşmayı Tiran Elçisi Tahir Lütfü Bey imzalamıştır. Yapılan bu anlaşmaya göre iki devlet birbirlerinin topraklarında konsolosluklar açma konusunda uzlaşıya varmışlardır.

1928 yılına gelindiğinde ise Ahmet Zogu'nun ülkesinde kendisini kral ilan etmesinden sonra Türkiye ile olan dostane ilişkiler tamamıyla duraklamış ve bozulma noktasına gelmiştir. 3 Ekim 1928 tarihinde Türkiye'nin Tiran elçisi olan Tahir Lütfi Bey geri çağrılmış ve bir daha geri gönderilmemiştir. Türkiye, Arnavutluk'la 6 yıl süren bir dönemde ilişkilerini dondurmuştur. Atatürk tarafından Zogu'nun cumhuriyetten çıkıp krallığını ilan etmesi kabul görmemiştir ki buna ilave olarak da Türkiye bu yeni krallık rejimini tanımamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Zogu'nun ülkesinde kendisini kral olarak tayin etmesine tenkitlerde bulunmuş ve bu durumu destekler nitelikte Türk basını da sert demeçlerde bulunmuştur. Bu gelişmelerle birlikte gerilen ilişkilere, Arnavutluk meclisinin dar bütçeyi bahane gösterip Ankara büyükelçiliğini kapaması ve Türk gazetecilerin Arnavutluk'a girmesini yasaklaması da gerilimi had safhaya çıkarmıştır.[74]

11 Ekim 1928 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk, Le Petit Parisen gazetesi yazarı Henry Berraux'u makamında ağırlamış ve kendisini Arnavutluk kralı ilan eden Ahmet Zogo hakkında beyanlarda bulunmuş ve eleştirmiştir. Atatürk, Zogu hakkında; 'Kendisini kral tayin eden bu adam milletine ihanet etmemeliydi. Ülkesinde millet, parlamento, hükümet ve daha samimi bir dostu bile onun bu fikrine karşı çıkmalıdır.' demiştir. [75]

[74] Halil Akman, Türkiye, Yunanistan…., s. 222.
[75] Oktay Göktaş, a.g.e., s. 5.

2.3. Ahmet Zogu'nun Dine Karşı Tutumu

1925 yılından itibaren Arnavutluk'un ilk Cumhurbaşkanı olarak başa geçen Ahmet Zogu'nun dine karşı takınmış olduğu politika selefleri gibi değildi. Müslüman bir ailenin çocuğu olarak Yüksek Şeriat Konseyi'nin kurulması için büyük bir rol oynamış, Müslümanlara karşı müsamahayla davranmış, destek vermiş, medrese öğretmenlerinin, diyanet çalışanlarının, maaşlarının devlet tarafından karşılanması için büyük gayretlerde bulunmuş ve en sonunda az bir miktar dahi olsa bunu sağlamıştır.[76]

O dönemde Ahmet Zogu'nun dine karşı olan tutumu ile ilgili olarak Arnavutluk'un önden gelen isimlerinden olan ve aynı zamanda yayıncılık mesleğini icra ettiren Kristo Doko şu ifadeleri kullanmıştır;

"Arnavutlar, tarih boyunca birbirlerine karşı her zaman müsamahalı olmuşlardır. Hiçbir zaman dini meseleler uğruna kan dökmemişlerdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra yabancıların çeşitli tuzakları, Arnavutlar arasında canlı bir şekilde var olan dini müsamahayı ve hoşgörüyü zayıflatmaya başladı. Bundan dolayı, Arnavutlar'ın kalbine müsamaha duygusunu yeniden yerleştirmek göz ardı edilemez bir ihtiyaçtı. Neticede ülkeye laik sistemi getirerek bunu gerçekleştiren sevgili kralımızın ismini zikretmekten gurur duyuyorum."[77]

Ahmed Zogu'nun Arnavutluk'ta bütün din gruplarına karşı sürdürdüğü siyaset, devletin diğer kamu alanlarına karşı sürdürdüğü siyasetle hemen hemen aynıydı. Zogu'nun buradaki temel amacı, büyün dini oluşumları, grupları ve kurumları devletin denetimine almak ve onları yeni kurmuş olduğu yönetimsel sistemin destekçileri haline dönüştürmekti.

---

[76] Anis Qafa, *Arnavutluk'taki Resmi Din Politikalarının Dini Yapıya Etkisi:(1944-1985)* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi). Bursa 2012, s. 13.
[77] Asllan Shehu, a.g.m., s. 139.

Ahmet Zogu, 1922 yılında iktidarın başında bulunduğu dönemde dönemin en önemli gelişmelerinden biri yaşandı ve hükümetin kurulmasıyla beraber hükümete karşı olan muhafazakâr güçler Zogu'nun Halk Partisi liderliğinden rahatsız oldukları için muhalefetin diğer üyeleriyle birlikte Zogu hükümetine karşı çıkmaya hazırlanıyorlardı. Bu durum karşısında endişe kapılan ve zor durumda kalan Ahmet Zogu önlem olarak muhafazakâr ve muhalif gruplara karşı silahlı bir mücadele içine girmişti. Silahlı mücadelenin bir çözüm olmayacağını ve koşulları daha da zorlaştıracağının farkına varan Zogu, o dönem Müslümanların en önde gelen beylerinden olan Şevket Verlaçi'nin kızıyla evlenerek dolaylı yoldan bir yumuşama politikası izlemiştir. Nitekim bu evlilik bir bakıma prosedür gereği olduğundan dolayı fazla uzun sürmemiş ve kısa bir süre sonra boşanmışlardır.

Ahmet Zogu, dini kurumları her zaman devletin kontrolünde tutmak istemiştir. Bazı zamanlarda ise ülkedeki 3 büyük dine karşı ılımlı politikalar izleyerek onların güvenini sağlamak ve desteğini almak istemiştir. Yönetime geldiği ilk yıllarda Zogu, Müslüman bir aileden geliyor olması ve muhafazakâr bir politika çizgisi takip ederek, toprak sahiplerinden ve buna istinaden de Müslümanlardan destek almıştı. Bu yıllarda hükümetin içinde çalışanlarının büyük çoğunluğunu Müslümanlar gruplar oluşturuyordu. Fakat Katolik ve Ortodokslar bazı konuların dışında, Zogu'nun bu politikası karşıydılar. Zogu'nun uygulamış olduğu bu siyasetine karşı çıkan Ortodokslar iki gruptan oluşuyordu. Bunlardan ilk grubu Filohelen Ortodoksları oluşturuyordu. Bu grup sadece Zogu'nun siyasetini değil, aynı zamanda Arnavutluk devlet yapısına da karşıydılar.

İkinci grubu ise; Ortodoks Papaz Fan Noli yani Liberal parti taraftarları ve ekseriyetle Korça'daki zengin Ortodoks kesim oluşturuyordu. Papaz Fan Noli'nin sürgüne gönderilmesinin ardından Ahmed Zogu ağır ağır bazı Ortodoksları hükümet yapısının içine almaya çalıştı. Bununla Arnavutluk Bağımsız Ortodoks Kilisesi'nin kurulması isteğini gerçekleştirecekti. Bununla birlikte devlet personelinin çoğunu Müslümanlar oluşturmaya devam edecekti.

Zogu dinden ziyade dini gruplarının faaliyetleriyle ve özellikle 1925 yılında kurmuş olduğu yeni sistemine yani 'Cumhuriyet'e karşı olan tutumlarına bakıyordu. Onları hükümete ve kendisine karşı itaat etmelerini istiyordu. Ahmet Zogu iktidarına karşı çıkan, muhalif ve diğer partilere oy verilmesi amacıyla faaliyetler sürdüren veya başlatan bir din adamı açığa çıkınca, hükümet derhal Diyanet Kurumuna konuyla ilgili olarak başvuruda bulunur ve o kişinin görevinden azledilmesini ya da başka bir yere tayin edilmesini isterdi. Bunun konuyla ilgili örneklere oldukça sık rastlanırdı: Örnek vermek gerekirse Elbasan iline baktığımız zaman, müftülerin bile siyasetle uğraştıkları görülmektedir. Bu din adamları maaşlarını devletten alıyorlar ve de devlete karşı siyasi söylevlerde bulunuyorlardı. Bütün bu gelişmelere rağmen devlet ilk dönemlerde yumuşak bir politika izlemiş, fakat birkaç sene sonra sertleşmiştir. Devlet güçlendikten sonra, karşıt hareketlerde bulunan şahısları yok etmeye başlamıştı.

1926 yıllarında ise dini törenlerde, verilen vaazlarda, edilen dualarda hatta Cuma namazı vakitlerinde dahi namaz kılınmadan önce imam tarafından Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'ya dua edilmesi ve hutbelerin onun ismi adına okunması gerektiği Diyanet tarafından kabul edildi ve bu tarihten sonra uygulanmaya başlandı.[78]

1928 yılında ise Krallık rejiminin ilanıyla beraber 8 Ocak 1928 yılında yayımlanan yeni anayasada din ile ilgili şu ifadeler yer veriliyordu:

"Arnavutluk resmi olarak hiçbir dine mensup değildir. Bütün dinler kendi aralarında gruplar halinde ayrılmışlar. İbadetlerini istedikleri gibi istedikleri yerlerde yapabilirler ve devlet tarafından daima korunma altındadırlar. Din, devletin mahkemelerine karşı çıkamaz. Din, politik amaçlarda kullanılamaz."[79]

Ahmet Zogu idaresi zamanında 1929 yılında 6 Temmuz- 1 Ağustos tarihlerinde Tiran'da II. İslam Cemaati Kongresi toplandı. Kongrede yapılan görüşmeler sonucunda yeni bir din konseyi oluşturuldu ve Müslümanlar ile ilgili alınan kararlar alınarak yeni bir cemaat kuruldu[80]. Öte yandan düzenlenen bu kongrede alınan diğer

[78] Anis Qafa, a.g.t., s. 14.
[79] Basha, Rrugetimi İ Fese İslame Ne Shqiperi (1912-1967), s. 145
[80] Asllan Shehu, a.g.m., s. 16.

kararlar şunlardır:

1- Şeriat kaldırıldığına göre artık devletin yasalarının uygulanması gerekmektedir.
2- Vakıfların daha yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Anayasanın ilanıyla beraber ülkenin sosyal hayatında bazı düzenlemelere gidildi bunlardan bazıları 1929 yılında kadınların tam olarak kapanmaları kesin suretle yasaklandı. Kapanmak isteyen kadınlar ise her ne olursa olsun yüzlerini kapatmayacaklardı. Kapanmak isteyen kadınlar kapansa bile yüzleri tamamen açık olacaktı. 1930 yılında yapılan sayımlarda ülkede bulanan dini nüfusun %70'ini Müslümanlar, %20'sini Ortodokslar ve %10'unu da Katolikler oluşturuyordu. Müslümanlar ülkenin her yerin mevcuttu. Ortodokslar kuzeyde, Katoliklerde güneyde yaşamlarını sürdürüyorlardı.

Arnavutluk'ta imam nikâhının resmiyeti tamamen kaldırılmış, birde fazla kadınla evlenme yasaklanmış, kadınlara kendi istekleri doğrultusunda boşanma ve diledikleri kıyafetleri giyme hakkı da tanınmıştır. 1931 yılında ise cübbe giyilmesi yasaklanmıştır.

1931 yılında yaşanan bir diğer gelişme ise başkent Tiran'da bulunan 'Tiran Medresesi' kapatılarak yerin 'Tiran İslam Enstitüsü' kuruldu. 1933 yılına gelindiğinde Diyanet, Eğitim Bakanlığı'na Arnavutluk'ta bulunan bütün okullarda dini eğitimin zorunlu tutulması konusunda müracaat etmiştir. Bu teklif Kral Ahmet Zogu'nun önüne geldiğinde ise Kral bu teklifi derhal reddetmiştir. Bunun gerekçesi olarak ise Arnavutluk'ta devletin hiçbir dinin propagandasını yapmayacağını, çocuklarına dini eğitim vermek isteyen ailelerin ise bu eğitim özel olarak yapması gerektiğini düşünmesidir.

1932 yılına gelindiğinde ülkede bulunan yabancı okulların tamamı devlet tarafından kapatılmıştır. Zira Arnavutluk'un kuzey bölgesinde İtalyan okulları çok yaygınlaşmıştı. Bu yasa ilk zamanlarda sadece İtalyan okulları için geçerliydi. Ama

daha sonra güneydeki Yunan koleji, Korça'da bulunan Amerikan koleji ve Fransız koleji kapandı. Bu okulların tamamının kapanma sebebiyse sadece dışarıdan destek almaları değildi.[81] Bu okullardan mezun olan öğrenciler üniversite eğitimlerini tamamlamak üzere yurt dışına gönderiliyordu. Yurt dışına gönderilen öğrenciler Arnavutluk'a döndükleri zaman aldıklarıdini ideolojik propaganda yapmaya başlıyorlardı. Bunların başını ise komünistler çekiyordu ve tamamı dar Fransız üniversitelerinden mezundular. Arnavutluk'ta komünist ideolojinin tohumları bu kolejde atılmıştır. Bu okulu açan birkaç Fransız öğretmendi ama okulu Arnavutluk'taki komünizm merkezine dönüştürmeyi başarmışlardı. Enver hoca da bu okuldan mezun olacaktır.[82]

Ülkede 1937 yılına gelindiğinde ise okullara dini derslerin yeniden konulması için hükümet tarafından çalışmalara başlandı. Çünkü ülkenin her yerinde ateist düşünce yaygınlaşmakta ve her geçen gün ateistlerin sayıları çoğalmaktaydı. Devlet bu düşünceye ve yayılmasına karşı bir önlem almak istiyordu. Okullarda dinler arası ayrımcılık yapılmadan, her dine karşı sevgi besleyen ve ayrıca vatan sevgisinin aşılanacağı derslerin konulması teklifi meclise sunuldu ve meclis tarafında kabul edildi. Fakat uygulama pek etkili olamadı.

Devlet bu önlemler için çok geç kalmıştı çünkü ateizm düşüncesi ülkenin her tarafına yayılmıştı. Yine de devlet tarafından engelleme çabaları devam etti. Arnavutluk'ta "ateistim" diyen ve ateist olarak bilinen öğretmenler görevlerinden alındılar. Bunlardan biri de 1939 yılında görevine son verilen Fransızca öğretmeni Enver Hoca'ydı.

1938 yılında ülkede Müslüman olamayan diğer vatandaşlarının güvenini ve sevgisini kazanmak adına Hristiyan biriyle evlenmenin olumlu olacağını düşünen Ahmet Zogu bunun için kendine bir eş adayı arıyordu. Bu düşünce Kral Zogu

[81] Ali Özkan, a.g.e., s. 58.
[82] Owen Pearson, *Albania and King Zog, Independence, Republic and Monorchy 1908-1939*, s. 350-352.

açısından çok önemliydi. Amacı bütün dini grupları tek bir çatı altında toplamak ve Avrupa ile Hristiyanlara da nüfuz edebilmekti. Katolik Macar Prensesi Geraldina Apponyi ile evlenen Kral Zogu, ilk zamanlarda Arnavut Ortodoks ve Katoliklerin hoşnutluğunu kazanmıştır.[83] Bunun nedeni ise kendilerinin artık Hristiyan bir Prenses tarafından temsil olunacağı düşüncesiydi. Bu evlilik her ne kadar bir tarafı mutlu ettiyse de diğer tarafı yani Müslümanları mutlu etmemişti. Sonuç itibariyle siyasi bir amaç taşıyan bu evlilik Zogu'nun hedeflediği başarıya ulaşmadı.

Dini konular üzerinde genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, Ahmet Zogu dinsel grupların ve din adamlarını devletin idaresi altına almayı planlıyordu. Ülkesinde almış olduğu dinsel kararlarda her zaman devletin ve kendi çıkarının hesabını yapıyor ve ona göre adımlar atıyordu. Ülkesinde almış olduğu radikal kararlar bazen Arnavutluk'un yıllardan beri süre gelen toplumsal yaşamına da etki ettiği için özellikle de Müslümanların tepkilerine maruz kalıyordu. Bu dönemi kısaca özetlemek gerekirse; din ve dinsel gruplar devletin kontrolü altında olması için çalışmalar yapılmış bunun yanı sıra dinin siyasete ve siyasi propagandalara maruz kalmaması kesin bir dille ifade edilmiştir.[84]

Eğitimin din ile olan bağının kesilmesi gerek yabancı okulların gerekse yerli okulların kapatılıp eğitimde dine yer verilmemesi gibi benzeri alanlarda yapılan reformlar devlet ile dinsel grupların arasının bozulmasına neden olmuştur. Tüm bu olaylar ise sonraki dönemlerde gelecek olan komünizm döneminin şiddetine bir temel oluşturmaktaydı

2.4. Cumhuriyet'ten Monarşiye Dönüş (1928-1939)

Ülkesinde kurmuş olduğu 'Cumhuriyet' rejiminin kendisine vermiş olduğu geniş alan yetkisi ve İtalya ile olan ilişkilerini de güçlendirmenin etkisiyle Ahmet Zogu

[83] Asllan Shehu, a.g.m., s. 135.
[84] Asllan Shehu, a.g.m., s. 139.

asıl hedefine şimdi ulaşmak istiyordu: Krallık. Arnavutluk'un Kurucu Meclisi 25 Ağustos 1928 tarihinde yapmış olduğu toplantı sonucunda alınan kararları açıklamak üzere bir mesaj yayımlamıştı. Mesajda ülkede var olan cumhuriyet yönetiminden monarşiye geçildiği ve Ahmet Zogu'nun Arnavutluk'un kralı olduğu ve Kral Zogu, İskender Bey II olarak isimlendirildiği belirtilmiştir.[85] Krallığını ilan eden Zogu, oluşturmuş olduğu yeni düzende gücünü jandarma kuvvetleri ile ordudan alan geleneksel bir diktatörlük kurmuştur.[86] Zogu'nun krallık düzenindeki yetkileri tam anlamıyla sınırsızdı. Tüm yasalar onayından geçmek mecburiyetindeydi ve bakanları atama yetkisi kendisine aitti. Zogu halka yeni reformlar vaadinde bulunduğundan ötürü bu yönde bazı önlemler aldı. Batı örnek alınarak yeni medeni, cezai ve ticari kanunnameler oluşturuldu. Fakat tarım reformlarının ya da büyük malikânelerin bölünmesine dair hiçbir girişimde bulunulmadı. Aslında böyle bir girişimin olmamasının sebebi de Zogu'nun toprak sahiplerinden aldığı destek ile açıklanabilir. Eğitim sistemini ileri bir seviyeye taşıyabilmek adına da hiçbir uğraş verilmedi. Kralın desteğini alanlar sadece büyük toprak sahipleri, aşiret reisleri ve geleneksel siyasi liderlerdi; bu kimseler yerel otoritelerinin bozulmasını istemiyordu.[87]

Ahmet Zogu yeni monarşi sistemini kurarken de kendisini sadece 'Arnavutluk Kralı' lideri olarak değil, 'Arnavutların Kralı' olarak tanımlamıştır. Bu düşüncesinin altında yatan temel faktör ise kendisinin sadece ülkenin kralı değil Arnavutluk dışında yaşayan tüm Arnavut halkının da kralı olduğudur.

2.5. İtalya ile İlişkilerin Dönüm Noktası: İtalyan İşgali (1928-1939)

Krallık rejiminin ilan edilmesinden sonra İtalya ile ilişkiler artık daha da artmıştır. Özellikle de 1930 yılında Arnavutluk-İtalya ilişkileri daha çok gelişmiştir. Örnek vermek gerekirse askeri konularda İtalya, Arnavutluk ordusuna tam anlamıyla

[85] Ali Özkan, a.g.e., s. 57.
[86] Halil Akman,a.g.e., s. 170.
[87] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 192.

nüfuz edebilmek adına girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda; İtalya Arnavutluk'a orduda ki askerlerin eğitimi için subaylar göndermiştir. Kral Zogu, ülkesindeki gücünü günden güne artırırken, İtalya'yla olan ilişkilerinde güçlüklerin arttığını fark etti. Ama yine de İtalya'nın mali desteğine çok ihtiyacı vardı. 1931 yılında İtalya'dan 100 milyon altın franklık bir borç tahsil etti; alınan borç muazzam denebilecek şekilde ve kolay koşullarda, yılda 10 milyon franklık taksitler halinde geri ödenecekti. 1932 yılına gelindiğine ise İtalya bu yardımın faturasını çıkardı; istekleri arasında artan ekonomik imtiyazlar, özellikle de bir gümrük birliği ve okullarda İtalyanca eğitimi ve İtalyan kolonicilerin ülkeye kabulü gibi, ülkedeki İtalyan hâkimiyetini iyiden iyiye güçlendirecek maddeler bulunuyordu.[88]

Zamanla Arnavutluk'un ekonomisi İtalya menşeili şirketlerinin kontrolüne geçti. İşveren kesiminin % 90'nını İtalyan şirket sahipleri oluşturuyordu. İtalyan kontrolünün güçlenmesi Zogu'yu destekleyen milliyetçi ve muhafazakâr Arnavut çevrelerini - ki bunların başında askerler ve toprak sahipleri geliyordu - yavaş yavaş Zogu aleyhine çevirdi.[89]

1932 yılına gelindiğine ise İtalya 1927 yılında 5 yıllığına imzalanan ve 1931 yılında sona eren 'Tiran Paktı'nın yenilenmesini talep etti. Ahmet Zogu ise İtalya'nın yoğun baskısına karşı direnç göstermek için bu anlaşmanın yenilenmesi teklifini reddetti daha sonra ise ilk faaliyetinde bulundu ve İtalyan Katolik okulları kapatıldı, peşi sıra da askeri danışmanlar ülkeden kovuldu. Yugoslavya ve Yunanistan ile de bir takım ticari antlaşmalar imzalandı. Zogu bu sırada Fransa ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı, fakat Fransa, Arnavutluk ulusunun bağımsızlığını ihlal eden şartlar koymak isteyince iki ülke arasında anlaşması başarısız oldu.[90]

1934 yılında ise Arnavutluk'un Fransa ile yakınlaşmasından rahatsızlık duyan ve 'Tiran Paktı'nın yenilenmemesine de tepki gösteren Benito Mussolini, Kral Zogu'ya bir uyarı mesajı vermek istedi. İtalyan donanmasının 22 Haziran 1934'de 22

[88] Ali Özkan, a.g.e., s. 58.
[89] Asllan Shehu, a.g.m., s. 138.
[90] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 193.

savaş gemisi uyarmadan Dıraç limanına yaklaşmasını emretti.[91] Her ne kadar da hükümet bunun bir 'nezaket' ziyareti olduğunu belirtmiş olsa da gelişmeler bu açıklamayı reddeder nitelikteydi. Zogu, müttefiki olan Mussolini'nin baskısını hissetti ve iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden normalleştirmek için müzakerelerin başlatılmasını istedi.

Bu olaydan 1 ay sonra ise Temmuz ayında daha önceden kapanan İtalyan okulları tekrardan açıldı ve ortaokullarda İtalyanca zorunlu yabancı dil haline getirildi. İtalya ile ilişkiler normalleşme çerçevesi altında devam etse de Mussolini artık kafasında ki Arnavutluk'u kendisinin bir uydu devleti şeklinde şekillendirmişti. Zira artık Arnavutluk'a olan mali desteği de iyiden iyiye azaltmıştı.

Öte yandan 1934 tarihinde 4-9 Şubat'ta Balkanlarda Balkan devletlerinin güçlü ülkelere karşı emniyetini sağlamak ve sulh ortamı oluşturmak amacıyla Balkan Paktı oluşturulmak istenmiş ve bu paktın kurulması için Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları 04 Şubat 1934 yılında Belgrad'da toplanmışlardır.

Arnavutluk ve Bulgaristan'ın da davet edildiği bu Pakt'a söz konusu ülkelerden ilki Yunanistan ile olan sınır sorunları ve İtalya ile olan ilişkileri, ikincisi de genişleme düşünceleri nedeniyle katılmamışlardı.[92]

1936 yılında İtalya'nın Dışişleri Bakanlığı'na getirilen ve aynı zamanda Mussolini'nin damadı olan Galeazzo Ciano[93], İtalya'nın hedeflerini yerine getirebilmek adına Kral Ahmet Zogu'ya bir suikast planlamış ancak daha sonra Mussolini tarafından uluslararası kamuoyunda okların tamamıyla İtalya'ya çevrilme ihtimaline karşı bu plan reddedilmiştir.

---

[91] Kevin Doko, a.g.t., s.44
[92] Ali Özkan, a.g.e., s. 60.
[93] https://www.britannica.com/biography/Galeazzo-Ciano-Conte-di-Cortellazzo (Erişim Tarihi 02.09.2022)

1939 yılının Mart ayında Arnavutluk devleti İtalyanlar ile olan ilişkilerini kurtarmaya çalıştı, fakat Arnavutluk'un bu çabaları başarısız sonuçlanacaktı çünkü Mussolini'nin yayılmacı politikasında Balkanların güneyindeki bu ülke için planlar hazırlanmıştı artık. 25 Mart 1939'da İtalya, Arnavutluk'un bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü taciz eden birkaç istekte bulundu. Arnavutluk ekonomisi üzerinde denetiminde, ordu üzerinde denetim, sivil idare üzerinde kontrol, havaalanlarının ve limanlarının İtalyan askerleri tarafından izlenmesi, Arnavut gençlerin İtalyan subaylar tarafından örgütlenmesi talebinde bulundular. Ahmet Zogu, Arnavutluk'un bu durumda sahip olduğu tüm özgürlüğünü ve bütünlüğünü kaybedeceğini fark ettiğinden dolayı İtalya'nın abartılı isteklerini kabul etmedi, fakat biraz daha zaman kazanabilmek adına subayların gençleri eğitmesine müsaade etti ve mali konular hakkında da müzakerelerin sürdürülmesini istedi.[94]

1 Nisan 1939 günü ise İtalyan Dışişleri Bakanı Galeazzo Ciano tarafından Ahmet Zogu'ya yeni bir antlaşma sundu. Bu antlaşma ve şartları ilhak öncesinde bir ültimatom niteliği taşımaktaydı.

Antlaşmada yer alan maddelerde:

Olası bir savaş durumu halinde dışarıdan gelecek saldırılar sonucunda Arnavutluk'un bağımsızlığı tehlike altına girerse ve tehdit edilirse, İtalya iletişim hatları, havaalanları ve limanlar üzerinde kontrol hakkına sahip olacaktır. Arnavutluk'un tüm bakanlıklarına bir İtalyan danışman yardımcı bakan olarak atanmalı ve Arnavutluk'taki İtalyanların Arnavut vatandaşlarıyla sivil ve siyasi eşit haklara sahip olmalıdır. Bu antlaşma maddelerini reddedilmesi durumuna karşı ise İtalya Bari şehrinde bulunan silahlı kuvvetlerinin hazırlanması yönünde talimatını verecekti.

Kral Zogu, kendi hükümetiyle yapmış olduğu toplantı sonucunda kararını açıkladı ve antlaşma ile ilgili Arnavutluk'un limanlarının ve iletişim hatları üzerindeki İtalya kontrolünü ve Arnavutluk'ta yaşayan İtalyanlara sadece sivil haklar verilmesini

[94] Kevin Doko, a.g.t., s. 33.

kabul ettiğini söyledi. Ama diğer yandan bakanlıklara İtalyan danışmanlarının atanmasını kesin bir dille reddetti. Bu değişiklikler ise Benito Mussolini tarafından reddedildi ve belirtilen şartların kabulü için Arnavutluk'a 6 Nisan'da saat 12'e sürelerinin olduğunu belirten bir ültimatom yolladı.

Bu durum karşısında çaresiz kalan Ahmet Zogu konu hakkında uluslararası devletlerden olaya müdahale etmelerini istedi. İngiltere bu dönemde Chamberlein tarafından ortaya atılan 'Yatıştırma Politikası' çerçevesinde Almanya ile yapmış olduğu antlaşmalardan dolayı olaya karşı sadece İtalya ve Arnavutluk'un aralarında yeni bir anlaşma üzerinde çalıştıklarını, ancak Arnavutluk'taki İtalyan menfaatlerinin görüşmelerde tehdit edilmeye başladığını söyledi.[95]

Yugoslavya ise İtalya'nın Arnavutluk'a saldırmasının ve ülkeyi ilhak etmesinin İtalya'nın Adriyatik'te mevcut olan barışı bozmamak adına askeri bir müdahalede bulunmayacağını düşünüyordu. Bu yüzden olaylara karşı sükûtunu sürdürdü.

Yunanistan ise Arnavutluk'un İtalya tarafından olası bir ilhakına karşı İtalya'nın yanında olmayı seçerek Mussolini ile arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Çünkü İtalya, Yunanistan için potansiyel bir tehdit unsuruydu bu yüzden iki ülke arasında ki ilişkilerin olabildiğince dostane bir şekilde ilerlemesinden yanaydılar.

İtalyanlar, verilen sürenin dolmasına müteakiben 07 Nisan 1939'da 40-45 bin asker, yaklaşık 400 uçak ve 12 adet savaş gemisi ile önce Durres, Vlora, Shengin ve Sarande olmak üzere Arnavutluk'u işgale başlamışlardır. Tek direnme Durres'te Abbas Cupi tarafından yapılmıştır. Ancak söz konusu direnme cılız kalmıştır. İtalyan kuvvetler aldıkları emir neticesinde yerleşim merkezlerini ve vatandaşların yoğun olduğu bölgeleri bombalamadılar bunun yerine direncin hemen kırılabilmesi adına uçaklardan halka barışın yeniden tesis edilmesi ve yeni bir sistemin temin edilebilmesi adına ülkeye geldiklerini bildiren yazılar dağıttılar.

[95] Kevin Doko, a.g.t., s. 34.

Kral Zogu son bir umut olarak halkı bu işgale karşı birlikte hareket etme ve silahlı mücadelede bulunmaya çağırmıştır. Öte yandan da Fransa ve İngiltere'ye bu işgalin durdurulmasına yönelik yardım talep etmişse de umduğunu bulamamıştır. Zira İtalya ile İngiltere arasında söz konusu işgalde Avrupa'nın statükosunda herhangi bir değişiklik olmayacağına dair bir sözleşme bulunmaktaydı ve Mussolini bunu bizzat İngiltere'ye bir telgraf ile bildirmişti.

İtalyan askerleri ilhak sırasında hiçbir muhalif güç ile karşı karşıya kalmadan ve sadece 12 kayıp vererek Arnavutluk'u ele geçirdiler. Kont Ciano tarafından toplanan meclis de itirazsız İtalyan III. Victor Ernmanuel'in krallığını onayladı. Böylece 1912 yılında Vlora şehrinde İsmail Bey Kemali tarafından ilan edilen Arnavutluk'un bağımsızlığı bir kez daha sona erdi.[96]

İşgallere daha fazla dayanamayan Kral Zogu 1 gün sonra ülkesinin hazinesinden aldığı 7 sandık Napolyon altınlarıyla birlikte önce Elbasan'a oradan da Yunanistan'a kaçmış ve Kraliçe eşi Geraldine ile Florin'de buluşmuşlardır.[97]

2.6. Yugoslavya ile İlişkiler (1928-1939)

Yugoslavya ile olan ilişkiler Arnavutluk'ta Ahmet Zogu'nun 1928 yılında kendisini kral ilan etmesinden sonra da önemli bir değişiklik göstermemiştir. Ahmet Zogu Cumhuriyet rejimi döneminde Yugoslavya'ya karşı olan mesafesini krallık döneminde de aynı şekilde tutmaya gayret göstermiştir. Lakin Ahmet Zogu'nun kendisini 'Arnavutların Kralı' olarak ilan etmesinin Kosova'da yaşayan Arnavutların üzerinde kışkırtıcı ve ayrımcı bir tesir oluşturabileceğini düşünen Yugoslavya Hükümeti, Tiran Hükümetine bir protesto telgrafı çekmiştir.[98] Ancak yine de Arnavutluk'un İtalya ile daha fazla yakınlaşmasını önlemek için yeni rejimi ve kralı

[96] Asllan Shehu, a.g.m., s. 139.
[97] Owen Pearson, a.g.e., s. 447- 448.
[98] *Hakimiyeti Milliye*, 6 Eylül 1928, s. 2.

tanıdığını belirtmiştir. Yugoslavya'da o yıllarda meydana gelen gelişmelere göz atacak olursak; Temmuz 1928'de, Karadağ asıllı bir Radikal Parti vekili meclis oturumu esnasında Stefan Radiç'in de aralarında bulunduğu beş Hırvat Köylü Partisi vekilini vurdu.

Bu dönemde Sırp Hırvat çatışması en önemli mesele idi. Hırvatlar federal bir sistem kurulmasını istemekte idiler. Buna karşın Aleksandr bunu kabul etmedi. 1929 yılında parlamentoyu feshetti ve diktatörlük rejimi başlamış oldu. 1931 anayasası ile tek parti sistemi kabul edildi ve ülkenin ismi Yugoslavya olarak değiştirildi. Bununla beraber 'Tek millet, tek devlet, tek kral' ülküsü benimsenmiş oldu. Daha sonra ise Kral Aleksandr, Fransa'ya düzenlemiş olduğu bir gezi sırasında Hırvat suikastçıları tarafından Marsilya'da 1934 Ekim ayında öldürüldü.[99]

Tiran Anlaşması'nın ilk beş yıllık süresi sona erince İtalya anlaşmayı yenileme talebinde bulunmuştur. Kral Zogu ise 1927 yılında imzalanan Tiran Anlaşmasının ihtiyaçlarını karşılamaması ve Arnavutluk halkının bu konudaki isteksizliğini göz önünde bulundurarak söz konusu anlaşmasının uzatılmasına onay vermemiştir.[100] Arnavutluk hükümeti 1934'de Yugoslav Hükümeti ile bir ticaret antlaşması imzalayarak İtalya'ya sırtını çevirmiştir.

Aynı yıl Balkan Konferansı'na da katılan Arnavutluk, Bulgaristan ile birlikte özellikle azınlık meselelerinin tartışılmasını istese de Türkiye, Yugoslavya ve Romanya buna engel olmuştur. Ekonomik krizlerin verdiği sıkıntılardan dolayı Arnavutluk azınlık sorunları ile yakından ilgilenememiştir.[101]

Yugoslavya ile ilişkiler iki ilişkilerden ziyade bölgesel işbirliği oluşumlarına aynı masada beraber oturmak ile ilerlemiştir. Bu bölgesel oluşuma örnek olarak Balkan Antantını gösterebiliriz. Balkan Antantı fikri, Milletlerarası Barış Bürosu'nun 1929

[99] Tayfun Nasuhbeyoğlu, *''Balkan Tarihine Genel Bir Bakış''*, https://pusuladernegi.org/?page_id=21306 , (03.09.2022), s. 34.
[100] Ali Özkan, a.g.e., s. 56.
[101] Gürkan Akyol, a.g.t., s. 18.

yılının Ekim ayında Atina'da yapmış olduğu toplantıda ortaya atılmıştır. Kongrenin başkanı ve Yunanistan'ın eski başbakanlarından olan Aleksandr Papanastasiu, devamlı bir Balkan birliği kurulması yönünde bir öneri sunmuştur. Bu fikir diğer Balkan ülkeleri tarafından da kabul görmüştür.

5-13 Ekim 1930 yılında 1.Balkan Konferansı Atina'da toplanmıştır. Bu konferans aslında gayrı resmi anlamda toplanmıştır. Toplantının en büyük özelliği ise uzun süre birbirlerine karşı milli, dini ve diğer düşmanca duygular besleyen Balkan ülkelerinin ilk defa bir araya gelmeleri bakımından tarihi bir öneme sahip olmasıdır.

İkinci Balkan Konferansı ise 20-26 Ekim 1931 tarihinde; İstanbul'da yapılmıştır. Konferansta; esas konu birlik meseleleri üzerinde durmak olmuştur. Fakat Balkanlarda baş gösteren komünist tehlike başta Bulgaristan olmak üzere Yugoslavya ve Romanya'nın bu konferansa olan ilgi ve alakasının azalmasına neden olmuştur. Üçüncü Balkan Konferansı ise Romanya'nın başkenti Bükreş'te gerçekleşmiştir. Konferansta azınlık sorunları üzerinde durulmuş ve Bulgaristan meselenin kendi isteği şeklinde çözülmemesinden dolayı konferansı terk etmiştir. Bulgaristan'ın bu tutumu Balkan Antantının geleceğinin tehlikeye girdiği algısını yaratmıştır.[102]

Dördüncü ve son konferans ise Selanik'te gerçekleşmiştir. Konferansta uzlaşmaz tavrını devam ettiren Bulgaristan ise bu sefer de Arnavutluk'u kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Arnavutluk'un Balkan Paktı'na katılmamasının asıl sebebi İtalya olarak gösterilebilir. Aynı zamanda İtalya'nın Arnavutluk'a kredi sağlaması ve fon desteklerinde bulunması da ülkenin Balkan Paktı'na girmemesinin nedenlerinden biridir.

Yugoslavya ile Arnavutluk ilişkileri yukarıda da belirttiğimiz üzere bölgesel oluşumların vasıtasıyla olmuştur.

[102] Ali Özkan, a.g.e., s. 59.

2.7. Türkiye ile Bozulan İlişkiler (1928-1939)

Türkiye ile Arnavutluk ilişkileri 1925 yılında Arnavutluk'un Cumhuriyet rejimini ilan etmesi ve de Ahmet Zogu'nun Mekteb-i Sultani 'de öğrenim görmüş olmasından dolayı samimi ve dostane şekilde ilerlemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk bizzat tebriklerde bulunmuştur. Ancak 1928 yılında Arnavutluk'ta Ahmet Zogu'nun kendini 'Kral' ilan etmesinden sonra ise iki ülke arasında ilişkiler tam anlamıyla kopmuştur.

Arnavutluk Meclisi 1 Eylül 1928'de Ahmet Zogu'yu Kral ilan etmiş ve kralın annesinin Anne Kraliçe olduğu, kardeşlerinin ise Prens ve Prenses olarak kabul edildiğini kararlaştırmıştır. Aynı günün öğlen vaktinden Kral Ahmet Zogu, Parlamentoda düzenlenen resmi bir merasimle yemin etmiştir. Yemin merasimine Tiran'da bulunan elçiler, Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı tarafından davet edilmiştir. Bu daveti İngiltere, Fransa ve diğer İtilaf elçileri memnuniyetle karşılamıştır. Türk elçi Tahir Lütfi Bey de bu davete katılmış ve bu durumu şifreli bir telgraf ile 1 Eylül 1928'de Ankara'ya bildirmiştir.[103]

Arnavutluk'ta meydana gelen rejim değişikliği ile alakalı olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile hükümetten konuyla alakalı resmi bir açıklama yayımlanmadan evvel Türk medyası "nefret" ifadesini kullanmış ve meydan gelen bu gelişmelere sert bir dille tepki göstermiştir. Cumhuriyet gazetesi yayımlamış olduğu haberde, Arnavutluk'un krallık ilanı ve Ahmet Zogu'un Cumhurbaşkanlığı makamından ayrılıp krallık tacını takması dört bir tarafta hayret uyandırırken, halk egemenliğinin tam anlamıyla oturmaya başladığı Türkiye'de aynı zamanda bir "nefret" uyandırmıştır. Gazetenin verdiği bilgiler de ise, başka ülkelerin iç işlerine karışmanın doğru olmadığının açıklanmasıyla birlikte, Arnavutluk'ta görülen bu eskiye dönüşün, Türk Hükümetince de tepkiyle karşılanması ve Tiran'da bulunan

[103] Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 18-19.

elçimizin Türkiye'ye çağırılması belirtilmiştir.[104]

İki ülke arasındaki ilişkilerin zaman geçtikçe zayıflamaya başladığı günlerde Arnavutluk'ta monarşist rejim yanlılarıyla cumhuriyet yanlıları arasında Türkiye'nin Arnavutluk'ta ki yeni rejimi ve kralı tanımamasıyla ilgili ikiye ayrılmıştır. Cumhuriyetçiler, krallığın ilanına tepki olarak camekânlarında ve dükkânlarında Atatürk'ün ve silah arkadaşlarının posterlerini asmıştır. Bu durumu sert bir dille eleştirin Arnavutluk medyası olayı hukuki mecralara kadar taşımıştır. Bunun üzerine Arnavutluk İçişleri Bakanlığı'nın aldığı karar üzerine, gazetelerde ilan ettiği bir emirle bu fotoğrafları dükkân, kahvehane ve diğer kamuya açık yerlerden toplattırmıştır. Bunun yanı sıra Arnavutluk meclisinin aldığı karar doğrultusunda da Türk basınının Arnavutluk'a girişi yasaklanmıştır.

Tüm bu gelişmelere rağmen Mustafa Kemal Atatürk, Arnavutluk'ta kurulan bu yeni rejimi tanımayacağını kesin bir dille beyan etmiş ve Zogu'nun kurmuş olduğu bu rejimi hakkında 'kendi ulusuna ihanet' ettiğini de eklemiştir. Atatürk'ün bu ifadesine Türk basına da destek verdi ve Zogu'ya kral yerine Ahmet Bey diye hitap etmeyi yeterli bulmuştur.

İki ülke arasındaki ilişkiler son derece gergin bir hal almıştı. Türkiye Hükümeti Arnavutluk ile olan ilişkilerini maslahatgüzarlık derecesine düşürdükten sonra, Arnavut yöneticilerde buna cevaben Türkiye Cumhuriyeti'nin maslahatgüzarını diplomatik ilişkilerden soyutlamışlardır. Maslahatgüzara karşı tepkilerde artmıştır ki, Tahir Lütfi Beyin Türkiye'ye geri çağrılmasının sonrasında, Arnavutluk Hükümeti tarafından Türk elçiliğinde görevlerini sürdüren memur ve diplomatlar, diğer yabancı ülkelerin politik temsilcileri ve heyetlerinden hep daha aşağı muamele görerek, Arnavutluk Hükümetince hiçbir resmi törene ve davete çağrılmamışlardır.[105]

---

[104] Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938),* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 162.
[105] Halil Özcan, a.g.t., s. 171.

1930 yılının Temmuz ayında Arnavutluk hükümeti İstanbul'da bulunan konsolosluğunu kapatarak tüm haklarını ve görevlerini İtalya'ya devretmiştir. Arnavutluk Türkiye'de resmi ve siyasi görevli hiçbir memurunu bırakmamıştır. Ayrıca Türkiye'de yaşayan Arnavutların haklarını korunmasına ilişkin yetkisini de İtalya'ya devretmiştir. Bu gelişmeler üzerine ise Türkiye ile Arnavutluk arasında yaklaşık 3 yıl boyunca sürecek olan bir nevi soğuk savaş dönemi başlamıştır.[106]

2.8. Atatürk'ün Müdahalesi ve İlişkilerde Normalleşme (1931-1936)

İlişkilerin bozulmasından rahatsızlık duyan Mustafa Kemal ATATÜRK ilişkileri düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur.[107] 1931 yılında Balkan Konferanslarının etkisi ve İtalya'nın da desteğiyle Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ilişkiler yeniden normalleşme dönemine girmeye başlamıştır. İkinci Balkan Konferansı görüşmeleri normalleşme adımlarının ilk atıldığı yerdir.

20 Ekim 1931 tarihinde İstanbul'da düzenlenen 2. Balkan Konferansı görüşmelerine Arnavutluk'tan bir delegasyonda katılmıştır. Konferansın son oturumu için ise bütün delegeler başkent Ankara'ya gitmişler ve burada Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından derin bir hürmet ve muhabbet ile karşılanmışlardır. Konferans sonucun da Gazi Atatürk katılımcı olan tüm ülkelere birer telgraf çekmiştir. Arnavutluk halkına ve Ahmet Zogu'ya göndermiş olduğu ve dostane ilişkiler içeren telgrafı Arnavutluk'ta bayram havası yaratmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün gönderdiği telgrafta şu ifadeler yer alıyordu:

"İkinci Balkan Konferansı heyetini bugün Ankara'da kabul etmekle büyük bir memnuniyet duydum. Arnavut millî oluşumunun toplanan temsilcileri tarafından hakkımda ve Türk milleti hakkında gösterilen temenniyattan pek mütehassıs oldum.

---

[106] İlirjana Demirlika, *Arnavutluk Kaynaklarında Atatürk ve Türk Devrimi*, (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, s. 130.
[107] Nazlı Metin, a.g.m., s. 8.

Bu sebeple Zatı Haşmetpenahilerinin saadet hali ve soylu Arnavutluk milletinin refahı için en içten dileklerde bulunurken sadece kendi hislerimi değil, bütün Türk milletinin hislerini de ifade etmekte olduğumu zannediyorum.''[108]

Atatürk'ün bu telgrafında Zogu'ya kral olarak hitap etmesi kamuoyunda Türkiye'nin Arnavutluk'ta kurulan krallık rejimi tanıması olarak algılanmıştır. Gönderilen bu telgraf Kral Zogu'nun ve hükümetinin son derece hoşuna gitmiştir. Bu telgrafa karşılık olarak da Ahmet Zogu, Türkiye göndermiş olduğu telgrafta ikili ilişkilerin tekrardan olumlu yönde ilerlemesine yönelik temennilerden bulunmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne teşekkürlerini iletmiştir.

Böylece iki ülke arasında 3 yıldan beri süregelen soğuk diplomasi bir anda eriyivermiştir. 1930'lu yıllardan süregelen ayrıca Lozan Antlaşmasından beri çözüme kavuşamayan, ertelenen sorunların çözümü ve adım adım yaklaşmakta olan muhtemel bir dünya savaşından kaçınma Türkiye Devleti'nin dış politikasında öncelikli konusu haline gelmiştir.

Tiran hükümeti tarafından Türkiye'ye, Türkiye'de daha önce öğrenim görmüş ve Türk ordusunda görev almış olan Cavit Leskoviku'yi elçi olarak atadı. Mustafa Kemal Atatürk 14 Mayıs 1933 tarihinde Çankaya'da Arnavutluk'un yeni Büyükelçisini huzuruna kabul ederek Arnavutluk'la ilişkilerin tekrar geliştirilmesi gerektiğini açıkladı. Bu açıklamanın üzerine Atatürk kendisini 29 Ekim Cumhuriyet Bayramında kutlayan Ahmet Zogu'ya Arnavutluk'un bağımsızlık günü kabul edilen 28 Kasım 1933'te kutlama mesajı gönderdi.[109]

1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Paktı imzalanmıştır. Daha önceki konferanslara iştirak eden Bulgaristan ve Arnavutluk ise bu pakta izledikleri revizyonist politikalardan dolayı bu pakta dahil olmamışlardır.

---

[108] Halil Özcan, a.g.t., s. 191.
[109] Anila Polat, ''Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri (1920-1938)'', *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 33, Ankara 2005, s. 174.

Balkan Paktı'nın imzalanmasının ardından Atatürk, Arnavutluk'a verdiği önemi göstermek adına genel sekreteri Ruşen Eşref Ünaydın'ı Tiran büyükelçiliğine atamıştır. Eşref,15 Nisan günü güven mektubunu Kral Zogu'ya sunmuştur.[110] Ancak yine de Arnavutluk'un her anlamda İtalya güdümünde bulunması Türkiye ile oluşan dostluk havasının rahatlıkla solunmasına izin vermiyordu.

1936 yılında ise Kral Zogu'nun kız kardeşi Prens Saniye'yi, II. Abdülhamit'in oğlu olan ve Türkiye'den çıkarılan Osmanlı hanedanına mensup Prens Abid ile alelacele şekilde evlendirmesi Türk basınında adeta bir şok etkisi yaratmıştır.[111] Bu hareket daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından sert eleştiriler almıştır. Zira Kral Zogu'nun erkek bir veliahttı olmadığından dolayı Prens Abid yeni varis olarak addedilmiştir. Bu evlilikte İtalya'nın da etkisi olduğu ve Zogu sonrası dönemde yeni prensi 'yedek kral' olarak belirlediklerini söyleyebiliriz. Türkiye'nin olaya bu derece sert tepki vermesinin ana sebebi ülke sınırları dışında Osmanlı hanedanından birinin ileride potansiyel bir kral konumunda olması ve de yıkılan bir saltanat varisinin bu evliliği yapmasından ötürüdür.

Türkiye ile Arnavutluk arasındaki 2.yumuşama dönemi sadece 5 yıl sürebilmiştir (1934-1939). İtalya'nın 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmesiyle beraber ilişkiler tekrardan sonlanmıştır. Atatürk döneminde Arnavutluk ile ikili ilişkilerin istenilen seviyelere ulaşamamasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Daha yeni kurulan bir devlet olan ve cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti ile önce Cumhuriyet daha sonra ise Krallık ile yönetilen Arnavutluk arasında ideolojik farklılıklar vardır. Ülkesinde krallığını ilan eden Ahmet Zogu'nun siyasetine karşı Atatürk'ün takındığı doğru ve ilkeli tutum nedeniyle Türkiye –Arnavutluk ilişkileri gelişmemiştir.

[110] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 339.
[111] Nehir Ağırseven, a.g.t., s. 32.

III. BÖLÜM

3. ENVER HOCA DÖNEMİ ARNAVUTLUK

Enver Hoca, 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan Arnavutluk'un Ergir kasabasında Bektaşi ve Tosk bir aileden dünyaya gelmiştir. Babasının adı Halil annesinin adı ise Gülihan idi. İlkokul öğretimini Ergir'de bulunan Asım Baba Tekkesinde aldı. Ardından 1930 yılında üniversite eğitimini tamamlamak üzere Fransa'ya gitti ve burada Fransız Komünist Parti'sinin yayın organı Humaniti'de yazmaya başladı. 1936 yılında ise ülkesine döndüğü vakit Fransızca öğretmenliği yapmaya başladı. 1939 yılında İtalyan işgali altındaki Arnavutluk'ta öğrenciler arasında komünist örgütlenmenin içerisinde yer aldığı gerekçesiyle öğretmenlikten azledilmiştir. 1941 yılında ise komünist grupların kurmuş olduğu Arnavutluk Emek Partisi'ne (AEP) girmiş ve 1943 yılında yapılan ilk parti kongresinde genel sekreterliğe seçilmiştir.[112]

1946 yılında yeni kurulan Arnavutluk Halk Cumhuriyeti devletinin başkanlığına getirilmiştir. 1985 yılına kadar bu görevi ifa eden Enver Hoca 1985 yılında geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yummuştur.

3.1. Enver Hoca Biyografisi

Az önce belirttiğimiz üzere Arnavutluk'un Ergir ilinde 1908 yılında hayata gözlerine açan Enver Hoca'ya ismini babası vermiştir. Bunun sebebi ise İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan Enver Paşa'nın Balkan ülkelerinde Atatürk'ten sonra en çok sevilen isim olmasıdır.[113] Asıl olarak ise Enver Hoca'nın gelişiminde en çok etkili olan kişinin amcası Hüseyin Hoca'dır. Amcası sayesinde yabancı devletlere karşı yurt savunma sevgisini edinmiş ve mücadeleci ruhunu

[112] Ali Özkan, a.g.e., s. 45.
[113] Cemalettin Taşkıran, *Balkanlarda İzlerimiz*, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010, s. 58.

geliştirmiştir.[114]

Enver Hoca; 1920 ve 1924 yılları arasında demokratik hareket ile tanışmış ve bu hareket kendisinde bir büyük etki yapmıştır. Hoca, Drita okulunu bitirdikten sonra 1923 yılından Korça'da yeni açılan Fransız Lisesinde eğitimine devam etmiştir. İlerleyen zamanlarda ise azimli bir öğrenci olarak devrimci demokratik gençliğin bir üyesi olmuştur. Avni Rüstem'in büyük bir hayranı olan Enver Hoca, Zogu'nun 1924 yılının Aralık ayında iktidara gelmesiyle beraber kendini mevcut rejim karşıtı olan komünist düşüncenin içinde bulmuştur. Enver Hoca 18.yy.da "Fransız Devrimi" ile ilgili konulara alaka göstermiş ve bu konuya ilişkin her şeyi öğrenmek için çaba göstermiştir. Hoca ilk defa 1926 yılında yenidünya, yeni fikirler ve komünizm ile ilgili konularla daha yakından ilgilenmiştir.[115] Korça'da Fransız Lisesi O'nun hem eğitimini geliştirmesinde hem de devrimci fikirlerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.[116]

3.1.1. İç Siyasetin Sosyal Hayata Yansımaları

Ekonomide hayat kalitesinin düşük seviyelerde olmasından dolayı devletin birtakım müdahalelerde bulunulması elzem bir hale gelmişti. Arnavutluk Enver Hoca döneminin ilk yıllarından itibaren 1945-1948 yıllarında Yugoslavya merkezli bir çizgi izlemiştir. Konuyu biraz daha irdeleyecek olursak; Arnavutluk işgal yıllarında kendi komünizm yanlısı partilerini oluştururken ve İtalyan-Alman birlikleri ile savaşırken ne büyük maddi desteği Yugoslavya'dan görmüştür[117]. 1945 yıllarından itibaren Yugoslavya ile arası iyi olmasına rağmen bu ilişki ileride Arnavutluk için sıkıntılar doğuracaktır, zira Yugoslavya yaptığı maddi yardımların muhakkak ki karşılığını almak isteyecektir. Buna bağlı olarak da Arnavutluk'u kendine bağla bir koloni devleti yapmak isteyecektir. Bu konuyu alt satırlarımızda daha detaylı olarak irdeleyeceğiz. Arnavutluk ilk ekonomik kalkınma planını 1947 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu

[114] Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, (USA 1990), s. 16.
[115] Ramiz Alia, a.g.e., s. 17.
[116] Ali Özkan, a.g.e. s. 67.
[117] Ali Özkan, a.g.e. , s.215

plan 9 aylık bir zaman dilimi için hazırlanmıştır[118].

Bu planının hazırlanmasında ise Yugoslavya'nın da desteği olmuştur. Zira Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito Arnavutluk'ta ki açlığa dikkat çekmiştir. Buna istinaden de 12 Haziran 1947 yılında her iki devletinde ekonomik planlarını düzenleyebilmek için yaklaşık 2 milyon dinar faizsiz borç vermeyi taahhüt etmiştir[119]. İkinci Ekonomik Plan ise 1949-1950 arası yılları içeriyordu. Bu ekonomi planı döneminde ise özellikle Yugoslavya ile ortaya çıkan sorunlar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşıldı. Bunun sebebi ise iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması ve Yugoslavya'nın yaptığı yardımları geri çekmesiydi. Ancak bu dönemde de Arnavutluk'un destekçisi olarak Sovyetler ortaya çıkmış ve ülkeye SSCB'nin yardımları gelmeye başlamıştı[120]. SSCB'nin Arnavutluk'a bu yardımlarda bulunmasının altında yatan ana etken ise ülkenin yer altı mineralleri bakımından oldukça zengin olmasından kaynaklanmaktadır. 1951 yılına gelindiğinde ise ilk 5 yıllık ekonomik plan başlatıldı. Arnavutluk ekonomik açıdan çok fakir bir ülke konumunda olmasına karşın 1950'li yıllar itibariyle krom, bakır, nikel, petrol ve kömür kaynakları açısından oldukça zengin bir ülkeydi ve bu çerçevede oluşturulan ekonomik planının yanına hafif endüstri ve gıda işleme faaliyetlerine de yer verilmiştir. Bir diğer konu ise tarımdır. Tarım Arnavutluk ekonomisi için ekseriyetle en zayıf noktası olmuştur. Zira ülkedeki toprakların yalnızca %10'u üretim yapmaya müsaitti. Bu da halkı besleyebilecek kadar gıda üretimini karşılamakta yetersiz kalıyordu[121].

Enver Hoca iktidara geldiği 29 Kasım 1944 tarihinden itibaren ülkesinde tamamıyla merkeziyetçi bir politika izlemiş ve bu politikanın temellerini de Marksist-Leninist sisteme dayandırmıştır. Öyle ki Enver Hoca sosyalist sisteme adeta kendini adamış ve bu politikayı uygulayan SSCB, Yugoslavya ve Çin'e göre daha uzun süre devam ettirmiştir. Merkeziyetçi politika uygulaması onun diktatörsel bir yapıda

[118] Barbara Jelavich, a.g.e. , s.408
[119]Owen Pearson, Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War(1946-1998), s. 189.
[120] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 408.
[121] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 408-409.

bulunmasına neden olmuştur. Ancak Enver Hoca'nın ülkede uygulamak istediği bu revizyonist sistemin inşası ve devamı için bazı sert tedbirleri uygulaması elzem bir durumdur. Ülkesinde uyguladığı bu merkeziyetçi yapı halkın gerek siyasal, gerek sosyal gerekse de kültürel hayatını tam anlamıyla kontrol altına alınması anlamına geliyordu. Hoca için tam anlamıyla hür ve güçlü bir Arnavutluk için proleter devlet yapısının sekteye uğramadan sürdürülebilmesi için bazı gelişim alanlarına ihtiyaç vardı. Bu alanların başında sosyal demokrat yapının daha geniş sahaya yayılması ve sosyal gelişimin yanı sıra ekonomik büyüme de gerekliydi. Devletin ekonomik olarak yeniden ayağa kaldırılması için de öncelik ağır sanayi endüstrisi olmuştur. Öte yandan Enver Hoca ülkesinde ki diğer siyasi rakipleri ve dış ülkeleri her zaman kendisi için bir tehdit olarak algılamış ve bunu her söyleminde dile getirmekten kaçınmamıştır. Rakiplerin Emperyalist devletler ve onların ajanları olarak görmüş ve bunu bir nevi paranoya haline getirmiştir. Bu düşüncesini halka da aşılamak için, ülkenin her zaman diğer devletler tarafından işgale uğrayabileceği yönünde telkinlerde bulunmuş ve halkın bu tedirginlik ile yaşamasını sağlamıştır.

Enver Hoca'nın bu düşüncesi sadece fikri olarak kalmamış ülkede uygulamaya konulmuş, bunun için bazı önlemler almıştır. Bunlar arasından en önemlileri SIGURIMI adından gizli bir polis teşkilatı kurması, ülke sınırları boyunca bunker denen koruganlar yaptırması, ülkede halkın hususi özel taşıtların yasaklanması olmuştur. Bunker denilen 'korunakların' inşa edilmesinin altında yatan asıl sebep Sovyetler Birliği'nin 1968 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmesidir. Bu yüzden de ülkesinde 700.000 bunker (korunak) yaptırmıştır. civarında Hoca ülkede sağlam temellere oturmuş bir dikta yönetimi kurmak için ilk önce içerdeki muhaliflerini pasifize etmiştir. Bu yol içinde onları susturmak, yıldırmak ve son olarak düzenli olarak temizlemek yollarına başvurmuştur. Enver Hoca kendine karşı eleştiride bulunan işlerinden attırmış, çalışma kamplarına göndermiş ve bir kısmının da ülkeden çıkarılıp yurtdışına sürgüne gönderilmiş bir kısmına ise yurtdışına çıkış yasağı getirilmiştir. Bu tedbirlerin fayda etmeyeceğine kanaat getirdiği zaman ise bu muhaliflerin infaz emrini verip öldürtmüştür. Bu infazlardan bazıları ise 14 Şubat 1946 yılında Roma Ortodoks dini lideri Lef Nosi ve eski başbakanlardan Malik Bushati'nin Tiran'da kurulan askeri mahkemede yargılandıktan sonra Alman ve İtalyanlar ile

işbirliği yaptığına hüküm verilmiş ve ölüm cezalarına çarptırılmışlardır[122]. Enver Hoca iç siyasette sert tedbirler ve uygulamalarda bulunmuştur. Kendi kurmuş olduğu sistemde rejimiyle ilgili her türlü tedbiri alma, karar verme, onaylama, onaylanmasına izin verme ya da veto etme gibi çeşitli yetkiler kendisinden toplanmıştır. Hoca bu yetkilere sonuna kadar kullanmıştır. Ülkesinde ki halka kendi ideolojisine dayatma konusunda da şartlandırma tekniğini ustalıkla kullanmıştır. Bu bağlamda ülkenin Alman ve İtalyan işgalinde olduğu yıllarda ülkeyi kurtaranların kendisi ve yoldaşları olduğunu, bunun içinde en doğru karar mekanizmasın kendileri olduklarını bu çerçevede de 'ulusal kahraman' olduklarını halka yaptığı her konuşmada, her mecrada sık sık vurgulamıştır. Bir nevi kendini Arnavutların ulusal lideri İskender Bey ile özdeşleştirmek istemiştir.

Bir diğer konu ise Arnavutluk'un toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının her an tehlike altında olduğu, Emperyalist güçlerin ülkeyi her zaman işgal edebileceği konusunda halkı inandırmış ve bu tehditlere karşı koymanın tek yolunun Marksist-Leninist sisteme sıkı sıkıya bağlanmak olduğu konusunda beyanlarda bulunmuştur[123]. Ülkesinde kendisinden başka liderlerin çıkmasının önünü kesen Enver Hoca sosyalizmin yapılandırılması için ülkeyi kendi kendine yetebilen bir konuma getirmek istemiştir.

Ülkesinin çıkarları için ise kendine müttefik olarak görmediği muhaliflerin sosyalizme karşı yaptıkları bütün karşıt fikirli siyasi düşünceleri yasaklamıştır. Gerektiğinde Stalin'den daha Stalinci bir yapıya bürünmüştür. İç politika da kendini de güvene almak isteyen ve her gelişmeden haberdar olmak isteyen Hoca bu konuda da en büyük kaynağı kendi kurmuş olduğu gizli istihbarat teşkilatı olan SİGURİMİ'den sağlamıştır. Bu teşkilat SSCB'de bulunan KGB gizli teşkilatı örnek alınarak oluşturulmuş bir oluşumdur. 19 Mayıs 1943 tarihi itibariyle kurulan bu teşkilatın emir ve komutası doğrudan içişleri bakanlığına verilmiştir. Teşkilatın amaçlarına gelecek olursak; parti ve üyelerini, hükümeti muhalefet gruplarından

[122] Halil Akman, a.g.e. , s.161.
[123] Ali Özkan, a.g.e., s. 136.

korumak, komünizm karşıta bir düşünceye sahip olanları ifşa etmek, cinayetleri, hırsızlıkları gibi olayları ortaya çıkarmaktır. SİGURİMİ en önemli özelliği olarak ise halk arasındaki ilişkileri kontrol etmiş ve halkın birbirine yaklaşımlarını yakından takip etmiştir. Ülke içinde insanların rejime bağlılıklarını sıkı sıkıya takip altına alan bu teşkilat halkı devamlı sorguya çekmiş ve rejim karşıtı görüşlü olanları cezalandırmıştır[124]. Hoca ülkedeki tüm kontrolü SİGURİMİ'nin sayesinde sağlamıştır. Tüm bunların yanı sıra Enver Hoca, ülkede tam hâkimiyeti sağlamak için ülkede bireysel hak hürriyetlerine yasaklar getirmiştir. Bunlar yabancı kaynaklı gazete ve dergilerin, dini yayınlara yasaklar getirilmiştir. Halktan birisi kolay kolay iş değiştiremezdi ve ülke dışına çıkışları yasak ve bunun sonucu olarak da cezalandırılıyorlardı. Bazen cezalar ve suçlar sadece kişiyi değil, kişiyle beraber ailesini de kapsıyordu. Ülkede sadece resmi heyetler ve onların yanında yer alan çok az sayıda yurtdışına çıkabiliyordu.

Özellikle sınır bölgelerinde bulunan halk çok sıkı bir denetim altındaydı öyle ki bazen sınır dışına çıkmak isteyenler uzun süreli hapis cezasına çarptırılıyor veya burada bulunan sınır güvenliğini sağlayan askerler tarafından vuruluyorlardı.

3.1.2. İç Siyasetin Ticarete ve Ordu İçinde Yansımaları

Dünya'daki tüm ülkeler tarafından bilindiği üzere, komünizm ile idare edilen ülkelerde işçi sınıfları ticaret hayatında çok önemli bir role sahiptir. Bu yüzdende işçi haklarının korunması için ülkede 1945 tarihinde işçilerin kuruluşunda aktif rol oynadığı Arnavutluk Ticaret Birliği kurulmuştur. Bu birlik ideoloji olarak bütün işçi sınıfının tek yumruk olması ve beraber bir dirlik içerisinde olmasını benimsemiştir. Devletinden desteğine alan Arnavutluk Ticaret Birliği de tıpkı devlet gibi sosyalizmi yayma amacı gütmüştür. Birliği diğer devletlerin ticaret ve işçi birliklerinden ayıran temel faktör ise işçi haklarından daha ziyade AEP'nin siyaseti üzerine daha fazla eğilim göstermesiydi. Arnavutluk Ticaret Birliği'nin görev, yetki ve sorumlulukları

[124] Ali Özkan, a.g.e. , s.138-139.

ise; iş ve ücretler hususunda oluşturulan yasaların eskizlerine katılmak, işlerin ve teknik konuların hakkında denetimlerde bulunmak ve ticaretle ilgili girişimlerle beraber halka gıda sağlama konusunda kontrollerde bulunmaktır[125]

Sosyalist rejimin getirdiği bir diğer değişiklik ise bireylerin şahsi ticaret ülkede tamamıyla yasaktı. Sadece sosyalizmle idare edilen devletlerle ticari ilişkilerin yapılmasına izin veriliyor ve halkın zenginleşebilmesinin önüne geçiliyordu. Enver Hoca'nın istihdam yaratabilmek için izlediği yol ise asgari oranda düşük bir maaş ve iş garantisiydi[126]. Hoca, aynı zamanda ülkesini idare ettiği sürece ordu gücünü de etkin bir şekilde kullanmıştır. Şayet yönetici için disiplin çok önemlidir, bu yöneticiye ordusunun üzerinde tam bir hâkimiyet ve kontrol imkânı sağlar. Enver Hoca iç siyasette iktidarını bu denli sert tedbirler alarak sağlamlaştırıyor ve ülkedeki halkın kendisiyle beraber ideolojisine tam bir bağlılıkla sağlıyordu. Ancak dış siyasette aynı istikrarı sağlayamamıştır.

3.1.3. İkinci Dünya Savaşında Epir Meselesi

İkinci Dünya Savaşı'nda bilindiği üzere Arnavutluk, 1939 yılında İtalya tarafından işgale uğratılmıştır. İtalya'nın Arnavutluk'u işgali uluslararası kamuoyunda beklenildiği şekilde fazla bir etki oluşturmadı. Zira İtalyanların Arnavutluk üzerinde ki etkinliği diğer devletler tarafından biliniyordu. İşgal yıllarında ülkenin bütün doğal kaynakları İtalyanlar tarafından kullanılmıştır. İtalya, Arnavutluk'un ardından 28 Ekim 1940 yılında Yunanistan'ı işgali etmişlerdir.

İtalya'nın bu işgali karşısında Yunanlar ile Arnavutlar arasında bir yakınlaşma beklentisi olmuştur.

Ama beklenenin aksine böyle bir yakınlaşma meydan gelmemiştir. Bunun

[125] Ali Özkan, a.g.e., s.126.
[126] Nisanur Öztürk, *Joseph Nye'ın Perspektifinden Türkiye'nin Balkanlardaki Etkisi: Arnavutluk Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, 2021, s. 47.

sebebi ise Arnavutların, Yunanistan'ın hala Epir üzerindeki iddialarının devam ettiğini düşünmeleridir. Bu yüzden de Arnavutlar, Yunanistan işgal altında iken İtalyanların yanında tutum sergilemişlerdir. İtalyan orduları sayıca Yunan ordusundan üstün durumdaydı ve savaşa daha hazır bir konumdaydılar[127]. Ancak ilerleyen zamanlarda ise savaşın seyri değişmeye başlamış ve hava koşullarının da kötüleşmeye başlamasıyla beraber Yunan orduları savaşta üstün duruma geçmeye başlamışlardı. İtalyanlar bu sefer Yunanlar tarafından Arnavutluk toprakları içine sürülmeye başlamıştı. Bunun durum üzerine Mussolini, en güçlü mihver devletlerinden olan ve aynı zamanda müttefiki olduğu Hitler'in Almanya'sından yardım istedi. Nisan 1941'de Almanya, Yunanistan'ı işgal etmiştir. 1944-1945 yılları arasında milliyetçi Yunan askerleri General Napolyon Zerva başkanlığında Çameryalılar'ın yaşadığı bölgeleri soykırıma tabi tutmuştur. Bu soykırım, Çameryalılar'ın İtalyanlarla ve Almanlarla yaptığı işbirliği iddiasından dolayı gerçekleşmiştir.[128] Bu arada Yunanistan işgalinde nihai bir sonuca ulaşamayan ve savaşta ağır zayiatlar veren İtalya'da 1943 yılında iktidar değişikliği yaşanılacak ve Mussolini iktidardan indirilecektir.

3.2. Dine Karşı Tutumun Sosyal Hayat Üzerindeki Etkileri

Arnavutluk tarihi boyunca gerek etnik gerek kültürel gerekse dini açıdan çok zengin kaynaklara sahip bir ülke olmuştur. Halk arasında dinsel hoşgörü her zaman saygınlık ve gölmüş ve tolere edilebilmiştir. Ülke tarihlerden beri uğradığı çeşitli rejim ve devrimlere rağmen sahip olduğu değerleri koruyabilmiştir[129]. Ülkede büyük dinler açısından çoğunluğu Müslüman ve Hristiyan kesimler oluşturmuştur. Hristiyanlık dini ülkede ilk yerleşen inanış olmuş ve kökleri Aziz Pavlus'un İliryaya'ya dini tanıtmasına kadar dayanır.

---

[127] Kevin Doko, a.g.e., s. 50.
[128] Erjada Progonati, *Arnavutluk-Yunanistan İlişkilerinde Bir Azınlık Sorunu Olarak: Çamerya Arnavutları'nın Yeri ve Geleceği*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2012, s. 129.
[129] Genti Kruja, ''Arnavutluk'ta Dinlerarası Hoşgörü ve Kültürlerarası Birlikte Yaşama'', *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:22, s. 117-134.

395 yılında Roma'nın, Doğu Roma (Bizans) ve Batı Roma diye ikiye ayrılmasından sonra 732 yıllarında Arnavutluk dini açıdan İstanbul Fener Rum Patrikhanesine bağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise 1054 tarihine gelindiğinde Bizans (Ortodoks) ile Roma (Katolik) arasında bölüşülen ülke Kuzey Arnavutluk'ta Katolik Kilisenin, Güney kesimlerinde ise Ortodoksların etkisi altında kalmıştır[130]. Müslümanlık, Arnavutluk'ta kabul edilen son din olmuştur. Osmanlı Devletinin 1352 yılından itibaren Balkanlar'a doğru fetih hareketini hızlandırmasıyla beraber Müslümanlık bu topraklara yavaş yavaş nüfuz etmeye başlamıştır[131]. Osmanlı'nın Arnavutluk'ta hâkimiyet sağlamasının ardından yerel halkının dinine ve inanışına karşı bir istimalet politikası uygulamıştır. Gösterilen bu hoşgörü politikası sayesinde Arnavutlar İslamiyet'e karşı ılımlı bir görüş sergilemişler ve Müslümanlık ülkede hızla yayılmaya başlamıştır. Arnavutların İslamiyet'i seçmesinde bir diğer faktörde vergi koşulları olmuştur. Günümüz Arnavut tarihçileri bu gelişmeyi temelde, Müslümanların muaf olup Hıristiyanların ödemek zorunda oldukları baş vergisindeki muazzam artışa bağlamıştır. Arnavutlar İslam dinini seçtikten sonra Osmanlı için dini, sosyal ve kültürel bağlamda dinamik bir yapı teşkil etmişlerdir. Arnavutlar gerek 1913 yılında ki bağımsızlığından günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile bağlarını koparmamışlardır. Örnek olarak Arnavutluk'un içinde yaşayan Bektaşi Müslümanlar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Mustafa Kemal Atatürk için övgü dolu ifadeler kullanmışlar, yeni inkılapları yakından takip etmişlerdir. 'Demokrasiya' adlı gazetelerinde yazmış oldukları 1932 yılına ait makalede Türkiye'de yapılan yenilikleri anlamayan vatandaşlara karşı da tenkitlerde bulunmuşlardır[132].

3.2.1. Enver Hoca Dönemi Öncesi Dini Yaşam

Arnavutluk tarihi boyunca ülkede dini anlamadan bir fanatizm yaşanmamıştır. Buna bağlı olarak da dinler arasında ciddi anlamda bir ayrımcılık meydana

---

[130] Ali Özkan, a.g.e., s.19.
[131] Nehir Ağırseven, .a.g.e., s. 6.
[132] Edwin Jacques, *The Albanians Ethnic History From Prehistoric Times to the Present*, Volume 2, North Carolina, USA, 2009, s. 456.

gelmemiştir. 19.yy'nın sonu ve 20.yy başlarında dinler arası bir ayrımcılık olmadığından dolayı Müslüman ile Hristiyan arasında gerçekleşen evlilikler dahi normal bir durum olarak karşılanmıştır. Arnavutluk 1912 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığa kadar Müslüman olanlara Türk, Hıristiyan olanlardan Katoliklere Latin, Ortodokslara ise Yunan denilmiştir. Enver Hoca döneminden önce, 1938 yılında dini ayırımın aşağıdaki oranlarda gerçekleştiği görülmüştür. Hıristiyanlar (Katolikler: %10, Ortodokslar: %21) ve Müslümanlar (Sünni Müslümanlar: %54, Şii Müslümanlar: %15) olmuştur.[133]

Enver Hoca döneminde ise 1942 yılında İtalya'nın yapmış olduğu istatistiğe göre Arnavutluk'un nüfusu 1 milyon 120 bin olarak belirlenmiştir. Bunların %69'unu Müslümanlar, %21'ini Ortodokslar ve %10'unu da Katolikler oluşturmuştur. Bu iki dönem karşılaştırıldığında arada önemi bir oranda bir fark oluşmadığı gözlemlenmiştir.

3.2.2. Enver Hoca Dönemi Dini Yaşam ve Sosyal Hayat

Enver Hoca iktidarı başladığı günlerde Balkanlar'da ve Avrupa'da en fazla Müslüman nüfusa sahip olan ülke Arnavutluk'tu. Balkanlar uzun süre Osmanlı egemenliği altında olmuştur ve bu da dinin insanların sosyal kimliklerinde belirleyici bir rol olmasına neden olmuştur. Komünist idare iktidarı geldiğinde ise dine karşı yapılan baskı ve saldırılar önemli derecede artmıştır. Komünist siyasi idare dine karşı her zaman bir düşman bakış açısıyla yaklaşmıştır.

3.2.2.1. Arnavutluk'un Yeni Dini 'Albanizm'

Albanizm, Enver Hoca tarafından Arnavutluk'ta diğer dinlere karşı öne

[133] Ali Özkan, ' Enver Hoca Döneminde Arnavutluk'ta Din-Devlet İlişkisi, International Journal Of History, Sayı 4, 2012, s. 295.

sürülmüştür. Bu dinin kuruluş temelini mevcut olan komünist düzene karşı halkın tepkisini azaltmak ve onları sindirmek oluşturmaktadır. Enver Hoca, ülkede böyle bir yaratarak hem kendine hem de rejime karşı olan sadakati artırmayı hedeflemiştir. Bu yüzden de kendi dinlerinin 'Albanizm' olduğunu ifade etmiştir.[134] İçerisinde milliyetçi duyguları barındırmasının yanında halkın daha fazla dayanışma içerisinde olması ve diğer dinlerden ortaya çıkan boşluk doldurulmak istenmiştir. Albanizm mihenk taşlarını; yurtseverlik, halk müzikleri, edebiyat ve spor gibi kültürel etkileşimi çoğaltacak dallar oluşturmuştur. Dinin halkın arasındaki yeri ise komünist idarenin dayattığı zoraki olarak uyulması gereken kurallar olarak algılanmıştır. Zira 1967 yılından itibaren ülkesinin 'dünyanın ilk ateist' devleti haline getiren Hoca hemen akabinde dine karşı yürüttüğü sert ve acımasız politikayı sürdürmeye devam etmiştir. Bu politikasının sebebi ise Marksist-Leninist ideolojinin dini tamamlayıcı bir parça olarak görmemesidir.

3.2.2.2. Dinsel Dönüşüm ve Yansımaları

Enver Hoca'nın dinlere olan bu düşmanlığının altında yatan neden yıllardır merak konusu olmuştur. Zira kendisi Bektaşi bir aileden gelmiştir. Hoca'nın bu tutumu belli sebeplere dayandırılmaktadır. Marksist- Leninist ideolojiye sıkı sıkıya bağlı olan Hoca, bu ideolojinin dine olan karşıtlığından dolayı ve sosyal, kültürel, ekonomik gelişimin önünde bir engel olarak görmesi bunun en büyük göstergesidir. Bu ideoloji işçi sınıfına tamamen dini yasaklamıştır. Dini ibadetlerin yasaklanması sosyal hayatta insanlar üzerinde tahrip edici izler bırakmıştır. Dinlerini özgür biçimde yaşamak isteyen kişiler ise çeşitli cezalara ve daha kötüsü idam cezasına çarptırılmışlardır. İnsanlar en azından kendi dindaşlarının yanında olabilmek ve onları tanıyabilmek için kendi aralarında bazı semboller kullanmışlardır. Kapılarına at nalı veya haç takan halk bunu bir nevi hükümeti gizli protesto aracı olarak da kullanmıştır. Bu yasaklardan ve cezalardan hem din adamları hem de ibadethanelerde nasibini almıştır. Enver Hoca dinin halkı birleştirici gücü yerine milliyetçiliğin birleştirici gücünü tercih etmiştir.

[134] Ali Özkan, a.g.e., s. 422.

1946 yılında yapılan Anayasa'da din ile ilgili yasalar da yer almıştır. Anayasa konuşmasında herkesin ibadet edebilme ve dinini özgürce yaşama hakkı, özel mülk edinme hakkı verilmiş ve ırkçılığa karşı çıkılmıştır. Bu hakların verilmesinin yanı sıra ise anayasada belirtilen büyük araziler, maden ocakları ve kaynakları, radyo, televizyon ve bankaların özel idarelerden alınıp kamulaştırılması ise yukarda belirtilen hakların ve hürriyetlerin nasıl sağlanacağı konusundan bir paradoks oluşturmuştur. Arnavutluk'ta din eğitiminin yasaklanması ve dini konular hakkında devlete danışılmadan açıklama yapılması suç sayılmıştır. İbadethanelerin mülklerine el konulmuş, dini kurumlara verilen arazilerin sınırları kısaltılmıştır. 26 Kasım 1949'da çıkarılan bir yasaya göre, dini kurumların cemaatlerine, halkın gücüne sadakat hissini aşılamaları, merkezleri yurt dışında bulunan dini kurumların Arnavutluk'ta şube açmalarının yasaklanması, bu konuda girişimde bulunan dini kurumların bir ay içinde kapatılması öngörülmüştür. Birçok dini örgüte de komünist destekçiler yerleştirilmiştir. Bu süreçte uygulamalar her zaman barışçıl bir süreç içinde gerçekleştirilmemiş çok sayıda önemli Sünni lider öldürülmüş veya hapse atılmıştır. Bektaşilerin başına komünist yanlısı bir başkan atanmış ve ayrıca üç Ortodoks lider de gözaltına alınmıştır.[135] Enver Hoca dine karşı olan düşmanca tavrını her zaman dile getirmekten kaçınmamıştır.

Bu dönem ile ilgili sosyal hayat hakkındaki bilgiler Arnavutluk'ta bulunan ve 1985-1987 yılları arasında Türkiye Tiran Büyükelçiliği görevini ifa eden akademisyen, Türk Tarih Kurumu 'Şeref Üyesi' Dr. Bilal N. Şimşir tarafından yazılı olarak şöyle paylaşılmıştır;

Arnavutluk ateistlik inancı gereği, kurban bayramı kutlamıyor. Kurban bayramları yok. Bu ülkede bayram namazından söz dahi edilmiyor, edilemez. Namaz, niyaz lafı edecek olanın vay haline! Oyalanabilmek için bile tespih çekenler zamanla hapse girmişler. Şimdi, namaz ve tespih de yasak. Tiran'da ayakta kalabilmiş tek cami Ethem Bey Camii ve kapısında her zaman bulunan bir asma kilit. Burada ezan sesi düşünülemez. Caminin yanından ne vakit geçecek olsam kapısı hep kilitli görülmüştür.

[135] Ali Özkan, a.g.m., s. 300.

İçini merak ediyorum, ama adamları şüphelendirmeyeyim diye şu camiyi bir de içeriden göreyim, diyemiyorum.

Arnavutluk'ta kalmaya devam ettiğim takdirde Ethem Bey Camiinin içini görebilmeyi ummuyorum. Zamanında dini bayramlarda cami her vakit dolup taşıyordu. Şimdi adeta zamana küsmüş gibi usulca yerinde duruyor. Caminin kapalı olmasına rağmen, Arnavut vatandaşları alenen kurban bayramını kutlamıyorlar fakat evlerinde gizlice bayramlaşıyor, birbirlerinin bayramını kutluyorlarmış diye duyuyoruz[136].

1967 yılına gelindiğinde ise oluşturulan yeni anayasa ile Arnavutluk dünyanın ilk ateist devleti olmuştur. Bu durumun halka ne kadar zarar verdiği ve onların özgürlüğünün kısıtlanmasının yanı sıra cezalara dahi çaptırılmaları ülkedeki hür ve demokratik anlayışın bittiğinin önemli bir göstergesidir.

3.3. Yugoslavya ile İlişkiler

Arnavutluk'un dış politikası bağımsızlığını ilan ettiği 1913 yılından Enver Hoca dönemine kadar iki farklı kategoriye ayrılır. Bağımsızlığın ilan edildiği 1913 yılından hemen 1 yıl sonra 1914 yılında hürriyetin tadını çıkaramadan ülke İtalya tarafından işgal edilmiştir. Ülkeyi idare etmek üzere de İtalya ve Avusturya tarafından Alman Prens Wilhelm zu Wied getirilmiştir. Ancak kendisi Protestan olan Prens, Alman ve Avusturya yanlısı bir tutum izlemesi İtayla ile arasının açılmasına neden olmuştur.

İtalya'nın hoşnutsuzluğunun yanına hem Prens'in ülkeyi yönetme konusunda ki tecrübesizliği hem de halk ile arasındaki ilişkilerinin kopuk olması eklenince Prens'in ülkede ki iktidarı kısa sürmüştür. Prens'in ülkeyi terk etmesinden sonra iktidarda boşluk yaşayan Arnavutlar, ülkenin bağımsızlığı içinde bu sefer kendi

[136] Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 192.

içlerinde mücadelelere girişmişlerdir. Bu mücadele Piskopos Fan Noli ve Ahmet Zogu arasında bir çekişmeye dönüşmüştür.

3.3.1. Ahmet Zogu Dönemi Dış Politika İlişkileri

Fan Noli ve muhalefet 1924 yılında, Ahmet Zogu'ya darbe yaparak iktidardan indirmiştir. Noli hükümeti başa gelince hemen yeni programını açıklamaya sundur. Bu programda anti-feodal demokrat yeniliklerde bulunacağını, halkın yaşam standartlarını en yüksek seviyelere çıkaracağını beyan etmiş ve Sovyetler Birliği ile yakinen diplomatik temaslarda olacağını belirtmiştir[137]. Fakat Fan Noli'nin iktidarı sadece 6 ay sürmüştür. Bunun gerekçesi ise ülkede Batı tipi bir demokrasi hâkimiyeti kurmak isteyen Noli'nin Batı devletleri tarafından ekonomik olarak destek görmemesi ve Yugoslavya'nın Zogu'yu desteklemesidir[138]

Zogu'nun iktidarında 1925 yılında Arnavutluk'ta yeni bir hükümet kurulmuş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan anayasada ise cumhurbaşkanına Cumhuriyet'e ters gelecek şekilde; anayasada değişiklik yapabilmek, koşulsuz-şartsız veto yetkisi ve seçim çağrısında bulunma hakkı verilmiştir. İktidara geldikten bu yetkilere dayanarak muhaliflerini etkisiz hale getiren Ahmet Zogu'nun Yugoslavya ve İtalya ağırlık bir siyaset izlemiştir. Yugoslav hükümeti Zogu'ya yardım ederken doğal olarak bunun karşılığını görmeyi ve rejiminde büyük nüfuz sahibi olmayı ummuştu. Fakat Zogu, bu baskıya karşı koymakta çok başarılı oldu. Temmuz 1925'te yapılan bir toprak düzenlemesinde, Arnavutluk hükümeti St. Naum ve Ohri Gölü'nü verdi; sınır tartışması böylece bir süreliğine sona erdi. İtalya'yla ilişkiler başka meselelerle ilgiliydi. Bütün küçük devletler gibi, Arnavutluk da büyük güçlerden bir hamiden faydalanabilirdi; hükümet de yabancı ekonomik desteğine muhtaçtı. Devletin başka bir seçeneği olmadığından, büyük bir İtalyan etkisi kabul edilmek zorunda kalındı (Jelavich, 1983). Zogu'nun

[137] Oktay Göktaş, a.g.e. , s. 4.
[138] Barbara Jelavich, a.g.e., s.191.

İtalya etkisini kabul etmekte en büyük faktör ekonomidir bunun nedeni Arnavutluk ekonomisinin ticari olarak ilişkilerin en yoğun olduğu ülke olmasıdır. İtalyanlarda hammadde ihtiyacı olarak Arnavutluk'u kendileri için büyük bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu süre zarfında İtalya hükümeti Arnavutluk'a yol, köprü, inşaat işleri için kredi desteği sağlamışlardır. Bu kredilerin verilmesindeki amaç öncelikli olarak İtalyanların bir nevi kendi ihtiyaçlarını ülke içinde karşılamasına yönelikti[139].

1926 yılında ise İtalya ile Arnavutluk arasında 'Dostluk ve Güvenlik Antlaşması' imzalanmıştır. Antlaşmada İtalya'nın Arnavutluk'un statükosunu ve bölgesel durumunu koruyacağı yer almıştır. Böylece Arnavutluk uluslararası alanda İtalya'nın yarı sömürgesi durumunda olacağı yapılan bu anlaşmayla tescillenmişti. Bu antlaşma Yugoslav lider J. B. Tito'yu ve Yugoslavya'yı hayal kırıklığına uğratmış ve bu yüzdende Zogu ile olan yakın temaslar ve ilişkiler kesilmiştir. Tito ise bundan sonra Arnavutluk'u işgal etmek yerine uzaktan yönetmeyi planlamıştır. Bu planda Arnavutluk'ta bir komünist idare kurulacak bu idarenin başındaki kişi de Tito'nun kontrolünde olacaktı. İtalya'nın desteğini arkasında hisseden ve bundan güç alan Zogu 1928 yılında ülkeyi monarşi düzenine geçirerek krallığını ilan etmiştir. Ancak Zogu'nun bu iktidarı sadece 2.Dünya Savaşı'na kadar sürecekti.

1939 yılında yeni sömürge yolları arayan İtalya, Habeşistan işgaline karşı uluslararası kamuoyu tarafından ağır tepkiler alınca bu sefer Almanya'nın da desteğini arkasına alarak Arnavutluk'u işgal edecekti.

3.3.2. Enver Hoca Dönemi Yugoslavya ile İlişkiler

Enver Hoca döneminde Yugoslavya ile olan ilişkilerin temel direğini J.B. Tito oluşturmuştur. Yugoslavya ile Arnavutluk ilişkilerinin özünde Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'nun bir "Balkan Federasyonu" oluşturma amaçlı düşüncesi ve buna ilaveten düşüncenin Arnavutluk devletini Yugoslav hükümetinin 7'inci ülkesi haline getirme

[139] Ali Özkan, a.g.e., s.55.

fikrinin her iki ülke tarafından ele alınışı oluşturmaktadır. Sovyet Rusya Tito'nun kendisine Balkanların komünistleştirilmesinde kendisine sorun çıkarmamasını istememekteydi. Bu yüzden Tito'nun bu düşüncesine başlangıçta olumlu yaklaşmıştır. İki lider arasındaki çatışmanın özü bölgesel politikalarla ilgili somut hususlardan çıkmaktaydı[140]. Aslında Yugoslavya ile ilişkiler pozitif yönde başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Arnavutluk'a en fazla mali desteği ve krediyi Yugoslavya sağlamıştır. Tatbikîde bu yardımların altında yatan amacı az evvel belirmişti. Batı ile olan münasebetlerin kötüye gitmesi Enver Hoca'yı hem diplomatik anlamdan hem mali anlamadan olumsuzu yönde etkilemekteydi.

Bu gelişmelere üzerine 2.Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'u uluslararası arenada en çok destekleyen, halka yardımlarda bulunan ve Arnavutluk'un bağımsızlığın ilk tanıyan devlet olan Yugoslavya ile ilişkiler hızla ve olumlu bir şekilde ilerlemeye başlamıştır. 1946 yılının Temmuz ayında iki devlet arasında "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" adı altında bir dizi antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalar Yugoslavya için Arnavutluk'u kolonyal bir devlet haline getirme fikrinin ilk aşamalarıydı. Bu durumu daha evvelden yaşamış olan Arnavut halkı ise hemen bir reaksiyon vermişler ve vaziyeti çok çabuk idrak etmişlerdi. Zira Tito'nun amacı ülkedeki hammaddeleri ucuz şekilde satın almak, ülkede bazı iştiraki şirketler kurarak yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürmek ve ülkenin kalkınmasını engellemekti. 1946 yılında Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerinde hâkimiyetinin bulunduğu bu dönemde; Josip Broz Tito Arnavutluk'a kendi kaynaklarından ekonomik ve teknik yardımda bulunmuştur.

1946 yılının Temmuz ayında, iki devlet arasında bazı ekonomik konuları içeren bir anlaşma imzalanmıştır: Bu anlaşmada;

İki devlet arasında ekonomik planları koordine edebilmek gayesiyle bir acente kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Arnavutluk para birimi lek ile Yugoslav dinarının aynı değer de eşitlenmesi, Yugoslavya'nın fiyat sisteminin Arnavutluk tarafından

[140] Ali Özkan, a.g.e., s. 211.

özümsenmesi konularında anlaşılmıştır.

Öte yandan Arnavutluk ve Yugoslavya arasında bütün gümrük ve vergilerin yürürlükten kaldırılması ve dar bir alanda denetim yapmak adına müşterek Arnavut-Yugoslav Gümrük Komisyonunun oluşturulması vb. gibi konular bulunmuştur.[141]

3.3.2.1. Yugoslavya Ziyaret ve Dostluk ve İşbirliği Antlaşması

Enver Hoca 23 Haziran 1946 yılında yanında hükümetten yüksek seviyeli kişiler ile beraber Yugoslavya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Yugoslavya Başkanı Josip Broz Tito, Enver Hoca'yı memnun edebilmek adına çok çaba sarf etmiştir. Bununla beraber iki devlet arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 09 Temmuz 1946 yılında Tiran'da; ülkeler arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması Enver Hoca ile Yugoslavya Dışişleri Bakanı Stanoje Simic arasında imzalanmıştır.

Bu anlaşmada;

- Barışı ve güvenliği bütün uluslararası faaliyetlerde sağlamayı da kapsayacak biçimde toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak amacıyla tüm gereken önlemleri her iki devlette alacak,
- Arnavutluk veya Yugoslavya'ya yönelik üçüncü bir devlet tarafından korkutmak, esir etmek, herhangi bir toprak parçasını ilhak etmek amacıyla saldırı olduğunda diğer ülke hiçbir mazeret göstermeksizin diğerine elinde bulunan her çeşit askeri ve diğer gereken yardımları yapacak,
- İki devletten hiçbiri ötekinin karşıt olduğu hiçbir koalisyona katılmayacak,
- Ortak sorunlar dostluk anlayışı çerçevesinde karşılıklı olarak çözümlenecek,
- Ekonomik, kültürel ve diğer ilişkiler özel anlaşmaların hususunu teşkil edecektir.[142]

---

[141] Ali Özkan, a.g.e., s. 216.
[142] Ali Özkan, a.g.e., s. 217.

3.3.2.2. Yugoslavya'nın Kominform'dan İhracı ve İlişkilerin Kopuşu

Bu antlaşmaların yanı sıra 1946 yılında bir ticaret anlaşması daha imzalanmıştır. Antlaşma aslında Tito'nun ekonomik açından tüm niyetini açıklar niteliktedir. Anlaşmanın en mühim maddeleri iki devlet arasında petrol, elektrik, madenler, dış ticaret ve bankacılık sektörlerini kapsayan ortak bir iştiraki şirket kurmak olmuştur. Bu maddeler Arnavutluk'un gitgide Yugoslavya'ya artık her açıdan bağımlı hale gelmekte olduğunu gösterir niteliktedir. Bu antlaşmalar Arnavutluk halkını günden güne daha da tedirgin etmeye başlayınca Enver Hoca durumla ilgili bir açıklama yapmıştır.

Arnavutluk Halk Meclisi oturumunda yaptığı konuşmasında; Yapılan anlaşmaların her iki devlet içinde uluslararası arenada önemli olduğunu ve böylece bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün, refahı artırdığı yönünde beyanlarda bulunmuş, Yugoslavya'nın dost ve müttefik bir olduğuna dair samimi görüşlerinin olduğunu belirtmiştir. Ancak yapılan bu açıklamalar halkın içinde beklenen tesiri ve etkiyi gösterememiştir. Nitekim Arnavutluk'a bilimsel, teknik ve teknolojik konularda gönderilen Yugoslav uzmanların halka karşı tutumları tepkileri ve beraberinde şikâyetlerin artışını meydana getirmiştir. 1974 yılının başlarında Devlet Planlama Komitesi Başkanı Nako Spiru[143] bu uzmanlar ile birebir ilişki halinde olduğundan dolayı onların sonu gelmez arzuları ve istekleriyle başa çıkmak zorunda kalmıştır.

Spiru bu uzmanlar ve Yugoslavya'nın emelleri hakkında yapmış olduğu değerlendirmelerinde amaçlarının Arnavutluk'un geride bırakılmak istenmesinin ve gelişiminin önüne geçilmesinin olduğuna ve ülkeyi yakinen bir takip altına almak istedikleri yönünden fikrini oluşturmuştur[144]. Zira bu değerlendirmesi sadece kendine bağlı olarak kalmış ve ülkeyi idare etmek konusunda Enver Hoca'nın hegemonyasına

[143] Nako Spiru çok zeki bir lider olup, öğrenimini yurtdışında tamamlayarak profesör olmuş hem partide hem de devlet yönetiminde önemli görevleri üstlenmiştir (Owen Pearson, Albania as Dictatorship and Democracy, From Isolation to the Kosovo War (1946-1998), s. 237-238.
[144] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 221.

boyun eğmiştir. Enver Hoca ise durumun farkında olduğu için bu gelişmeleri yakından takip etmiş ve Yugoslav kontrolüne sınırlar koymak için birtakım çalışmalar başlatmıştır. Zaten bu sıralarda da Yugoslavya ile arası açılmaya başlayan Enver Hoca'ya 25 Nisan 1948 tarihinde Tito tarafından Arnavutluk'a yerel idareyi ve yönetimi suçlayıcı bir mektup gönderilmesi üzerine, Hoca da Mareşal J.B. Tito'nun doğum gününe katılmayarak ve dahi kutlama mektubu göndermeyerek cevap vermiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra Yugoslavya ile SSCB'nin arasındaki ipler de yavaş yavaş kopmaya başlamıştı.

Doğu Blok'unda iki büyük ülkesi zaten 1945 yılından itibaren bazı anlaşmazlıkları çözüme kavuşturamamışlardı. Bu anlaşmazlıkların nedeni ise; SSCB'nin lideri Josef Stalin'in Yugoslavya'yı tam bir kontrol ve denetim altında tutmak istemesi, Yugoslavya'nın hem bağımsızlığa hem de Balkanlarda üstünlüğe sahip olmasına Sovyetlerin karşı çıkmasıdır. Bu sebeplerden ötürü Yugoslavya 28 Haziran 1948 tarihinde Kominform'dan ihraç edilince Enver Hoca'nın Yugoslav baskısında kurtulmak için aradığı sebep ayağına kadar gelmişti. Hemen harekete geçen Arnavutluk lideri ilk olarak 1948 yılının Temmuz ayında Yugoslav danışmanlarına ve ekiplerine ülkelerinden ayrılmaları için 48 saatlerinin olduğunu belirten bir ültimatom verdi[145]. Hemen akabinde de iki ülke arasında yapılan ekonomik anlaşmalar Arnavutluk tarafından tek taraflı olarak feshedilmiştir. 12 Kasım 1948'de parti kurultayında alınan kararla Arnavutluk Komünist Partisinin adı değiştirilerek 'Arnavutluk İşçi Partisi' olmuş ve Tito taraftarı partizanlar partiden ihraç edilmişlerdir[146]. Böylelikle de bir zamanlar isimleri birlikte anılan ve hatta Enver Hoca ile devlet dairelerine resimleri asılan Tito'nun Arnavutluk ile olan sıcak dönem sona ermişti. Arnavutluk'un Yugoslavya ile 1948'de yollarının ayrılması, Hoca'ya hem ekonomik hem de siyasal avantajlar getirmiştir. Bu bağlamda; Sovyetler Birliği Arnavutluk'a sınırsal güvenlik sağlamıştır. Ayrıyeten, Arnavutluk'a küçük bir Balkan

[145] Oktay Göktaş, a.g.e., s. 13.
[146] Necip P. Alpan, *Tarihin Işığında Arnavutluk*, Kardeş Yayınları, Ankara 1975, s. 89.

ülkesi olarak daha çok ekonomi yardımı ve eğitimli teknisyen göndererek Yugoslavya'nın yaptığından daha fazlasını vermiştir. Sovyet Rusya ekonomik yardımını 1946 ve 1947 yıllarında tahıl gönderme, hafif endüstri makineleri ile tarımsal malzemeyi kredi vererek sağlama şeklinde gerçekleştirmiştir.

Sovyet Rusya'nın Arnavutluk'a sağladığı bu imkân ile Arnavutluk tarım ülkesinden tarım endüstrisi ülkesi haline gelme yoluna girmeye çalışmıştır.[147]

3.4. Arnavutluk ve SSCB ile İlişkiler

1.Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın yıllarda 1917 yılında Çarlık Rusya'da meydan gelen 'Bolşevik' devrimi ile Rusya'da yeni bir dönem başlamıştır. Lenin'in önderliğinde iktidara gelen Bolşevikler kısa süre içinde geniş topraklara yayıldılar. Belarus, Orta Asya, Ukrayna ve Trans Kafkasya'da iktidara gelerek büyük başarılar elde ettiler. Savaş nedeni ile ciddi ekonomik ve politik tedbirler almak zorunda kalan Bolşevikler, 1922'de bu tedbirleri ortadan kaldırarak yeni bir ekonomi politikası ortaya çıkarmışlardır. Yenilenen ekonomik politikalarla, toprak sahibi olan aristokrat sınıfının ekonomiyi baltalama faaliyetlerine, müştereken oluşturulan çiftlikleri yağmalayarak üretimi azaltma çalışmalarına, kasten kıtlık yaratma teşebbüslerine ve karaborsacılık faaliyetlerine engel olmak maksadıyla köylülerin serbest ticaret yapmalarına izin verildi. Yürütülen bu yeni ekonomi politikaları, hem dışarıdaki emperyalist savaşta, hem de içeride devam eden savaşta sekteye uğrayan ekonomiyi kısa zaman zarfında düzene koydu. 1922'de devletin federal yapısı hususunda bazı münakaşalar baş gösterdi. Josef Stalin, birlik içerisindeki cumhuriyetlerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde, özerk bir yapıda örgütlenmesinin gerekliliğini savundu. Lenin bu olaya çok sert bir şekilde karşı çıkarak bütün cumhuriyetlerin aynı konumda bulunması gerektiğini, hâkimiyet haklarının koruma altında olması gerekliliğini ve istedikleri zaman birlikten ayrılabilme özgürlüklerinin olması

[147] Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Commnust Bloc*, Praeger Publishers, Newyork 1970, s. 64.

gerektiğini savundu. Daha sonra ise Lenin'in ilkeleri kabul gördü ve bu ilkelerin temelinde bir federasyon yapısı oluşturuldu. 30 Aralık 1922 tarihinde, bütün birlik içerisindeki cumhuriyetler birleşerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB) kuruldu. 1924 yılına gelindiğinde ise o dönem Balkan ülkeleri SSCB'yi tanıma konusunda çekimser davranmışlardır. Bu ülkelerden biri de Arnavutluk olmuştur. Özellikle Zogu'nun bu konuda çekimser kalması da dikkat çekmiştir. 1924 yılında Arnavutluk'ta yeni kurulan hükümetin başında olan S. Fan Noli ise biraz daha cesur davranarak 1924 yılının Haziran ayında SSCB ile ikili müzakereleri başlatmıştır.

Gelişmelere yakından takip eden Yugoslavya ve İngiltere ise özellikle Moskova'dan gelen heyet konusunda tedirgin olmuşlar ve ülkenin komünist tehlike altında bulunmasına karşı tenkitlerde bulunmuşlardır. Fan Noli bu eleştirileri dikkate almış ve gelen heyeti geri göndermiştir. Fan Noli ülkesinde 'Bolşevik' rejimini tanıdığı için ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Fan Noli'nin Arnavutluk'tan ayrılmasının ardından SSCB yine de Arnavutluk ile yakından ilgilenmiş ve KOMİNTERN 1930 yılında Balkanlar'ın Arnavut bölgelerinde parti hücreleri oluşturmak üzere Ali Kelmendi'yi görevlendirdi[148]. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise iki ülke arasındaki ilişkiler çok yoğun olmamış, 1945 yılına gelindiğinde ise ilişkiler yeniden yoğun şekilde tesis edilmeye başlanmıştır.

3.4.1. Enver Hoca Dönemi SSCB ile Yakınlaşma

Yugoslavya ile ilişkilerin kesilmesinin ardından Enver Hoca, J. Stalin'in başında olduğu SSCB ile yakın temaslar haline girmiştir. Öte yandan Stalin, Arnavutluk'a verdiği ekonomik yardım sözünü yerinde getirdiği için Arnavutluk halkı tarafından 'Halk Kahramanı' ilan edilmiştir[149]. Enver Hoca, SSCB ile ilişkilerde ideolojik olarak da aradığı yakınlığı ve samimiyeti bulmuştur. Nitekim Stalin'i dünyada Marksist-Leninist sistemi en iyi uygulayan ve hamiliğini üstlenen tek lider

[148] Barbara Jelavich, a.g.e. , s. 194.
[149] Gürkan Akyol, a.g.t., s.23.

olarak görmüştür. Hoca, Stalin'e ve onun sistemine olan bağlığına konusunda Stalin'in doğumunun 100.yılı vesilesiyle yaptığı konuşmasında;

Düşmanların methiye ve tenkitlerinden, hilelerinden, hem içeride ve dışarıda etkilenmeyeceğiz ve düşmanların haince teşebbüslerine karşı tedbirli olacağız. Sınıf mücadelesine kendi içimizde olduğu gibi dışarıya karşı da devam edeceğiz. Hakikaten de, şayet biz Lenin, Engels, Marks ve Stalin'in doktrinlerini ustalıkla ve liyakatle icra etmeseydik, ülkemiz modern revizyonizmin bataklığına saplanıp kalacak, dahası hür ve sosyalist olamayacak, proleter düşüncenin hükmü geçmeyecek ve ülke emperyalist güçlere boyun eğmek zorunda kalacaktı.

Partimiz ve vatandaşlarımız Marks'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in izinden gidecektir. Sosyalist Arnavutluk'un yeni nesilleri partilerinin izine sadık kalarak yürüyeceklerdir. İster sosyalist olsun, ister parti ile bağı bulunmayan vatandaşlar olsun, Arnavut halkı, kendilerinin ünlü eğitmeni J. Stalin'e büyük bir minnet duymaktadırlar.[150]' şeklinde belirtmiştir. Enver Hoca, Zogu'nun aksine SSCB'ye karşı çok daha fazla ılımlı, Fan Noli'ye göre ise ideolojik farklılık açısından dolayı biraz daha samimi ve daha bütüncül şekilde yaklaşım göstermiştir. SSCB ile ilişkiler Stalin'in ölümüne kadar gayet dostane şekilde ilerlemiştir, zira Moskova'nın sahip olduğu potansiyel güç Belgrad'dan daha fazlaydı. Bu güçlü ve sağlam ilişkiler sayesinde Arnavutluk 1949 yılında COMECON'a (Council for Mutual Economic Assistance) üye olmuştur. Tüm bunların yanı sıra ise SSCB ise çok değerli hammadde ve maden yataklarına sahip olmuştu. Stalin, Yugoslavya'ya karşı Arnavutluk'u koruyucu bir görev üstlenmiş ama bir yandan da kendi emelleri için kullanmayı da ihmal etmemiştir. Enver Hoca ülkesinin SSCB ile işbirliği yapmasının ülkeye her açıdan önemli bir avantaj sağlayacağını düşünmüştür. Öte yandan SSCB ile herhangi bir sınır bağının olmaması da bu işbirliğini güçlendiren bir etken olmuştur. 1949'un Mart ayında Enver Hoca kalifiye işgücü ve sınai faaliyetlerden oldukça geri durumda olan ülkesini ekonomik açından kalkındırmak amacıyla Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin sonucunda ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB),

[150] Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor, Çev.: Selçuk Kış, Yurt Yayınları, 1988, Ankara, s. 29.

Arnavutluk'ta sosyalizmi inşa etmek için seri şekilde fabrika kurulumu konusunda taahhütlerde bulunmuş öte yandan da Stalin diğer Doğu Avrupa ülkelerine de Arnavutluk'a karşı ılımlı olmaları ve antlaşmalar yapmaları konusunda telkinlerde bulunmuştur. Verilen taahhütler sonucunda 1951 tarihinde Arnavutluk ve SSCB arasında ticaret konusundan Arnavutluk'un %57'sini kapsamayı garanti eden bir antlaşma imzalanmıştır. Bunun yanında teknik yardım konusunda Arnavutluk teknik ekibinin de eğitimi konusunda bir antlaşma daha imzalanmıştır[151]. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Arnavutluk'a ekseriyetle ordu teçhizatı, ordunun eğitimi ve desteklenmesi konusunda yardımlarda bulunmuştur. Ayrıyeten de sınai ve zirai kollarda, eğitimde, edebi konularda bütün devlet dairelerinde SSCB'nin etkileri gözlemlenmiştir.

Josef Stalin hayatta iken Arnavutluk-SSCB ilişkileri hem siyasal sistemin benzerliklerinden dolayı hem de Enver Hoca'nın Stalin'e olan bağlılığı ve bunu her defasında her mecradan belirtmesinden dolayı gayet olumlu şekilde ilerlemiştir. Josef Stalin'e göre Arnavutluk'un müttefikliği iki önemli nedenden dolayı çok önemlidir.

Bunlardan birincisi, o yıllarda 1946-1949'da Yunanistan'da bir iç savaş[152] durumu mevcuttu. Sbreovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) de bu savaşta komünist birliklerini destekliyordu. Ancak Yugoslavya ile ilişkilerini koparan SSCB komünistlere olan desteğinin sürdürebilmek adına Arnavutluk'a ihtiyaç duymuş ve desteğini sürdürmeye devam etmiştir. . Yunan iç savaşı neredeyse her tarafa yayılmış ve Tito'nun Stalin ile arası bozulmuştu. Arnavutluk, Sovyet tarafında olmasına rağmen yalıtılmış bir durumdaydı (Jelavich, 1983). Bu Stalin için kısa vadeli bir nedendi. Savaşın bitiminden sonra Yunan Ulusal Ordu'su zafer elde etmiş ve Yugoslavya ile SSCB arasında ki ilişkiler tekrardan normale dönüp istikrara kavuşmuştu. Bir diğer

[151] Edwin E. Jacques, a.g.e., s. 12.

[152] Yunanistan II. Dünya Savaşı yıllarında ülkesindeki "Ulusal Kurtuluş Ordusu" yani 'ELAS' ve "Hür Demokratik Yunan Ordusu" yani 'EDES' teşkilatları Almanya'nın işgaline karşın verdikleri mücadelelerle muvaffak olmuşlardı. EDES ve ELAS'ın aralarındaki siyasi rekabet dolaysıyla 1944 yılında başlayan rekabet 1948 yılına değin sürmüş ve ardından bu mücadele bir iç savaşa yol açmıştı. ELAS, Sovyetler ve Yugoslavya'dan, EDES ise ABD ve İngiltere'den destek alıyordu. 1950 yılına kadar devam çatışmaların son bulmasında Kominform'dan ihraç edilen Yugoslavya'nın örgütlere yaptığı yardıma son vermesi ve ABD'nin yürürlüğe koymuş olduğu Truman Doktrini etkili olmuştur.(Ali Özkan, a.g.e., s. 324.)

neden ise Stalin Arnavutluk'u kullanarak Akdeniz taraflarında bir üs elde ederek sıcak denizlere inmek konusunda ki hedeflerini diri tutmak istiyordur. Bu nedenden dolayı da seçilen üs Vlora (Avlonya) olmuştur asıl büyük hedef ve uzun vadeli düşünceyi oluşturan sebep bu anlayıştır. Sovyetler Birliği, Yugoslavya'dan farklı olarak Arnavutluk'ta daha sert ve radikal politikalar uygulamışlardır. 5.000'e yakın bir yönetim ve kadro ile (bunların arasında öğretmen, subay, mühendis, teknisyen ve uzmanlar vardır) Arnavutluk'a giriş yapmış ve adeta kuşatma altına almışlardı. Öncelikli olarak petrol ve petrol kaynaklarını kontrol altına almışlardır. Bunun yanı sıra ise bankacılık sektöründen madenciliğe, basın-yayın hareketlerinden bakanlıklara ve parti karargâhlarına kadar her türlü ekonomik ve siyasal alanlarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

3.4.2. Stalin Sonrası SSCB ile İlişkiler

5 Mart 1953 tarihinde Josef Stalin ölmüştür. Stalin'in ölümünden sonra 1953 tarihinde sosyalist ülkelerde yönetimsel anlamda bazı değişimler görülmüş ve tek adam iktidarı sisteminden komite ya da kolektif liderlik sistemine geçiş süreci başlamıştır. Arnavutluk'ta doğal olarak bu değişimden etkilenmiş ve Enver Hoca, Başbakanlığı o günlerde Başbakan Yardımcısı olan Mehmet Şehu'ya teslim etmiştir[153]. Kendisi ise Parti Genel Sekreteri olarak görevine devam etmiştir. Stalin'in ölümünden sonra SSCB'nin başına Nikita Sergeyeviç Kruşçev geçmiştir. İlk zamanlarda Arnavutluk ile olan sıcak ve samimi ilişkiler Kruşçev zamanında da bir müddet daha devam etmiştir. 1955 tarihinde Arnavutluk, Varşova paktına dâhil olmuştur. Enver Hoca ile Kruşçev arasında soğuk rüzgârların esmesine sebep olan ilk mesele ise Kruşçev'in Yugoslavya ile ilişkileri düzeltmek için irtibata geçmiş ve bu isteğinin Tito'ya iletmesi olmuştur. Bu gelişmelerin üzerine bir de Kruşçev Arnavutluk'a karşı askeri ve politik ilgiyi azaltması Enver Hoca'yı ziyadesiyle üzmüştür. Yine de bu gerginliğe rağmen yardımlar devam etmiştir. Nitekim 1957 yılının Ocak ayında Sovyetler, Arnavut Hükümetine 18.5 milyon dolarlık bir kredi

[153] Ali Özkan, a.g.e., s. 244.

olanağı sağlamış, aynı yılın Nisan'ında Arnavutluk'un daha önceden olan 105 milyon dolarlık borcunu kapamıştır. 1957 yılının Kasım ayında SSCB, Arnavutluk hükümeti ile Arnavutluk'a 40 milyon dolar kredi vermeyi taahhüt eden bir sözleşme imzalanmıştır. 1959 yılında Arnavutluk hükümetinin 3. beş yıllık kalkınma planını finanse edecek 75 milyon dolarlık bir kredi ve petrol sınaisinin gelişimi için ise 8.75 milyon dolarlık krediyi üstlenmiştir. 1950'li yıllarda, 1960 yıllarıyla 1961 yıllarında 4500 civarı öğrenci Arnavutluk'tan SSCB ve Avrupa'nın Doğu ülkelerine farklı bra nşlarda öğrenim görmeye gitmiştir. SSCB uzmanları ise Arnavutluk'ta maden sondaj, petrol, jeoloji gibi konularda çalışmalar yapmış ve Arnavut öğrencilere eğitim vermişlerdir. Ticari alanda ise Sovyetler Birliği'nden alınan kredilerle bu konudaki açık büyük ölçüde kapatılmıştır.[154] Yaşanan gelişmelerin doğal sonucu olarak Sovyetler Birliği yatırımlarının ve yardımlarının karşılığını almak istemişse de beklediği katkıyı alamamıştır. Kruşçev bu gerekçelere dayanarak Arnavutluk'un ağır sanayi için uygun bir yatırım ülkesi olmadığını, ülkenin ağır sanayiye de ihtiyacının az olduğu için yatırımların azaltılması gerektiği belirtmiştir.

25 Mayıs 1959 tarihinde Arnavutluk'a bir resmi bir ziyaret için gelen Kruşçev, ziyaret sırasında NATO'nun Yunanistan ve Türkiye'de füze savunma üsleri kurmasına istinaden aynı oluşumu Arnavutluk'ta SSCB'nin oluşturup oluşturamayacağını öğrenmek istemiştir. Ziyaretini diğer maddelerini ise Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de olan varlığını sürdürmek, Yugoslavya ile Arnavutluk arasında süregelen anlaşmazlığa çözüm getirmek ve Tiran Hükümeti'nin Moskova'ya olan sadakat ve bağlılığını korumak olmuştur. Ağır sanayi konusuna bu ziyarette de değinen Kruşçev, Arnavutluk'un ağır sanayiden ziyade daha çok tarım ve hayvancılık ile ilgilenmesini ve sadece sebze, meyve gibi ürünleri yetiştirmesini söylemiştir. Ayrıca COMECON'un Aralık 1958'deki Prag ve Mayıs 1959'deki Tiran toplantılarında uzmanlaşmanın daha da ayrıntılarına inilmiştir[155]. Bu gelişmeler Kruşçev ile Enver Hoca'nın aralarını iyiden iyiye açmaya başlamıştı. Temel olarak ikisi arasında ki en büyük sorun düşünce ayrılığıydı. Kruşçev iktidarda bulunduğu süre zarfında strateji

[154] Nehir Ağırseven, a.g.t., s. 69.
[155] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 556.

ve ideolojisini 3 temel slogana göre oluşturmuştur. Bunlar; hep birlikte barış içinde bir arada yaşama, mücadele ve rekabet, sosyalizme uzanan yolda barışçıl yöntem. Hoca ise kati suretle Marksist-Leninist sistemin öğretilmesi sistemini oluşturan sınıf mücadeleleri, savaş ve barış, devrim konularına dayalı bir anlayışı benimsemiştir. Kruşçev verdiği demeçlerde ve konferans bildirilerinde Stalin'i tabiri caizse yerden yere vuruyor, iktidarda kaldığı süre zarfında rakiplerini nasıl öldürttüğünü açıklıyor ve hatalarını belirterek ülke içinde bir 'Stalinsizleşme' politikası uyguluyordu. Stalin'in putları yıkılmadan Sovyetler Birliğinin radikal ve refah düzene erişemeyeceğini belirtiyordu[156]. Bu görüşü Enver Hoca tarafından sert bir tepkiyle karşılanmış ve Hoca, Kruşçev'i sosyalizme, Stalin'e ve Marksist-Leninist sisteme ihanet etmekle suçlamıştır. Hoca'nın bu düşüncesi eleştiri odağı olsa da haklılık payı da muhakkak vardır. Zira Enver Hoca Stalinci sisteme olan bağlılığını devam ettirmiştir. Nihai olarak Arnavutluk ile SSCB arasındaki ilişkilerin kopma noktası 8 Haziran 1960 tarihinde Bükreş'te parti toplantısında meydana gelmiştir. Toplantıda Sovyetler Birliği delegeleri ile Çin delegeleri arasında çıkan ihtilafta Arnavutluk Hükümeti temsilcileri Çin'i desteklemiştir. Bu destek Sovyetler Birliği'ni ve Kruşçev'i oldukça kızdırmıştır.

Arnavutluk'un Çin'e verdiği destek üzerine Sovyetler Birliği de daha önceden söz verdiği üzere Arnavutluk'a tahıl verme taahhüdünü durdurmuş ve yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Çin devreye girerek Arnavutluk'un tahıl ihtiyacını karşılamak için ülkeye tahıl göndermiştir. Sovyetler Birliği ile Arnavutluk arasındaki ilişkilerin tamamen kopması Kasım 1961 tarihinde olmuştur. Enver Hoca'nın dünyada 81 komünist parti temsilcilerinin Moskova'da olduğu toplantıda Nikita Sergeyevich Kuruşçev'e "fırsatçı, revisyonist ve Marksist-Leninist karşıtı" suçlamalarını öfkeli bir biçimde ifade etmesi ile Arnavutluk Merkez Komitesi'nin Nikita Sergeyevich Kuruşçev'i Uluslararası Komünist Hareketi bölmek ve Sovyet Halkının isteklerini yerine getirmemekle suçladığı bir bildiri ile olmuştur. Bu olayların akabinde ise Sovyetler Birliği, 9 ve 10 Aralık 1961 tarihlerinde Arnavutluk ile olan bütün resmi ilişkilerini kesmiş, Tiran'da bulunan diplomatik temsilcileri ve ticari temsilcilerini de geri çağırmış ve Arnavutluk'a bir nota vererek Moskova'da bulunan elçiliklerini

[156] Ali Özkan, .a.g.e., s. 260.

kapatmasını bildirmiştir. İlerleyen günlerde ise SSCB Tiran'da bulunan büyükelçiliğini kapatmıştır[157]. Bu olaylar neticesinde Sovyet Rusya, Arnavutluk'a daha önceden göndermiş olduğu ürünlerin yedek parçalarını ve hali hazırda bulunan diğer ürünleri de göndermeyi de durdurmuştur. Bu olaylar sonucunda Arnavutluk sosyalist blokta bulunan diğer devletlerden de yardım alamayınca ekonomik anlamda çok büyük sıkıntılar yaşamıştır[158].

3.4.3. 1961-1985 yıllarında SSCB ile Soğuk Dönem

Enver Hoca, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulması üzerine sert tedbirler almaya başlamış ve ülkede Sovyet yanlısı birçok insanı gerekçe dinlemeden tutuklatmıştır. 1967 yılına gelindiğine artan Çin-Sovyet gerginliği nedeniyle Arnavutluk giderek Sovyetlerden uzaklaşıyordu. 17 Temmuz 1967'de; Sovyetler Birliği Arnavutluk ile ticari ilişkilerini yeniden kurmak ve bu ülkenin ivedilikle muhtaç olduğu makine ve yedek parçalarını gönderebilmek adına 1965 ve 1966 Şubatında mektuplar iletmiştir. Ancak bu teklif Enver Hoca ve heyeti tarafından reddedilmiştir.

SSCB, Haziran 1967'de bu sefer radyo ile Arnavut halkına seslenerek ilişki kurmak istediğini bildirmiştir. Moskova radyosu yorumcusu Nikolayev, Arnavutluk'un sanayi üretimi bakımından güçlüklerle karşılaşmasının, Rusya'da üzüntü yarattığını belirterek; ticari ilişkilerin kurulmasının önemi ve lüzumu üzerinde durmuştur. SSCB ise 1968 yılında Arnavutluk'a gayri resmi olarak davetiye göndermeyerek hem Varşova Paktı'ndan hem de COMECON'dan çıkarmıştır[159]. Bu yıllarda bir diğer önemli gelişme ise Çekoslovakya'da 1967 yılında Alexander Dubcek'in önderliğinde 'insancıl komünizm hareketi'nin başlaması olmuştur. Hareketin amacı sadece komünizm sisteminde bulunan vatandaşı daha adilane bir

[157] Ali Özkan, a.g.e., s. 265.
[158] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 411.
[159] ''Sovyetler Arnavutluk ile İyi Münasebetler İstiyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1967, https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar/, (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022)

sistemle ve onura, haysiyete yakışır bir şekil içine almaktır. Bu hareket Sovyet Rusya'yı fazlasıyla öfkelendirmiş ve hemen akabinde 1968 yılında Rus Birlikleri Çekoslovakya'ya girerek müdahalede bulunmuşlardır. 'Prag Baharı' olarak adlandırılan olayda Çekoslovakya'nın işgale uğraması komünist sistemdeki ülkeleri adeta ikiye bölmüştür. Enver Hoca bu olaydan ziyadesiyle derinden etkilenmiştir. Çünkü Varşova Paktı'nda olan bir ülkenin aynı pakt içerisinde yer alan diğer devletler tarafında işgale uğraması [160] hem panik havasına neden olmuş hem de pakta olan inancın azalmasına sebep vermiştir.

Enver Hoca 1968 yılında Rusların gizlice Çekoslovakya'yı işgal etmesinin ardından kendi ülkesinin de olası bir işgale uğramasına karşı ülkesine 'bunkerlerin' yapılması emrini vermiştir. Emri verilen bunkerler, birbirlerine yer altı tünelleri ve kanallar aracılığıyla bağlanmıştır. Arnavutluk'ta rejim değişene değin büyük bir çoğunluğu sökülmüş, ihmale uğramış ya da hayvan kümesi ve evsizlere sığınak olmuştur. Durres'te bulunan bazı bunkerler ise balık restoranına çevrilip hizmetine bu şekilde devam etmiştir[161].

Aslında sonuç itibariyle Arnavutluk ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilişkilerinin dönüm noktalarından biri de 21 Ağustos 1968 yılında; Varşova Paktı'na üye beş ülkenin (Sovyet Rusya, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan) askerleriyle Çekoslovakya'yı işgal etmesi olmuştur.

İşgalci devletlerin lideri olan Sovyetler Birliği; "Brejnev Doktrini" [162]adını vakfettikleri ve herhangi bir ülkede sosyalizm rejiminin tehlikeye girmesi hususunda diğer sosyalist ülkeler tarafından müdahalede bulunmaları gerektiği nedeni Enver Hoca'nın korku verici kâbusu olmaya devam etmiştir. Arnavutluk'un SSCB'den sonra

---

[160] Ali Özkan, a.g.e., s. 267.

[161] Faik Bulut, Arnavutluk Kartallar Ülkesi , *Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 122, İstanbul 2003, s. 76.

[162] Brejnev Doktrini: Sert politika tutumu sergileyen SSCB lideri L. Brejnev'in ismiyle anılan, sosyalist blokta olan ülkelerden herhangi birinde rejimi tehlikeye atacak bağımsızlık hareketlerine müsaade edilmemesi gerektiğini ve de herhangi bir devlete sosyalist rejimin yerleştirilebilmesi için diğer sosyalist devletlerin müdahale hakkı bulunduğunu savunan doktrin. 1965 Macaristan, 1968 Çekoslovakya ve 1979 Afganistan müdahaleleri bu doktrin bağlamında gerçekleştirilmiş müdahaleler olarak değerlendirilmektedir. (http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/brejnev-doktrini/)

Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelmesinin altında yatan temel etken bu işgal ve Brejnev doktrini oluşturmuştur[163].

İlerleyen dönemlerde 1960 yılından 1990 yılına kadar Arnavutluk ile Sovyetler Birliği arasında sıcak temas veya ilişkiler olmamıştır. Bir dönem Leonid İlyiç Brejnev 1976 yılında bir bildirge yayınlayarak Arnavutluk ile tekrardan ikili ilişkilere girebileceklerini açıklasa da Enver Hoca tarafından herhangi bir karşılık bulmamıştır.

Sovyet Rusya, ABD ile birlikte Arnavutluk'a hiçbir vatandaşının girmesine izin verilmeyen ülke olarak kalmıştır.

3.5. Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler ve Yakınlaşma

Arnavutluk'un SSCB sonrasında ilişkilerini genişlettiği ve müttefik olarak gördüğü sosyalist ülke Çin olmuştur. Arnavutluk'un Çin ile olan münasebeti ilk olarak 1950'li yıllara dayanmaktadır. Aslında iki ülke arasında coğrafi, dilsel, ırksal, dilsel, geleneksel ve de kültürel bağlamda hiçbir bağlılık olmamasına rağmen iki devleti birbirine bağlayan tek ve en önemli etken Stalinist İdeolojiye olan bağlıklarının bulunmasıdır. Arnavutluk ile Çin ilişkilerinin gelişmesinde en önemli rolü Mehmet Şehu oynamıştır. 14 Ekim 1954 yılında; iki devlet arasında bilimsel ve teknolojik koordinasyon amaçlı bir anlaşma imzalanmış, 3 Aralık 1954'te ise Çin, Arnavutluk'a uzun dönemli borç vermeyi garanti etmiştir. Enver Hoca ve Mehmet Şehu Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin ise asıl amacı Sovyetler Birliği'ni izole edebilmek ve onu çevreleyebilmekti. Bu bağlamda da özellikle Balkanlar üzerinden bir devlet aracılığıyla geniş ölçüde ilişkilerini genişletmek ve kendi halkının yararına olabilecek bilumum faydayı sağlamak istiyordu.

[163] Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1969, s. 3; Ulus Gazetesi, 16 Eylül 1969, s. 3.

3.5.1 Uzak Doğu'dan Gelen Yeni Müttefik: Çin Halk Cumhuriyeti (1961-1978)

Haziran 1960 tarihinde Bükreş'te yapılan, Komünist ve İşçi Partileri Temsilcileri Konferansı'nda Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki çıkan uyuşmazlık ve çatışma ortamında Arnavutluk delegasyonu Çin'i desteleyince Kruşçev ve SSCB yetkileri Arnavutluk'a karşı cephe almış ve ilişkiler artık geri dönülemez bir hal almıştı. Bu konferansın hemen ardından yine Bükreş'te gerçekleşen Romanya Komünist Partisi Üçüncü Kongresi'nde Arnavutluk'un Enver Hoca veya Mehmet Şehu yerine Emek Partisi Merkez Komite Üyesi ve ülkenin önde gelen isimlerinden olan 3. Adam konumundaki Hysni Kapo'yu göndermiştir. Kongre'de Nikita Kruşçev'in Mao Ze Dung'a yönelttiği ağır eleştirilere karşı Arnavutluk hariç diğer ülkeler tarafından desteklenmesi Tiran-Moskova arasındaki bağların kopmasına sebep olmuştur. Çin ve Arnavutluk'un Kruşçev'i tenkit etmelerinde ki temel faktör onun ülkeyi Stalin'in fikirlerinden ve ideolojisinden ayırması ve barış içinde birlikte yaşama politikasıdır. Bu faktör Çin ile Arnavutluk'u birbirine yakınlaştırmıştır. Arnavutluk ile Çin arasında 1962'de yoğunlaşan ilişkiler genel anlamda iki devletin birbirlerini tanıma ve SSCB ile olan ilişkilerini düzenleme çabaları ile geçmiştir. Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti ile bağlantı kurmak ve Arnavutluk'un politik görüşünü belirtmek maksadıyla; Ramiz Alia ve Hüsnü Kapo'yu; 1962'nin Haziran ayında; Çin Halk Cumhuriyeti'ne göndermiştir. Arnavutluk'tan gelen heyeti Mao misafirhane karşılamış ve onlara hoş ithamlarda bulunmuştur.[164] Arnavutluk ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki işbirliği ilişkilerinin ilk adımını Arnavutluk tarafından hazırlanan Üçüncü 5 yıllık Kalkınma Planı'na (1961-1965) mali konularda desteğin Çin tarafından üstlenilmesiyle olmuştur. Çin, 1961 ile 1970 yılları arasında metal sektörü, kimyasal ve elektrik tesislerinin inşası konularında Arnavutluk'a yaklaşıl 590 Milyon $ ABD doları yardımında bulunmuştur. Çinli lider Mao ise bu yardımların karşılığı olarak kendilerine bir deniz üssü verilmesi talebinde bulunmuş buna karşılık Enver Hoca da bir füze üssü talep etmiş ve ikili olarak anlaşma sağlanmıştır.

[164] Ali Özkan, a.g.e., s. 278.

Ancak ilerleyen dönemlerde 1968 yılında Çekoslovakya'nın işgal edilmesi Arnavutluk'ta travmatik bir etki yaratmıştır. Olası bir saldırı durumunda Çin'e coğrafi uzaklıktan dolayı güvenilememiştir.

Çin heyeti, Arnavutluk'un yapmış olduğu ziyarete iade-i ziyaret olarak; 31 Ocak 1963 tarihinde Çin Başbakanı Chou En-lai ve Dışişleri Bakanı Chen Yi ve aralarında yüksek seviyeli yöneticilerin bulunduğu heyeti göndermiştir. Gelen heyet Arnavutluk'ta bir hafta süren resmi bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Heyeti; 3.000'e yakın Arnavut havaalanında karşıladı. Arnavutluk Başbakanı Mehmet Şehu Çin'den gelen misafirleri Tiran havaalanında karşılamıştır[165].

Arnavutluk'un önderi Enver Hoca, Josef Stalin'ine karşı duymuş olduğu hayranlığı her zaman vurgulamıştır. Stalin'in emekleriyle her kesimden insanın Çin lideri Mao Ze Dong'un dahi Stalin'e beslediği sevgi ve hürmeti sonuna kadar hak ettiğini ve Stalin'in Marksist-Leninist sistemin en gerçekçi savunucusu olduğunu söylemiştir. Hoca söylemini "Stalin'in Mao'ya olan davranışları hakkında bir fikrim yok; fakat Stalin'le çok defa şahsen bir araya geldim. Beni kendisiyle denk gören bir yoldaşla birlikte olduğum hissini verebilmek adına gayret gösteriyordu. Beni evine davet etti, bizzat kendisi tabağımı verdi, garsonlarını geri yolladı, kalktık, adeta kendi evlerimizdeymiş gibi birbirimize hizmet ettik. Daha sonra koluma girerek beni bahçesinde dolaştırdı, bana çok kibar davrandı, hatta üşümemem için şapkamı takmam gerektiğini söyledi. Stalin bana karşı proleter yoldaş tutumunda bulundu ise, Büyür bir devlet olan Çin'in Komünist Partisi'nin lideri Mao'ya karşı takınmış olduğu dostça tutumu gözünüzde canlandırın." sözleriyle vurgulamaya devam etmiştir[166].

Arnavutluk'un 1968 yılında 'Prag Baharı' olarak adlandırılan Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgal edilmesinin ardından Varşova Paktı'ndan çıkmasıyla beraber Çin ile olan ilişkileri daha da yakınlaşmıştır. Zira bu işgal VP ülkelerinde ki ülkelerin birbirlerine olan güveni çok derinden sarsmıştır. Bu durumu

---

[165] Ali Özkan, a.g.e., s. 279.
[166] Enver Hoca, *Çin Üzerine Düşünceler (1962-1967)*, çev: A. Fırat, Yıldız Yayınevi, İstanbul, 1979 s. 86.

özetleyen konuşmayı ise Arnavutluk İşçi Partisi'nin önde gelen isimlerinden olan Hysni Kapo yapmıştır. Kapo verdiği demeçte: 'Eğer bize soracak olurlarsa kaç kişisiniz diye, cevabım 701 milyon olacaktır' diyerek Çin ile olan müttefikliğe vurgu yapmıştır. Bu açıklamaların akabinde ise Çin daha önceden Arnavutluk'a gönderdiği teknisyenlerini Yunanistan sınırının güçlendirilmesinde kullanmış ve sınırda devriye faaliyetleri için de Çinli askerlerinden yararlanılmıştır[167]. 18 Ekim 1968 tarihinde Çin Avrupa'da kısıtlı da olsa gücünü sergileme imkânını Arnavutluk'a füze göndererek sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Arnavutluk'un Durres ve Vore liman şehirlerine konuşlandırılması beklenilen füzelerin Sovyetler Birliği'nin Akdeniz Filosuna karşı kullanılmasının tasarlandığı düşünülmüştür.

3.5.2. Çin Kültür Devrimi'nin Arnavutluk Üzerindeki Etkisi

1970'li yıllarda Arnavutluk ile Çin ile ilişkilerin yavaş yavaş kopma noktasına geldiği gözlemlenmiştir. Bu durumun ise ana faktörü Çin'in izlediği izolasyon siyasetinden vazgeçip artık dünyaya açılma fikrinin oluşmasıdır. Çin Halk Cumhuriyeti 1966 yılından 1975 yılına kadar 'Kültü Devrimi' olarak adlandırılan bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde Mao Ze Dung, sert dış politikalar ekseninde ilerlemekten ziyade dünyada ki tüm ülkelere karşı hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerde olan tavrını yumuşatma politikasında bulunmak istemiştir. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti ilk adımı 1971 yılında ABD uyruklu muhabir ve gazetecilere, bilim insanlarına, sporculara olan vize yasağını kaldırarak atmıştır. Bu gelişmeler Mao ile Enver Hoca'nın arasının açılmasına sebebiyet vermiştir. Enver Hoca bu gelişmeyi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tıpkı Yugoslavya ve Sovyetler Birliği gibi Marksist-Leninist sistemi terk ettiği yönünde değerlendirmiştir (UYĞUN, 2022). Aslında Çin'i bu gelişmelere iten belli başlı nedenlerde olmuştur. Çin, 'Yumuşama Politikası' sayesinde batılı devletler tarafından daha çok tanınmaya başlamış ve BM'de oy sayısı da artmıştır. Bir diğer faktör ise Sovyetler Birliği'nin gün geçtikçe Japonya ile

[167] ''Çin Arnavutluk'a Füze Gücü Veriyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ekim 1968, https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1968-10-18/0/, (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022)

ilişkilerini sağlamlaştırması, Çin'in ABD ile müttefik olmasını adeta zorunlu hale getirmiştir. Enver Hoca yine de ilişkilerini kesmemiştir, çünkü iki devler arasında yapılan ekonomik anlaşmaların yanı sıra Arnavutluk'un dış ticaret hacminin üçte ikisini Çin karşılıyordu. 1975 yılına gelindiğinde ise Arnavutluk'un Çin Halk Cumhuriyeti'nden aldığı yardımını payı %25 civarına düşürülmüştü. Konu hakkında fikirlerini beyan etme gereği duyan Enver Hoca 'Talep ettiğimiz her şeyin sadece yüzde yirmi beşini veriyorlar. Neden olarak ise fakir durumda olduklarını beyan ediyorlar. Oysaki bundan 5 sene evvel Çin daha fakir bir ülke konumundaydı, fakat bu duruma rağmen fazlasıyla yardım ediyorlardı, bu gerçekten anlamsız bir durum' şeklinde bir açıklama yapmıştır[168].

1976 yılında ise Arnavutluk Halk Cumhuriyeti adını Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyet şeklinde değiştirmiştir[169]. 9 Eylül 1976 tarihinde Mao Ze Dung'un ölümü Enver Hoca'da bir üzüntü ve endişe yaratmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen Hoca, Çin Halk Cumhuriyetine taziye mektubu göndermeyi ihmal etmemiştir. Mao'dan sonra gelen yönetim ise Arnavutluk ile olan ilişkilere daha da soğuk hale getirmiştir. Bunun üzerine Enver Hoca iktidara yeni gelen Çin Halk Cumhuriyeti hükümetinin uygulamış olduğu politikayı ve Maoculuktan ayrıldıkları yönünde keskin bir dille tenkit edince ilişkiler kopma noktasının son raddesine gelmişti. Çin ise bu tenkitlere sessiz kalmamış ve Yugoslav lider J.B. Tito'yu ülkesine davet etmiştir. Uluslararası kamuoyu bu davranışı Enver Hoca'yı küçük düşüren bir hareket olarak algılamıştır. 1978 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Pekin'de bulunan Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne resmi bir nota vererek, Çin Hükümeti'nin "Arnavutluk'a ekonomik ve askeri yardımını ve yardım ödemelerini durdurma" ve o tarihe kadar Arnavutluk'ta çalışan ekonomi uzmanlarını ve askeri uzmanları geri çekme" kararını bildirmiştir[170]. Böylece Arnavutluk ile Çin arasındaki ilişkiler tamamıyla kopmuş ve Arnavutluk bu süreç sonrası ekonomik derin bir kriz dönemine girmiştir. 1978 yılında ilişkilerin sona ermesinin ardından Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, İzolasyon dönemine girmiştir.

---

[168] Ali Özkan, a.g.e., s. 285.
[169] Gürkan Akyol, a.g.t., s. 25.
[170] Ali Özkan, a.g.e., s. 289.

3.6. Arnavutluk'ta Yalnızlık Dönemi

Çin ile ilişkilerini de koparan Arnavutluk, Avrupa'da artık yalnız bir ülke haline gelmiştir. Nitekim Enver Hoca'nın başında bulunduğu komünist yönetim 1945 ile 1978 yılları arasında sırasıyla Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Çin ile ittifak halinde olmuştur. Bu 3 devletle de ilişkiler her zaman olumlu olarak başlamış ama ardından gerek ekonomik nedenlerden dolayı gerek siyasal düşüncelerden dolayı gerekse de ideolojik anlayıştan dolayı her zaman bir kopma ve hatta gerilme halini dahi almıştır. Enver Hoca'nın, Marksist-Leninist sisteme ve Stalin'e olan bağlılığından hiçbir koşulda taviz vermemesi tüm bu olumsuzlukların temelini oluşturmuştur. Arnavutluk'un tarihi boyunca yalnız kaldığı, bir başka ülke tarafından işgal altına alınmadığı ya da gerek ekonomik gerekse siyasal açıdan bu kadar izole olduğu durum daha önce olmamıştı. Bu eksende Enver Hoca 1978 yılından 1985 yılına yani ölümüne kadar olacak süreçte kendine 'Yalnızlık Politikası' adı altında yeni bir formül üretmiş ve bu formülü yeni anayasal düzene entegre ederek Arnavutluk İşçi Partisi'nin 7. Kongresi'nde açıklamıştır. Hoca aynı zamanda bu kongrede Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin Marksist-Leninist yoldan ayrılmayacağını ve bu çizgiyi takip edeceğinin de sözünü vermiştir. Oluşturulan anayasada bahsedilen diğer konular ise Arnavutluk'un ekonominin kalkındırılması ve sosyalizme bağlı ekonominin gelişmesi içinse 'kendi kendine yeten' bir politika izleneceği belirtilmiştir. Arnavutluk'ta hiçbir ülkenin askeri bir üs kurmasına, askeri birliklerini yerleştirmesine izin verilmeyeceği bunların yanı sıra başka ülkelerden dış yardıma, kredi ve hiçbir yatırıma izin verilmeyeceği açıklanmıştır[171]. Enver Hoca'nın bizzat tasarladığı 'kendi kendine yeterlilik' kapsamında başlayıp izolasyon politikası yürütmeye yönlendiren sebep bir bakıma Josef Stalin'in hayatını kaybetmesi ile başlamıştır. Josef Stalin'in vefatından sonra yerine gelen Nikita Kruşçev'in siyasi görüşü ile uyuşmazlık yaşayan Enver Hoca Sovyetler Birliği ile işbirliği konusunda ayrılınca bir başka komünist ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti'ne yanaşmıştır.

[171] Ekin Deniz Uyğun, *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolu: Atina Çıkmazı*, İzmir Akademi Derneği, İzmir 2022, s. 21.

3.6.1. Arnavutluk'ta İzolasyon Dönemi

Aslında yaşanan bu yol ayrımı ilerleyen zamanda kendisinin "Yalnızlık Politikasına" giden yolun başlangıcına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği'nden ayrılan her devletin benzer bir yalnızlığa maruz kalması o dönem içinde olağan olarak karşılanmıştır. Yalnızlık Politikası ile beraber iç politikaya yönelen Enver Hoca burada üç temel ilkesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar ülkenin kendi kendine yetebilmesi ve gücüne güvenmesi, tasarruf edebilme ve son olarak da tutumlu olabilmedir. Bu politikasıyla ilgili sürekli demeçler veren Enver Hoca ' Arnavutluk halkının ve partimizin nihai amacı, Arnavutluk vatandaşlarının ulusal bağımsızlığı ve faşizmden arındırılmış bir Arnavutluk'ta demokratik bir halk hükümetinin kurulması için savaşmaktır' demiştir[172].

Yalnızlık Politikasında dışa bağımlılığı azaltmak adına ilişkiler en asgari seviyede tutan Enver Hoca bunun bir hata olduğunun farkına varamamıştır. Nitekim daha öncesinde yaptığı işbirlikleri ve aldığı yatırımlar, yardımlar sayesinde sadece kendine yetebilen bir ülke olan Arnavutluk dışarıdan hiçbir yardım alamayıp bir de üstüne yeteri kadar üretim sağlayamayınca maalesef iflasın eşiğine doğru sürüklenmiş ve çok zor bir kriz geçirmiştir. Bu politikadan ötürün ağır kıtlık yaşayan Arnavutluk halkı uygulanan baskıcı yönetim ve sıkıyönetimden dolayı hakkını arayamamıştır. Zira hakkını aramak isteyenlerde ya uzun süreli hapis cezalarını çarptırılmış ya da sürgün edilmişlerdir. Diğer taraftan da ülkede uygulanan baskı rejiminden dolayı Arnavutluk'ta aydın kesimin ortaya çıkması, demokrat ve düşünürlerin söz hakkı olabilmesinin önü kesilmiştir. Bu politikanın tek iyi yanı ise dış borçlanma yok denebilecek kadar az olmasıdır. Görüldüğü üzere dünyanın en sert ve acımasız dikta rejimini uygulayan Enver Hoca ölümüne kadar iktidarı elinden bırakmamıştır.

[172] Oktay Göktaş, a.g.e., s. 17.

3.7. Enver Hoca Dönemi Türkiye ile İlişkiler (1945-1985)

Arnavutluk'un 1939 yılının Nisan ayında İtalya işgale uğraması üzerine, Kral Ahmet Zogu işgalin hemen ertesi sabahı başkent Tiran şehrinden sırasıyla Elbasan ve Yunanistan'a kaçmıştır. 3 Mayıs 1939'da ise Türkiye'ye gelmiştir buraya gelmesindeki amacı ise güvenli bir yolla Fransa ve İngiltere'ye gitmek olmuştur. İtalyan işgalinden sonra Arnavutluk'un bağımsızlığı tam anlamıyla bitince Türkiye'nin Arnavutluk Büyükelçisi olan Hulusi Fuat Tugay mecburi olarak ülkesine geri dönmüştür. Türkiye bu gelişmelere istinaden Tiran'da bulunan büyükelçiliğini Haziran 1939'da kapatmış ve elçilik 20 senelik bir zaman süresince kapalı kalmıştır.[173]

1943'de; İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden dolayı kapanmak zorunda kalan büyükelçiliğimizin yerini Türk Konsolosluğu almıştır. Üç yıldan beri Tiran Elçiliğimizde Konsolosluk şubesinin müdürlüğünü yürütmekle görevli olan Muzaffer Kamil Bayur, bu sefer yeniden açılmış olan konsolosluğun başına getirilmiş ve İkinci Dünya Savaşı süresince de bu görevini sürdürmüştür. İtalya Hükümeti ise Tiran'da Türk Konsolosluğunun faal olmasına engel olamamıştır. Aynı yıllar içerisinde Arnavutluk Krallığı'nın İstanbul'da Başkonsolosluğu bulunmuştur.

Arnavutluk'un hem içeride hem de komşu ülkelerle olan problemlerinin üzerine bir de küresel anlamdaki ideolojik savaşlar eklenince Enver Hoca iktidarda kalabilmek adına rotasını tamamıyla komünizm yanlısı bloğa çevirmişti. Bu eksende sırayla Yugoslavya, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti ile olan ilişkiler son derece önemli bir konu olmuştur. Enver Hoca döneminde ilk yıllarda Arnavutluk'un Türkiye ile olan iki ilişiklerinin gelişmemesinin Arnavutluk'un savunduğu ideolojik düşünce kaynaklıdır. Demokratik idare ile yönetilen Türkiye'nin ayrıca NATO üyesi olması Enver Hoca için yeterli bir sebep olmuştur. Enver Hoca iktidarı için en büyük tehdit olarak gördüğü ABD ve NATO'yu Türkiye aynı fotoğraf karesi içinde görmesiyle beraber doğal olarak geçmişte var olan ilişkilerde oldukça zayıflamıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye ile Arnavutluk ilişkiler tamamıyla kesintiye uğramamıştır.

[173] Halil Akman, a.g.e., s. 284-285.

1945 yılına gelindiğinde ise Arnavutluk'ta kurulmuş olan komünist rejimin lideri Enver Hoca iktidarının ilk icraatlarından biri olarak Tiran'da bulunan Türk Konsolosluğunu 16 Temmuz 1945 yılında kapatmıştır. Başkonsolos Muzaffer Kemal Bayur Türkiye'ye geri dönmüş ve böylece Arnavutluk ile Türkiye arasındaki bağlar tam anlamıyla kopmuştur.[174]

Bu gelişmeler üzerine Türkiye'de Arnavutluk'ta kurulan yeni komünist rejimi tanımama kararı almıştır. Enver Hoca'nın Türkiye'ye karşı böyle bir karar almasındaki neden ise izlemiş olduğu 'Marksist- Leninist İdeoloji' çerçevesinde yönünü doğu bloğuna çevirmesidir. İdeolojik ve yönetimsel farklılıklarının yanı sıra Türkiye o dönem Arnavutluk ile ilişkilerin kopmasının ardından ilişkileri yeniden revize etmek adına bir girişimde bulunmamayı tercih etmiştir. Çünkü Arnavutluk'ta var olan komünist anlayışın demokrasi ve cumhuriyet ile yönetilen ülkeye sıçramasına engel olunmak istenmiştir.[175] Kısacası Türkiye Cumhuriyeti, Arnavutluk'un 1945 yılında Yalta Antlaşması ile tamamen komünist blok içinde kalması ve Moskova'nın bir uydu devleti haline büründüğünü düşünmesinden dolayı ikili ilişkileri geliştirme gereği duymamıştır. 1959 yılına kadar Türkiye dış siyasetinden Arnavutluk'u silmiştir.[176]

Demokrasi ile yönetilen Türkiye'nin 18 Şubat 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla beraber Enver Hoca; iktidarı için en önemli tehlikelerden biri olarak benimsediği ABD ve NATO'yu Türkiye ile aynı fotoğraf karesi içinde gördüğünden dolayı geçmişte var olan ilişkisini de oldukça zayıflatmıştır. Bununla birlikte; Arnavutluk-Türkiye ilişkisi tam olarak kesilmemiştir.

3.7.1. Tarihi Bağların Hatırlanması: Türk-Arnavut Dostluğu

İki ülke arasındaki ilişkiler 1955 yılına kadar hep kapalı kapılar ardından kalmıştır. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da düzenlenen bir davet iki devlet arasındaki

[174] Gürkan Akyol, a.g.t., s. 70.
[175] Ali Özkan, a.g.e., s. 389.
[176] Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 33-35.

ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Arnavutluk Elçisi Kothko Tachko, Türkiye elçisi Kemal Kavur ile görüşmüştür. Arnavut elçi Türkiye ile ilişkilerini tekrardan düzenleme arzusu içinde olduklarını, iki ülke arasında herhangi bir problem olmadığını, tam tersine iki milletin beş yüz yıllık tarihsel ve kültürel ortaklığının var olduğunu ve bu sebeple tesis edilecek olan samimi ilişkilerin barış için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Fakat buna rağmen Türk Hükümeti Arnavutluk ile tekrardan bir ilişki tesis etmeyi düşünmemiştir. Ancak Arnavutluk'un Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na kabul oylamasında ise Arnavutluk'un lehine oy vermiştir. Bunun üzerine Bulgaristan ve Fransa'nın girişimleri ile Türkiye cephesinde yumuşama olmuştur.[177]

Arnavutluk, Türkiye ile olan ilişkilerini tekrardan geliştirebilmek adına Ankara'ya Büyükelçi olarak Bekir Isufi'nin görevlendirilmesi için Türkiye Dışişleri Bakanlığına talepte bulunmuştur. Bakanlıkta Arnavutluk'un bu isteğini derhal işlemi koyarak Türkiye'nin de ikili ilişkilerdeki iyi niyetini ortaya koymuştur.[178]

Daha sonra ise Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra Türkiye sadece Arnavutluk ile değil diğer bütün ülkelerle ilişkilerini askıya almak durumunda kalmıştır.[179] 1965 ve sonrası dönemde ise Arnavutluk'un lideri Enver Hoca'nın SSCB lideri Nikita Kruşçev ile olan anlaşmazlığının yanına bir de Yunanistan ile Kuzey Epir meselesinin baş göstermesi üzerine Türkiye ile Arnavutluk arasındaki samimiyeti artırmıştır.[180]

Arnavutluk 1965'in Aralık ayında Kıbrıs Sorunu için yapılan bir oylama esnasında, Birleşmiş Milletlerde Türkiye'nin lehine oy kullanan az sayıdaki ülkeden biri ve tek komünist ülke olarak Türk delegasyonunun ilgisini cezbetmiştir.[181] Bu vesile ile Arnavutluk Türkiye'de kendisi için olumlu bir görüş oluşturmayı başarırken, sonunda Türk yetkilileri de Arnavutluk ile geçmişten beri süregelen tarihi ve kültürel

[177] Mehmet Özalper, ''Dış Politika Unsuru Olarak, 25 Temmuz 1966 Tarihli Türkiye Arnavutluk Kültürel İş Birliği'', *Tarih ve Gelecek Dergisi,* Cilt:5, Sayı: 3, 2019, s. 688-701.
[178] Ali Özkan, a.g.e., s. 391.
[179] Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 40.
[180] Gürkan Akyol, a.g.t., s. 72.
[181] Mehmet Yılmaz, *Türk Dış Politikasında Arnavutluk*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001, s. 104.

bağlarını hatırlayabilmiştir. Bu davranış Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmış ve ilişkilerde yumuşama dönemine geçişin ilk adımları atılmıştır.[182]

1965 yılının Ekim ayında Türk Dışişleri Bakanlığı, Arnavutluk ile olan ilişkilerin görüşülmesi üzerine toplanmıştır. Toplantıda Arnavutluk'un komünist bir devlet dahi olsa geçmişten günümüze kadar Türkiye ile olan sosyokültürel bağ yapısının kuvvetli olmasından dolayı ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği yönünde bir karar çıkmıştır.[183] Bu karar çerçevesinde 7 Ocak 1966 yılında Bakanlar Kurulunun kararnamesi ile Tiran Elçiliği, Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir.

3.7.2. Türkiye Arnavutluk Kültürel İşbirliği 25 Temmuz 1966

Arnavutluk'un Türkiye ile olan ilişkilerinde az önce yukarıda belirttiğimiz üzere en önemli nokta Çin ile yakınlaşmasından önce Enver Hoca ve Arnavutluk'un uluslararası arenada yalnız kalmasıdır.

Türkiye ve Arnavutluk arasında karşılıklı olarak dostluk ve güven adına mektuplarının yazıldığı bu dönemde ortak kültürel ve tarihsel dayanışmayı yeniden canlandırmak adına akademi ve kültürel faaliyetler, ticari, teknik, tarım ve turizm anlamında ortaklıklar kurmak suretiyle giderek artan bir yakınlık oluşmuştur.

Türkiye, 10 Haziran 1966 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Siyasi İşler Yardımcısı Ali Binkaya'yı, Arnavutluk ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkileri güçlendirmek adına ve sosyokültürel ilişkileri geliştirerek iki devletin milletlerini birbirlerine yakınlaştıracak olan Kültür Mübadele Protokolünü imzalamak üzere yetki vermiştir. Arnavutluk'a gönderilen heyetin başkanlığını Ali Binkaya üstlenmiştir. Heyette Birinci Daire Başkanı Turgut İlkan, Birinci İktisat Dairesi Genel Müdür Yardımcısı Behçet Türemen, Dördüncü Daire Genel Müdürlüğünde Üçüncü Kâtip Tevfik Okyayuz yer almıştır. Bu heyet Türkiye Cumhuriyet'ini temsil etmek ve Kültür

[182] Ali Özkan, a.g.e., s. 363.
[183] Gürkan Akyol, a.g.t., s. 73.

Mübadele Protokolünü imzalamak için Bakanlar Kurulu'nun 14 Temmuz 1966 tarihli ve 6/6715 sayılı kararı üzerine Arnavutluk'a gelmiştir.[184]

Dış siyasette diğer ülkeler ile kurulan ikili ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulması hususunda, kültürel bağların sağlamış olduğu katkı Türkiye ile Arnavutluk arasında imzalanan bu anlaşmada kati bir biçimde kendini hissettirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu denli güçlü olmasındaki temel etken ise geçmişten beri var olan ortak bir kültürel birlik ve ortak yaşanmışlıktır.

Kültürel ilişkilerin iki ülke açısından da dış politikalarında oynadığı rol burada bir kez daha kendini göstermiştir.

3.7.3. Enver Hoca Dönemi Türkiye ile Yapılan Ekonomik Antlaşmalar

Arnavutluk ile Türkiye arasında 1960'lı yıllarda ticari ve ekonomik antlaşmalar azımsanmayacak şekilde artmıştır. Türkiye ve Arnavutluk'un aralarında imzaladıkları ilk ticari antlaşma, serbest döviz esasına dayalı hükümler içeren 19 Nisan 1967 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Halk Cumhuriyeti Arasında Ticaret Antlaşmasıdır. Bu antlaşma daha sonra karşılıklı olarak feshedilmiş ve yerine 1968 yılında Arnavutluk başkenti Tiran'da Kliring sistemine dayalı yeni bir antlaşma imzalanmıştır.[185]

[184] Mehmet Özalper, a.gm., s. 688-701.
[185] Ramazan Yıldız, *Arnavutluğun Türkiye ve Komşu Devletler Üzerindeki Stratejik Yaklaşımları*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2007, s. 106.

SONUÇ

Ahmet Zogu ve Enver Hoca'nın Arnavutluk üzerindeki idari, sosyal, dinsel ve de uluslararası ilişkileri ekseriyetle farklılıklar göstermiştir. Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan ettiği 1912 yılından itibaren aslında tam anlamıyla bağımsızlığının zaferini kutlayamadan sürekli İtalya, Almanya ve Yunanistan'ın işgallerine uğraması bu iki liderin bu soruna son verebilmek adına farklı yöntemler ve ideolojiler benimsemesine neden olmuştur.[186]

Ahmet Zogu iktidarında idari anlamda Enver Hoca'ya göre iki farklı ideoloji izlemiştir. İlk olarak 1925 yılında ülkesinde Cumhuriyeti ilan eden Ahmet Zogu bu rejim ile beraber ülkesini bir yandan çağdaş batı medeniyetine entegre etmek istemiş bir yandan da daha önceki lider Fan Noli'nin komünist yönetim düşüncesinden arındırmak istemiştir. Bu bağlamda ise Ahmet Zogu'nun Enver Hoca'nın tam tersine komünist sisteme karşı olduğunu söyleyebiliriz. Zogu, ülkesinde 'Cumhuriyet' rejimini, Cumhuriyet ile yönetilen ülkelere göre daha farklı biçimde uygulamıştır. Zira Ahmet Zogu ülkesinde Cumhurbaşkanı ilan edilmesinin yanında aynı zamanda hükümetin de başına geçmiştir. Zogu'nun koşulsuz veto yetkisinin olması, erken seçim çağrısında bulunabilme ve anayasada değişiklik yapma gibi yetkileri mevcut sistemin daha çok başkanlık sistemine benzediğini söyleyebiliriz.

Bu sisteme benzer bir uygulamayı ise Enver Hoca'da komünist sistemi üzerinden gerçekleştirmiştir. Enver Hoca kurmuş olduğu rejimle alakalı her kararı alabilme ve tasdik etme veya tasdiklenmesini sağlama yetkileriyle donatılmıştır. Bu bağlamda; 17 Aralık 1946 yılında; Arnavutluk Parlamentosu hazırlamış olduğu bir kanunla 19-35 yaşlarında olan Arnavut gençlerinin mecburi, 35-55 yaş aralığında olanların ise yedek olarak askere çağrıldığında görevini yapmak üzere hizmete tabii tutulmalarını ve kısa bir eğitimle onları yeni teçhizat ve askeri hareketlere uyum sağlayacaklarını belirtebilmiştir.[187]

---

[186] Barbara Jelavich, a.g.e., s. 240.
[187] Owen Pearson, a.g.e., s. 128.

İdari alanda Enver Hoca ile Ahmet Zogu'nun arasındaki bir diğer farklılık ise kurmuş oldukları hükümet kadrolarında kendini göstermiştir. Ahmet Zogu döneminde bakanlar kabinesinin yabancı uyruklu (İtalya, Hollanda, İngiliz) kişilerden oluşması döneminin 'yabancı danışmanlar' dönemi olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Enver Hoca ise iktidarında danışmanlarını kendi yakın çevresinden ve kendisi gibi komünist, Marksist-Leninist ideoloji yakın isimlerden seçmiştir. Bu isimlere Mehmet Şehu, Ramiz Alia ve Müslüm Peza'yı örnek verebiliriz.[188]

Enver Hoca'nın diktatör idaresinde merkeziyetçi politika egemen idi. Söz konusu merkeziyetçilik ekonomiyi planlamada ve onu yönlendirmede; siyasal, kültürel ve sosyal yaşamın kontrol edilmesine dayanmaktaydı.[189] Ahmet Zogu'nun ekonomi politikası ise tamamen İtalyan yardımlarına bağlı olarak devam etmiştir. Bunun sebebi Arnavutluk'un ihracatta ve ithalatta en fazla ilişkilerde bulunduğu ülkenin İtalya olmasıydı. Ahmet Zogu Arnavutluk'u yarı feodal bir yapıda, cahil bir halk ve kötü bir ekonomik şartlar altında devralmıştır. Bu nedenden ötürü ekonomik ve kültürel reform yapmak ve modern bir ülke yaratmak istemiştir. Bununla beraber doğunun kuralları ile batı tarzı reform yapmak isteyen Zogu, İtalya ile ekonomik ve askeri ilişkiye girmiş ve 1939 yılına kadar İtalya'nın etkisinde kalmıştır.[190]

Ahmet Zogu ülkesinde 1925-1928 yılları arasında 'Cumhuriyet' rejimini, 1928-1939 yılları arasında ise krallık sistemine geçmiştir. Bu hareket bir yenilikten daha çok aile sistemine geçiş anlamını taşıyordu[191]. İskender Bey ile başlayan bu sistem Osmanlı Devleti döneminde devam etmiş ve ilk bağımsızlığın kazanıldığı günlerde ise Prens Wilhelm bunu sürdürmüştü. Enver Hoca ise sistemini komünizm ve Marksist- Leninist ideolojiye dayandırmıştı. Her iki liderinde ülkeyi yönetebilmek ve Arnavutluk'u çağdaş, ilerici, reformist ve her alanda bağımsız bir ülke seviyesine getirmek istediği su götürmez bir gerçek olsa da iki liderde ülkelerini bir nevi 'Tek Adam' rejimi ile yönetmişlerdir.

---

[188] Ali Özkan, a.g.e., s. 72.
[189] Ali Özkan, a.g.e., s. 135.
[190] Eliz Biberaj, a.g.e., s. 13-14.
[191] Ali Özkan, a.g.e., s. 57.

Ahmet Zogu iktidarının sağlamlaştırmak adına ülkesinde güçlü bir jandarma ve askeri yapı kurmuştur.[192] Kurmuş olduğu bu yapı sayesinde ülke de çıkan isyanlara karşı sert tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu yapının aslında bir benzerini de Enver Hoca, gizli polis teşkilatı olan 'Sigurimi' ile oluşturmuş ve bu onun 40 sene boyunca iktidarda kalmasını sağlamıştır.[193]

Ahmet Zogu az öncede belirttiğimiz üzere iktidarı devraldığında ülkedeki sosyal yaşam diğer Balkan ülkelerinin ortalama yaşam standartlarının hayli gerisindeydi. İtalya'dan aldığı yardımlar sayesinde halkı bilinçlendirmek ve üretimi teşvik etmeyen isteyen Zogu ekonomide de merkezi bir politika izlemiştir. Zogu döneminde sosyal hayata çok fazla müdahalede bulunulmuştur. Bu müdahalelerin amacı ülkeyi modernize etmek olsa da modernizasyon hareketlerine ve muhalif olanlara ise sert tedbirler alınabiliyordu. Örneğin, ülkede poligami yasaklanmış ve ülkede kadının boşanma konusunda erkekle aynı haklara sahip olması sağlanmıştı.[194] Bu pozitif bir müdahale olarak değerlendirebiliriz.

Zogu kendi döneminde toplumsal sınıfları kendi lehine kullanmasını iyi bilmiştir. Özellikle iktidarını tekrardan ele geçirdiği 1924 senesinde Arnavutluk'ta bulunan toprak sahiplerinin ve aşiretlerin desteğini almıştır. Enver Hoca ise komünist düşünce yapısı dolaysıyla toplumsal sınıf ayrımına gitmemiştir. Enver Hoca iktidarına kendi görüşüne yakın olanları yanında tutmuştur. Ama kendi görüşüne ters düşen ve ya bir başka görüşe hayranlık duyanlara dahi Zogu'ya nazaran daha sert önlemler almıştır. Nitekim Enver Hoca'nın diktatör yönetimi öyle katı kurallar içerisinde yönetiliyordu ki buna yalnız karşı gelenler değil aynı zamanda o şahısların aileleri de toptan cezalandırılmaktaydı.[195]

Enver Hoca idaresinde iktidarını korumak için gerek gördüğü durumlarda binlerce kişiye "toplu kapatılma" yapmıştır. Örnek olarak bunlardan ilki Arnavutluk-

[192] Bernd Jürgen Fıscher, King Zog and the Struggle for Stability in Albania, Newyork, 1984, s. 101.
[193] Nehir Ağırseven, a.g.t., s. 50.
[194] Kevin Doko, a.g.t., s. 21.
[195] Robert Elsie, a.g.e., s. 415-416.

Yugoslavya ilişkileri bozulmaya başlayınca Enver Hoca 3000'den fazla Arnavut komünisti Mareşal Tito hayranı diye tutuklatmış ve çok zor şartlar içinde bıraktırmıştır.[196]

Sosyal hayatı etkileyen bir diğer gelişme ise din konusundan olmuştur. İki liderinde dinsel konulara bakış açıları farklı olmuştur. Ahmet Zogu, ülkede bulunan dini gruplara karşı her zaman hoşgörü ile yaklaşmıştır. Gerektiği zaman ise belli bir dinin ve dini grubun desteğinin alabilmek için evlilikler dahil gerçekleştirmiştir. Müslüman liderlerinde olan ve aynı zamanda Terakki Partisinin lideri Şevket Verlaçi'nin kızıyla evlenmiştir. Bu evlilik ülkedeki Müslümanların hoşuna gitse de Hristiyanların tepkisini almıştır. Kısa süren bu evliliğin ardından ise 1938 yılında ise bu defa Katolik Macar Prensesi olan Geraldine Apponyi ile evlenmiştir. Zogu bu evlilik ile hem Hristiyan kesimin hoşnutluğunu kazanmayı hedeflemiş hem de Avrupa ve Hıristiyan devletlerine nüfuz etme ve onlarla yakın ilişki kurmayı planlamıştır. Enver Hoca ise dini kendi çıkarları yönünde kullanmak yerine daha radikal kararlar almayı ve dinin ülkede her alandaki etkisini bitirmek istemiştir. Zogu'nun din ile almış olduğu bir diğer kararda ise 1928 yılında çıkartılan anayasada, Arnavutluk'un bütün dini inançlara aynı mesafede ve hoşgörüyle yaklaşıldığı ve bu bağlamda Arnavutluk'un resmi bir dininin olmadığı vurgulanmıştır. Bu karardan da Ahmet Zogu'nun ülkesinde laik bir düzen kurmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu kararla beraber Ahmet Zogu bütün dini grupları devletin tekelinde toplayarak devlet denetiminde tutmak istemiştir. Bu kapsamda tüm Camiler, Kiliseler, Dini Vakıf ve Kuruluşlar anayasada aynı haklara sahip olacaktı. Dini kurumların yönetimi devlet tarafından görevlendirilen resmi kişilerce teftiş edilecekti. Dini kurumların ve idaresinin tüm yöneticileri Arnavut vatandaşı olmak zorundaydı. Kendi etkinliklerini gerçekleştirebilmeleri için din adamları hangi mezhebe bağlı olduğu fark etmeksizin muhakkak devletten izin alması gerekliydi.[197] Arnavutluk din komiteleri, Arnavutluk dışındaki dini merkezlerle sadece manevi karakterdeki bağlar kurabilecekti. Aynı süreçte eğitimde de düzenlemeye gidildi.

---

[196] Ali Özkan, a.g.e., s. 136.

[197] Asllan Shehu, a.g.m., s. 142.

Eğitimde ana hedef devlet okullarında hiçbir dini derslerin verilmeyip, laik bir toplum düzeni oluşturmaktı. Enver Hoca döneminde Arnavutluk'ta dine ve dini konulara karşı sert ve acımasız kurallara uygulandı. Hoca'nın dine bu kadar karşıt olmasının nedenleri arasında tabii ki Marksist-Leninist ideolojinin dini, ülkenin gelişimi için bir engel olarak görülmekte ve Marksist-Leninist sınıf devriminde bundan dolayı dinsiz bir işçi sınıfı istenmiş ve tüm dini inançlar yasaklanmıştır.

Enver Hoca iktidarı döneminde her geçen gün dini grupların üzerinde kurmuş olduğu baskıyı ve şiddeti artırıyordu. Din adamları arasında devletin görüşlerine ve fikirlerine ters düşenleri görevden alıyor ve din basın ve yayın organlarına sansür uyguluyordu. Zira Enver Hoca'nın dine karşı yaptığı baskılar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Özellikle ülkenin %70'inin Müslüman olmasından dolayı en fazla baskıya hisseden grup yine Müslümanlar olmuştur. Bu baskılar hacca gitmeyi, cuma namazı kılmayı veya Ramazan ayı oruç tutabilmeyi bir hayli zor hale getirmişti. 1945 yılından sonra ülkeden hiçbir vatandaş hacca gidememiştir. Enver Hoca 1966-1976 yılları arasındaki amacı ise Arnavutluk'ta ateist propagandasının, Çin devrim kültürü tarzında uygulanmasıdır. Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelmekle beraber ülkede sert kurallara başvurmuş ve uygulamış olduğu politika ile dine karşı tam bir savaş ilan ederek halkı mücadeleye çağırmıştır. Sonuç itibariyle 1966'da ülkede bütün dini yerler kapatılmıştır. Enver Hoca daha sonra ülkede hiçbir dine gerek olmadığını ve asıl ve tek dinin 'Albanizm' olduğunu söylemiştir. Albanizm Enver Hoca tarafından Arnavutluk'ta yaşayan vatandaşların din karşıtı görüşlerini bastırmak üzere oluşturulan bir kavramdır.

Albanizm diğer bütün dinlerin yok sayılması ve bunun yerine Arnavutların kendilerinin bir din olduğunun anlatılmasıdır. Enver Hoca uyguladığı bu politikada ülkede yasaklanan dinlerden doğan din boşluğunu Arnavutların dayanışmasıyla ve milliyetçilik duygularıyla doldurmak istemiştir. Bunu uygulamak için de Arnavut halkının çok da istekli olmadığı milliyetçilik kuruluşları oluşturmuştur. Hoca için bir Arnavut'un gerçekten bir Arnavut olabilmesi kendini dinden arındırması

gerekmektedir.[198] 1967 yılında da Enver Hoca'nın Arnavutluk'u dünyanın ilk ateist devleti ilan etmesi tüm bu gelişmelerin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü üzere Enver Hoca, Ahmet Zogu'ya göre sosyal hayatta ve özellikle de dini konularda daha sert ve acımasız tedbirler uygulamış ve ideolojisi gereği ülkesinde dini ve dini ibadetleri yasak hale getirmiştir. Ahmet Zogu'nun amacı ise dini, devletin kontrolü altında tutmak ve laik bir düzene geçerek çağdaş dünyaya ayak uydurmak olmuştur.

Uluslararası ilişkiler konusunda Ahmet Zogu döneminde ilişkilerin en yoğun ülke her zaman İtalya olmuştur. Devletinin ayakta durabilmesi için gerekli olan dış yardımı alabilmek adına daha önce 'Milletler Birliği'ne' başvuruda bulunmuş ama buradan gerekli desteği bulamadığı için İtalya'dan yardım almayı seçmiştir. Ahmet Zogu'nun İtalya'ya yönelmesindeki etmenler Yugoslavya'ya tam olarak güvenmemesi ve küçük bir ülke olarak kendilerini koruyacak büyük bir ülkeye sığınma düşüncesi olmuştur. Ayrıca ekonomik açıdan da İtalya seçeneği Zogu'ya daha mantıklı gelmekteydi. Ekonomik, idari, sosyal, ticari ve askeri alanlarda tamamen İtalya'ya bağlanan Ahmet Zogu, Arnavutluk'un İtalya'nın bir uydu devleti haline gelmesini engelleyememiştir. İtalyan lider Mussolini'nin de teşviki ve kendisini de İskender Bey'in soyundan geldiğine, kanında asil kanı taşıdığını iddia eden Ahmet Zogu 1928 yılında ülkesinde kendini 'Kral' ilan etmiştir. Bu hareketinin hatasının daha sonra anlayacak olan Zogu ilerde bunun pişmanlığını yaşayacaktı. Enver Hoca döneminde ise 1946'da; Arnavutluk'ta bulunan tüm İtalyan şirketler millileştirilmiştir.[199]

Enver Hoca'nın iktidarında, Arnavutluk'un İtalya ile olan ilişkilerinin Kral Zogu dönemine kıyasla daha az gelişmesinde Enver Hoca'nın son derece etkisi olmuştur. Enver Hoca iktidara gelirken ülkesini İtalya ve Almanya işgalinden kurtardığından dolayı ülkesinde 'milli kahraman' ilan edilmiştir. İtalya ile ilişkilerin gelişmemesindeki en önemli etken ise İtalya ile Almanya'nın 'faşist' ülke konumunda olmalarından dolayıdır.

---

[198] Ali Özkan, a.g.m., s. 297-298.
[199] Ali Özkan, a.g.e., s. 299.

Enver Hoca'nın ideolojisinde ise 'Marksist-Leninist' sistemin en önemli tehdit unsurları arasında başta 'faşist' ülkeler ve diğer kapitalist ülkeler gelmektedir. Bu sebeplerden ötürü gerek İtalya gerekse Almanya ile ilişkiler Enver Hoca döneminden çok zayıf kalacaktır.

Bir diğer ülke Balkanlarda en geniş nüfusa sahip sayılabilecek Yugoslavya'dır. Ahmet Zogu döneminde İtalya ile olan samimi ilişkilerden dolayı Yugoslavya ile güçlü ilişkiler kurulamamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler sadece Balkan Konferansı görüşmelerinde aynı masada oturmalarının yanı sıra Zogu'nun kendini 'Arnavutların Kralı' ilan etmesinden sonra Yugoslavya içinde yaşayan Kosovalı Arnavutların etkileneceği düşüncesiyle Yugoslavya'nın Arnavutluk'a protesto telgrafı çekmesiyle olmuştur. Enver Hoca döneminde 1944-1948 yılları arasında J.B. Tito ile yakınlaşma ve ikili ilişkiler ilerlemeler kaydedilmiştir. Enver Hoca'nın iktidarında ilk dostluk kurduğu ülke Yugoslavya olmuştur.

Sonuç itibariyle Enver Hoca ve Ahmet Zogu'nun gerek iç gerekse dış siyasette uyguladıkları politikalar Arnavutluk'ta bazı zamanlarda olumlu sonuçlar vermiş olsa da genel anlamda olumsuz sonuçlar vermiştir. Arnavutluk bu lider döneminde de uluslararası arenada her dönem belirli ülkenin (İtalya, Yugoslavya, SSCB, Çin) güdümünde olduğundan dolayı 'uydu devlet' muamelesi görmüştür. İki liderin ideolojik görüşlerindeki farklılık ülkenin ani kabuk değişimlerine uğramasına neden olmuştur. Ekonomide ve tarımda yapılan reformlar ülkeyi istenilen seviyelere getirememiştir. Ahmet Zogu ve Enver Hoca'nın politik tutumları birbirinden farklılıklar göstermişse de her iki liderde halkının ve uluslararası arenanın saygısını tam anlamıyla kazanamamışlar ve bu da Arnavutluk'un gelişimine engel olmuştur.

KAYNAKLAR

AĞIRSEVEN, Nehir, Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2015

AKDEMİR, Yaşar, Arnavutluk'un Gelişimi ve Türkiye, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009

AKMAN, Halil, Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2006

AKYOL, Gürkan, "Balkan Politikası'nda Arnavutluk (1912 Sonrası)", (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007.

ALPAN, Necip P, Tarihin Işığında Arnavutluk, Kardeş Yayınları, Ankara 1975

ALİA, Ramiz, Enver Hoxha (1908-1985), Albania.

ANZERLİOĞLU, Yonca, İki Savaş Arası Dönemde İtalya'nın Arnavutluk Siyaseti Karşısında Türkiye'nin Tavrı, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS), 10-15 Eylül 2007, Ankara.

An Outline of the PSR of Albania, (Çeviren: Gökhan S.), Sosyalist Arnavutluk, İstanbul, 1979

ARMAOĞLU, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.

BIBERAJ, Elez, Albania-A Socialist Maverick, San Francisco&Oxford, USA, 1990.

BOZBORA, Nuray, Arnavutluk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Gelişimi ve Günümüze Etkileri, Avrasya Dosyası Cilt 14, Sayı 1, Ankara, 2008

BRAHAJ, Sokol, Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2009.

BULUT, Faik, Arnavutluk Kartallar Ülkesi, Atlas Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi, Sayı 122, İstanbul 2003

DOKO, Kevin, İtalya İşgalinde Arnavutluk 1939-1943, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2020.

ELSİE, Robert, Historical Dictionary of Albania, European Historical Dictionaries, No:42, Lanham, Maryland and Oxford, 2004

FREEDMAN, Robert Owen, Economic Warfare in the Commnust Bloc, Praeger Publishers, Newyork 1970

GÖKTAŞ, Oktay, Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995

GÜLSOY, Ebru, "Arnavutluk" , İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları (İGEME), Ankara, Haziran, 2002.

GÜRKAN, İhsan, İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değin Balkanlar, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993

HOCA, Enver, Çin Üzerine Düşünceler (1962-1967), (Çeviren: A. Fırat), Yıldız Yayınevi, 1979.

HOCA, Enver, Enver Hoca Stalin'i Anlatıyor, , Ankara, 1988.

JACQUES, Edwing E., The Albanians-An Ethnic History From Prehistoric Times to the Present, Volume 2, North Carolina, USA, 2009.

JELAVICH, Barbara, Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C. 2, Küre Yayınları., İstanbul, 2006.

KRUJA, Genti, Arnavutluk'ta Dinlerarası Hoşgörü ve Kültürlerarası Birlikte Yaşama. Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, 2012.

KUYUCUKLU, Nazif, Balkan Ülkeleri İktisadı Cilt:1 Arnavutluk, İstanbul, 1983.

KUZUCU, Kemalettin, Lahiyalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasi Durumu (1860-1908), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:12, İzmir,2012.

METİN, Nazlı, Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, https://www.akademikkaynak.com/wp-content/uploads/2018/08/Türkiye-Arnavutluk-İlişkileri-1.pdf (18.05.2018)

NASUHBEYOĞLU, Tayfun, Balkan Tarihine Genel Bir Bakış, İstanbul, https://pusuladernegi.org/?page_id=21306 , (03.09.2022)

ÖZCAN, Halil, Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938), (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2009.

ÖZKAN, Ali, Enver Hoca Döneminde Arnavutluk'ta Din-Devlet İlişkisi, International Journal Of History, Sayı 4, 2012.

ÖZKAN, Ali, Enver Hoca Dönemi Arnavutluk, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2017.

ÖZTÜRK, Nisanur, Joseph Nye'ın Perspektifinden Türkiye'nin Balkanlardaki Etkisi: Arnavutluk Örneği, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2021.

PEARSON Owen, Albania as Dictatorship and Democracy From İsolation to the Kosovo War 1946-1998, London, The Centre of Albanian Studies & I.B.TAURIS Publishers, 2006.

PEARSON, Owen, Albania In Occupation and War, From Fascism to Communism(1940-1945), London, 2005.

PİPA, Arshi, Albanian Stalinism: İdeo-Political Aspects, Newyork, 1990

POLAT, Anila, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri (1920-1938), Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı 33, Ankara 2005.

PROGONATİ, Erjada, Arnavutluk-Yunanistan İlişkilerinde Bir Azınlık Sorunu Olarak: Çamerya Arnavutları'nın Yeri ve Geleceği, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara 2012.

QAFA, Anis, Arnavutluk'taki Resmi Din Politikalarının Dini Yapıya Etkisi:(1944-1985), (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi). Bursa 2012.

SHEHU, Asllan, Arnavutluk'ta Kral Ahmet Zogu Dönemi ve Din-Devlet İlişkileri (1920–1939). Balkan Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2010.

SHPUZA, Gazmend, Atatürk ve Türkiye Arnavutluk İlişkileri, Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi, Yıl: 3, Cilt: 2, Sayı: 6, Ankara, Mayıs 1990.

ŞİMŞİR, Bilal N., Türkiye–Arnavutluk İlişkileri Büyükelçilik Anıları (1985-1988), Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları (ASAM Yayınları, Ankara, 2001).

TAŞKIRAN, Cemal, Balkanlarda İzlerimiz, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2010

TAŞÇIOĞLU, Hilal, Arnavutluk Ülke Raporu, Ankara, Nisan 2011

UYĞUN, Deniz Ekin, Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolu: Atina Çıkmazı, İzmir Akademi Derneği, İzmir, 2022.

YILDIZ, Ramazan, Arnavutluğun Türkiye ve Komşu Devletler Üzerindeki Stratejik Yaklaşımları, (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli 2007.

YILMAZ, Mehmet, Türk Dış Politikasında Arnavutluk, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/camerya-katliami-77-yil-donumunde-kanamaya-devam-eden-bir-yara/2286746

https://www.balkantur.com.tr/arnavutluk

https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-arnavutluk

https://www.balkantur.com.tr/arnavutluk?gdprAccept

https://www.britannica.com/biography/Galeazzo-Ciano-Conte-di-Cortellazzo
(Erişim Tarihi 02.09.2022)

GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi, ‘‘Sovyetler Arnavutluk ile İyi Münasebetler İstiyor”, 11 Temmuz 1967,

https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar/ (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022)

Cumhuriyet Gazetesi, ‘‘Çin Arnavutluk’a Füze Gücü Veriyor’’, 18 Ekim 1968,

https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1968-10-18/0/, (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022)

Hakimiyeti Milliye, 6 Eylül 1928.

Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1969.

Ulus Gazetesi, 16 Eylül 1969.